This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

MIJN COMMANDO EN GUERILLA COMMANDO-LEVEN

MIJN COMMANDO

EN

GUERILLA COMMANDO-LEVEN

DOOR

D. S. VAN WARMELO.

AMSTERDAM. — 1901. — W. VERSLUYS.

NIK.

483094

TOR LENOX AND
DEN FOUNDATIONS.
1910 L

Het recht van vertaling in het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch worden door den auteur voorbehouden volgens art. 5 der Wet van den 28sten Juni 1881 (Staatsblad No. 124).

Aan mijne Moeder.

Nijhoff Mar. 19, 1910 flor. 7.50

VOORWOORD.

Het volgena oorlogs-verhaal is mij met ontduiking van de censuur in handen gesmokkeld.

De schrijver is mijn vriend en bloedverwant, (hoewel van moederszij van oud-Afrikaansch geslacht), en ik acht hem hoog om zijn oprechtheid. Aan zijn boek geeft die eigenschap bizondere waarde. Dr. Leyds, dien ik bericht zond van de ontvangst van het manuscript, stond mij toe het hier-volgende briefje te publiceeren, dat zeker de betrouwbaarheid van het verhaal voldoende waarborgt.

Walden, 1 Oct. 1901. F. VAN EEDEN.

Brussel, 22 *Sept.* 1901.

Waarde van Eeden,

Ge vraagt mij of ik DIETLOF VAN WARMELO *ken.*

Zeker ken ik hem, van jongs af; hij is een eerlijk man en een oprechte Afrikaander.

Ik ben overtuigd dat zijn verhaal vertrouwbaar en interessant moet zijn. Gaarne zal ik het lezen en hoop dat vele anderen het evneens zullen doen.

Met hartelijke groeten,

t.t.

W. J. LEIJDS.

VOORBERICHT.

Had ik kunnen weten, dat de oorlog lang zou duren, dan had ik van het begin aanteekeningen kunnen maken, die voor mij althans, en misschien voor degenen, die mij nu gevraagd hebben, om mijne wederwaardigheden te boek te stellen, een aangename herinnering zouden geweest zijn. Wanneer later bij mij soms het voornemen opgekomen was, om een dagboek er op na te houden, dan zag ik daar al spoedig van af, omdat mijn kleeren somtijds zoo door en door nat werden, dat het schrift in mijn zakken geheel onleesbaar werd, en in later tijd, toen de kleeren begonnen schaarsch te worden, en de zakken niet altijd weer heel te maken waren, kwamen mij dikwijls tot dezelfde onaangename ontdekking, die den nar op zijn tocht van het land van Kokanje deed uitroepen tot den koning: „Wij hebben zoo holderdebolder gereden, kijk alles is hier door dit gaatje gegleden!"

Thans ben ik derhalve verplicht om mijne wederwaardigheden zonder eenige nota neer te schrijven, en data, getallen en namen van plaatsen zullen er gevolgelijk wel eens in ontbreken.

*Het spreekt vanzelf dat ik als banneling in een vreemd land, in dit ** fort, in **, afgesloten van de buitenwereld, zonder eenige officiëele bronnen, in mijn verhaal mij eenvoudig bepalen zal bij hetgeen ik zelf ondervonden heb.*

En eindelijk dien ik mijn lezeressen en lezers wel mijne verontschuldiging te brengen, dat ik zoo dikwijls van mijne vrienden en mij zal spreken; maar dat is in mijn verhaal onvermijdelijk.

Over het eerste gedeelte van mijn commando-leven ga ik vluchtig heen.

Wanneer mijn geheugen mij hier of daar een leelijken trek mocht spelen — hetgeen niet waarschijnlijk is, omdat de gebeurtenissen mij nog levendig voor den geest staan — dan houd ik mij voor informatie steeds beleefd aanbevolen.

Juli 1901. DE SCHRIJVER.

I.

Aan den grens. — Intocht in Natal. — Dundee. — Ladysmith.

Toen de afdeeling van het Pretoria dorps-commando waaronder mijn broeder Frits en ik ons bevonden, op 30 Sept. 1899 naar den Natalgrens vertrok, waren wij allen vol animo. Dat kon men zien aan de schoone pakjes, de nieuwe, blinkende geweren en de vette paarden. Er waren vele dames naar het station gekomen, om ons af te zien, en wij waren er trotsch op, dat wij voor ons vaderland mochten gaan vechten. Dat heengaan was voor ons gewichtig, want wij waren nog onervaren in den krijg; wij hadden nog niet ondervonden, dat iemand vele malen uit hevig gevecht ongedeerd te voorschijn komen kan; wij wisten toen nog niet van retireeren; en wij waren

goed op de hoogte met welken vijand wij te doen zouden hebben. Wij meenden, dat er eenige hevige botsingen zouden plaats vinden, die de beslissende slagen zouden zijn, waarbij er velen onzer zouden sneuvelen. Het afscheid nemen van vrienden en bloedverwanten viel ons dus zwaar.

Onze Veldkornet Melt Marais had ons gezegd, dat wij voor niets te zorgen hadden dan voor eenige dagen voedsel, en dat de Regeering ons te Zandspruit, waar de commando's zouden samenkomen, wel van het noodige zou voorzien. Sommigen onzer namen dan ook geen pannen en potten en bekers mee. Welk eene ontnuchtering toen wij, te Zandspruit gekomen, bemerkten, dat er geen tenten waren en in 't geheel nog geen proviant. Zoo werden wij ingewijd en ontgroend, door de eerste nachten van ons commando-leven in het open veld te moeten doorbrengen en wel zonder voldoend voedsel.

Daarbij hadden wij overdag genoeg te doen, want elk oogenblik waren onze paarden weg, verdwenen onder de duizenden paarden, die in 't oog van een onervaren dorpsmensch bijna alle op elkaar gelijken. Dan was het een loopen en zoeken eu bekijken van teekens en merken, totdat de domsten onder ons verplicht waren om lintjes ter herkenning aan de

eigendomspaarden te hangen, en één zelfs, naar het verhaal luidt, zijn paard een mondzak aandeed en het dier een havergerf voorlegde, dat het niet weg zou loopen.

Eindelijk begonnen wij rantsoen te ontvangen, maar de potten en pannen waren nog schaarsch en wij konden nog zelfs geen kop koffie drinken voordat een tin vleesch of jam geleegd was.

Wij begonnen ons juist op ons gemak te gevoelen, toen de tijd, in het Ultimatum bepaald, verstreken was, en wij den grens van Natal moesten overtrekken.

Generaal Erasmus was aan het hoofd van ons commando.

Nabij Volksrust brachten wij den nacht in een kouden regen en hagelstorm door. Die eerste tijden zullen wij niet licht vergeten, want het waren koude, natte dagen. En wij waren nog zoo onbeholpen met kost klaar maken en voor ons zelve te zorgen. Gelukkig werden wij eenige dagen later in de gelegenheid gesteld, om ons te Newcastle van het noodige te voorzien.

Voordat wij den grens overtrokken, had Gen. Erasmus een toespraak gehouden, waarin hij het bericht van de eerste overwinning meedeelde: het nemen van een gepantserden trein te Kraaipan. Wij

maakten ons over zoo'n kleinigheid toen nog druk. Verder bezigde hij in zijn toespraak o.a. de woorden: »Als ons hier die vlag verloor is dit klaar met ons.« Wij zagen toen nog met ontzag tot alle leiders op.

Ds. Postma, die ons overal vergezelde, ging ons in gebed vóór.

Niemand onder de gewone burgers scheen geweten te hebben, waar de vijand was. Onze tocht was langzaam en voorzichtig, want wij verwachtten elk oogenblik eene ontmoeting met den vijand, van wien wij echter niets bespeurden voordat wij in de nabijheid van Dundee kwamen. Na een paar dagen rust ondernamen wij toen dien gedenkwaardigen tocht naar de bergen van Dundee, ten noorden van het dorp.

Wij kregen tegen den avond order om ons klaar te maken voor drie dagen. Dat was grappig! Klaarmaken? Voor drie dagen? En wij hadden niet eens kost genoeg voor één dag. Maar wij begrepen wel, dat er nog geen behoorlijk commissariaat was en wij vochten voor ons land, vrijwillig, overtuigd van het goed recht onzer zaak. Zoo maakten wij ons dan opgeruimd gereed.

Voor dat het commando vertrok, kwam er een vreeselijke onweersbui opzetten, die langzamerhand

in een stillen regen over ging. Wij reden snel, in den donker, over spruiten, door plaatsen, langs enkele huizen voorbij, zigzagsgewijze in een halvemaan, naar de bergen van Dundee. Men hoorde niets dan het doffe gedreun van de galoppeerende paarden. Nu en dan fluisterden wij elkander toe, hoe heerlijk wij den vijand gingen verrassen. En wanneer de paarden plotseling tot een stilstand kwamen, en een ongeoefende ruiter, ten gevolge van een zeker angstig voorgevoel, onwillekeurig aan een wensch luide uiting gaf, dien hij kortafgebroken door het woord »halt« uitdrukte, dan gaven we onze afkeuring te kennen door hem toe te snauwen dat hij zeker een verraaier moet zijn. We wisten nog niet dat het omtrekken ver buiten het bereik van 't vijandelijke oor geschiedde. De regen hield op en tegen den morgen kwamen wij bij de bergen aan, en moesten, nadat wij met veel moeite de paarden op den berg gekregen hadden, den morgenstond in kou met natte kleeren afwachten. Een regenjas helpt in zoo'n regen niet veel. Toen de dag aanbrak leidden wij onze paarden hooger den berg op. Er was een dikke mist opgekomen. Gen. Lucas Meijer zou den aanval van den westelijken kant beginnen en wij zouden den vijand daarop van de bergen verrassen.

Toen het gevecht zich door het gebulder van kanonnen aankondigde, waren wij vol ijver, maar Gen. Erasmus verbood ten strengste, dat iemand vooruit zou gaan, vóór dat de mist opgeklaard was. Nu was het mogelijk, dat de mist alleen boven op de bergen was, omdat deze zoo hoog zijn, en dat wij spoedig schoon weer zouden krijgen als wij van den berg afklommen. Daarom smeekten sommigen onzer, in mijn tegenwoordigheid, Gen. Erasmus, om vooruit te mogen gaan, en het terrein te spionneeren. Maar hij was er volstrekt tegen en zeide, dat de vijand ons den terugtocht zou kunnen afsnijden en: »Als die vijand ons omsingel, is dit klaar mèt ons.«

Zoodra het kanongebulder ophield, trokken wij een eind op de bergen terug om onze paarden te laten grazen. Maar pas zijn zij afgezadeld of er wordt van alle kanten »opzaal! opzaal!« geschreeuwd en links achter ons op de vlakte klein-geweervuur gehoord. Een detachement van 250 khaki's waarschijnlijk van ons niets wetende, en voornemens, achter de bergen om, Lucas Meijer in den rug aan te vallen, wordt in een oogenblik tijds tot overgave gedwongen, nadat zij bij een huis in een kraal beschutting gezocht en eenige bommen ontvangen hadden.

Wij bleven drie dagen op de Dundeebergen, en

gedurende bijna al dien tijd viel er een stille motregen, nu en dan afgewisseld door hagel en wind.

Toen het een paar uren eens schoon weer was, kregen wij order om voorwaarts te gaan om het dorp aan te vallen. Maar het begon weer te regenen en wij moesten dien nacht in een vreeslijke kou zonder dekking in onze posities blijven. Gelukkig liet de vijand zijn kamp dien nacht in de steek, en toen wij den volgenden dag op het dorp neerzagen, was khaki verdwenen, nadat wij den vorigen dag onze kanonnen zoo geplaatst hadden, dat wij het kamp konden beschieten.

Toen wij naar onze zadels terugkeerden, waren de paarden zoo ver weggeloopen, dat het bijna een dag duurde, voordat wij ze weer kregen. Mijn oom Paul Maré, vroeger Volksraadslid voor Zoutpanberg, vergastte ons daar op kaboemielies, (gekookte maïs) de eerste, die wij op commando aten en die bij die gelegenheid heerlijk smaakte.

Het commando was ondertusschen reeds vertrokken. Wij gingen achterna en trokken Dundee binnen, alwaar wij ons hongerig te goed deden aan hetgeen de winkels, welke voor de commando's opengezet waren, opleverden.

In een niet georganiseerd leger is het plunderen een

onvermijdelijk kwaad Er zijn altijd een lagere klasse menschen, die de voorgangers zijn, en wanneer de commando's dan bij een plaats of een huis komen, die toch al geplunderd zijn, doen zij daaraan mee, want de burgers doen immers commandodienst en moeten goed van het noodige voorzien worden, om goed te kunnen vechten. Zoo redeneeren wij er bij en doen aan het plunderen mee. Ik kan tot eer van den Transvaalschen en Vrijstaatschen burger zeggen, dat het in den aanvang onze bedoeling niet was om te plunderen, en dat er veel moeite gedaan was om het tegen te gaan. De mindere klasse Uitlanders, die zich om buit en andere lage bedoelingen, en *niet* uit liefde en sympathie voor ons, aan onze zijde geschaard hebben, waren er grootendeels de oorzaak van, dat wij een slechten naam onder rechtgeaarde menschen kregen, die de ware toedracht der zaak niet wisten. En hetzelfde geldt van de diefstal. Wanneer iemand een paard verloor, kan kon hij gerust maar bij het »Irish corps« of een ander Uitlander corps gaan zoeken; en wanneer hij zijn paard dan niet zeer goed kent, zal hij het niet altijd herkennen, want de manen en staart zijn door den dief kort afgesneden.

Ik wil *ons* ook niet geheel verschoonen, want ik

meen dat het voorgekomen is, dat een Uitlander wel eens een slechter paard in de plaats van zijn goed ras gekregen heeft, doordat een Boer het herkenningslintje van het goede ras aan zijn eigen slecht paard gehangen had en met het goede ras er van door gegaan was. Niemand kan het ook ontkennen, dat slechts zeer weinige menschen tegen den demoraliseerenden invloed van den oorlog bestand zijn. En ik zal het feit niet tegenspreken, dat deze oorlog onze vele fouten aan het licht gebracht heeft, maar in mijn verhaal zal ik nog wel de gelegenheid vinden, om een lans voor mijn volk te breken, in gevallen waar de buitenwereld zich van ons afwendde, in de meening dat zij zich in hare verwachting van ons bedrogen had.

Het plunderen nam na ons vertrek van Dundee zijn vrijen loop. Toen begon de verwoesting, die het onverwijdelijk gevolg van den oorlog is, zich aan ons oog voor te doen. Hier en daar was een huis reeds totaal geplunderd. Bij Glencoe junction ging ik de woning van een stationschef binnen, een net gemeubileerd huis, met prachtige schilderijen. mooie boeken en groote spiegelglazen. Er lagen eenige massief zilveren bekers rond en nog andere kostbaarheden. Men had pas gegeten, want de

tafel stond nog gedekt. Ik gebruikte van het eten, dat op de tafel stond, schreef een brief naar huis met inkt en verliet het gebouw. Toen ik er later weer kwam, was het huis leeg geplunderd en waren er van de spiegels stuk geslagen. Misschien heeft een burger, die er op uit was om te plunderen en niet te vechten, de kostbaarheden naar huis vervoerd. Maar de omgeving was vol schorrie-morrie en Koelies en Kaffers, die het evengoed konden gedaan hebben.

Toen onze commando's Dundee in de richting van Ladysmith verlieten, werd een gedeelte van het Pretoriadorp-commando als versterking naar Gen. Lucas Meyer gezonden die met zijn commando de uit Dundee gevluchte troepen zou achtervolgen. Mijn broeder en ik gingen mee. Er kwam toen juist een geweldige onweersbui opzetten, en gedurende bijna den geheelen tocht naar Ladysmith hadden wij een vreeselijken regen. Wij verwachten elk oogenblik, dat wij de troepen zouden inhalen, maar zij hadden een te grooten voorsprong boven ons, en wij haalden ze niet in. Wij waren al weer te laat. Een Engelsche Generaal heeft immers gezegd, dat de Boeren dapper waren en goede plannen maakten, maar dat zij altijd 24 uur te laat waren. Dat is

verklaarbaar. Wij waren gewoon om tegen Kaffers te vechten, die zich in bosschen en bergen schuil hielden en tegen wie men met de grootste voorzichtigheid te werk 'moest gaan, teneinde zoo weinig levens mogelijk te verliezen. Zoo waren wij in het begin van den oorlog te voorzichtig en wilden geen groote opofferingen maken om een slag te winnen.

Den 30sten October waren wij onder Gen. Lucas Meyer bij den slag bij Ladysmith tegenwoordig, doch kwamen niet in aanraking met den vijand, omdat wij ons bij eene afdeeling bevonden, die een positie te houden had, van waar de vijand ons in den rug zou aanvallen indien wij die verlieten. De vijand maakte toen geen aanval op onze stelling behalve met een paar bommen, omdat hij bij Modderspruit, ten noorden van Ladysmith, een groote nederlaag leed en zich haastig moest terugtrekken. Wij konden van onze positie zien, hoe de vluchtende vijand telkens een oogenblik »maalde" alsof hij niet wel bij zijn positieven was, wanneer de bommen boven hem barstten, en dan weer »koers vatte."

Wij hadden in dien tijd dikwijls gebrek aan voedsel. Men moet honger geleden hebben om te weten wat het beteekent. Ik had in een paar linnen zakjes beschuit, hetwelk onder het rijden fijn geworden was,

zoodat het door den regen en het zweet van het paard tot één pap werd, waar ik suiker bij deed en meer dan eens, wanneer de honger neep, met veel smaak van at. Bah!

Eenige dagen later verlieten wij L. Meyer en gingen naar ons commando terug, hetwelk zich thans ten noorden van Ladysmith bevond.

Zeederberg was gedurende onze afwezigheid in de plaats van Veldkornet Melt Marais gekomen.

II.

Beleg van Ladysmith. — Gevecht bij de Rooirandjes. — Opblazen van kanonnen.

Het dorp was nu geheel omsingeld en het beleg begon, en de praatjes over de bananas, die wij in Zuidelijk Natal zouden gaan eten, namen een eind.

Het beleg van Ladysmith had niet moeten zijn. Den 30sten October hadden wij van ons voordeel gebruik moeten maken. Hadden wij den vijand terstond achtervolgd, toen hij in wanorde op de vlucht ging, dan hadden wij waarschijnlijk de posities met gemak genomen, die noodzakelijk waren voor de onmiddelijke overgave van Ladysmith. Het zou een opoffering van levens gekost hebben, maar zeker niet zoo groot als die wij gemaakt hebben gedurende

het geheele beleg. En dan hadden wij al de manschappen, die noodig waren om Ladysmith te belegeren elders als aanvallende partij kunnen gebruiken. Instede van ons voordeel op te volgen, gingen wij ons op ons gemak voor een beleg gereed maken. En intusschen maakte de vijand van de gelegenheid gebruik om zich goed te verschansen. De meeste burgers waren er dan ook tegen, dat wij Ladysmith, toen het dorp eens goed verschanst was, met geweld zouden nemen.

Het Pretoriadorp-commando en dat van wijk Krokodilrivier van Pretoria-distrikt bezetten de naaste positie bij Ladysmith, een kopje, dat van boven plat en door een klipmuur omgeven was en ten noorden van het dorp lag. Waarschijnlijk was de ingesloten vlakte, van ongeveer 500 tree in doorsnede, als veekraal gebruikt geworden. Tegen dat kopje aan werden onze tenten langzamerhand opgeslagen. Wij zagen van ons kamp uit op een grooten platten berg, dien wij Klein-Amajuba noemden, omdat daar op den 30sten Oct. het eerste groote getal gevangenen genomen werd. Voor ons kopje, niet ver van zijn voet, liep een donga er aan evenwijdig. En op een afstand van 1000 tree vóór ons lag, ook parallel aan ons kopje, een andere langwerpige kop,

die door den vijand bezet was. Wij noemden dien kop de Rooirandjes.

Op 8 Nov. kwam er order van den Generaal, dat wij den volgenden dag de Rooirandjes moesten aanvallen. Wij waren ongeveer 250 man sterk en zeer gewillig, want die positie was nog niet verschanst. Op een berg aan onze rechterhand was een kanon geplaatst, die bij het breken van den dag de positie van den vijand zou beginnen te beschieten. Er werd uitdrukkelijk order gegeven, dat onze Veldkornet voor »dagbreek" aan den voet van de Rooirandjes met zijn manschappen moest zijn. Maar er was weer iets verkeerd, want het was reeds goed licht toen wij in de donga kwamen. Daar bevonden wij ons op ongeveer 700 tree van de Rooirandjes en moesten over een gelijk vlak loopen, indien wij de positie nog wilden bestormen. De wachten van den vijand begonnen reeds op ons te schieten.

De korporaalschappen lieten, één voor één, hun manschappen bij vieren van uit de donga naar het kopje stormen, van de mierhoopen als dekking gebruik makend, wanneer zij gingen liggen. Ons korporaalschap was het laatst aan de beurt. Maar de vijand had ondertusschen versterking gekregen, en de naaste mierhoopen waren reeds bijna alle bezet,

zoodat nog slechts drie personen uit konden loopen, want het regende zoo'n bui van kogels, dat het een wonder was, dat wij er levend uitkwamen. Gelukkig vond ik nog een mierhoop onbezet, doch mijn broeder moest met iemand anders achter denzelfden mierhoop liggen.

Eindelijk begon de kanon van den berg een paar schoten te vuren, maar hield terstond weer op, om welke reden weet ik nóg niet; en wij waren genoodzaakt om op onze plaatsen te blijven liggen.

Het was vreeselijk warm weer en er was geen wolkje aan den hemel. Wij kregen een ergen dorst, maar sommigen durfden zich haast niet roeren, om uit hun waterkannen te drinken. Een onzer makkers, Anderson genaamd, lag achter mij te kermen. Hij was door beide beenen geschoten. Gedurig vlogen de kogels over onze hoofden heen naar het kopje achter ons, vanwaar sommige burgers op den vijand lagen te schieten. En nu en dan »klapte" een kogel in onze nabijheid, of in den mierhoop, een geluid makende als een pistoolschot. Ik meen, dat alleen dum-dum-kogels bij het ontploffen dat geluid geven, en wij hadden immers reeds vele van deze kogels gezien, die de burgers

in den slag bij Modderspruit van den vijand buit gemaakt hadden.

Een ander burger, genaamd Mulder, liep, met een glimlach op de lippen, hard schuins mij voorbij, wierp zich achter een mierhoop neer, maar stond direkt weer op in de richting van de Rooirandjes, met de bedoeling om zich bij de voorste burgers aan te sluiten, die achter een paar klippen onder een boompje op hun gemak zaten te rooken. Doch hij deed geen vijf pas of hij werd in de dij gewond. Daar moest hij toen lang liggen te kermen, voordat de dappere R. Reineke, die later bij Spionkop sneuvelde, gelegenheid vond om hem terug te dragen.

Sommige onzer vielen van vermoeienis in slaap. Eens toen iemand wakker werd, hoorde hij een kogel geregeld over zich heen sissen en dacht dat een khaki hem bekropen had en hem van de zij beschoot. Toen hij zijn hoofd ophief, zag hij, dat hij zich in den slaap geheel bloot gewoeld had. Een, twee, drie, was hij weer achter den mierhoop en toen hield die rakkert op, met naar hem te schieten.

Gelukkig, dat de vijand niet goed schoot, anders was er niet veel van ons overgebleven.

Toen onze kanonnen eindelijk zoo goed waren, om tegen den avond de positie van den vijand te bombardeeren, hield deze met vuren bijna geheel op, van welk oogenblik wij gebruik maakten, om naar de donga terug te loopen. Wij hadden negen uur achter de mierhoopen gelegen. En vreemd, er waren niet meer dan twee gewonden aan onze zijde. Wij namen ons voor om niet weer den spits af te bijten. Op deze manier verloren wij ons vertrouwen in mannen als de gebroeders Gen. en Comm. Erasmus, die, in de eerste plaats, onbekwaam waren om een goed plan van aanval te beramen, en, in de tweede plaats, nooit bij een gevecht tegenwoordig waren.

De maanden, die wij bij Ladysmith doorbrachten, waren voor de meesten onzer zeker de vervelendste van den geheelen oorlog. Wij hadden zoo weinig te doen en het was er bizonder warm, tusschen de gloeiend heete klippen van het kopje. En het beetje werk, dat wij kregen, was alles behalve pleizierig. Dit bestond voornamelijk in wacht houden overdag of 's nachts. In het begin werd er slecht wacht gehouden, later moesten wij minstens om den anderen avond het kopje bestijgen, om de lange nachten in de posities door te brengen, terwijl onze tenten niet ver achter ons leeg stonden. Dan kwamen

wij in den morgen, met ons bundeltje op den rug, vermoeid bij de tenten terug, en zetten ons »plaps« op een klip neer en wachtten op een kop koffie, terwijl wij naar de schoone natuur of naar het vuile kamp zaten te kijken, al naar de stemming, waarin wij verkeerden, of een luidruchtige grap met onze buren verkochten.

Dat voortdurend wacht houden en voortdurend in gevaar zijn maakt iemand erg moe. Wij doen veel liever actieven dienst, op patrouille of in een schermutseling, dan in de posities te moeten blijven. Het ligt niet in de geaardheid van een Boer om ver van zijn huis stil te liggen. Net nou wil hij »huis toe«. Zoo begon in ons kamp al spoedig de verlofpest uit te breken, die pest, die een van de oorzaken is, dat de vijand naderhand door onze linies brak.

Door de onrechtvaardigheid der officieren kregen sommige burgers dikwijls verlof, andere in 't geheel niet, waarvan een aanhoudend gekibbel het gevolg was. Vele burgers kregen verlof en keerden niet weer terug, met of zonder medeweten van de officieren. Geen wonder dat wij nooit een behoorlijke strijdmacht in 't veld hadden.

De moeielijkheden, waarmede wij door 't gebrek aan organisatie te kampen hadden, stonden de uit-

voering van de plannen der generaals in den weg.

Gelukkig waren vele burgers zeer gewillig en wanneer er gevochten moest worden, trokken deze meestal uit eigen beweging uit. Het was opmerkelijk, dat de burgers van een flinken generaal moedig streden, en die van een slechten of onbekwamen zeer zwak werk deden. En er werden dikwijls door het initiatief van sommige burgers wonderen gedaan.

Wij hadden enkele spelen in het kamp, waarmede wij den tijd doorbrachten. Ook op andere manieren werden wij bezig gehouden. Terwijl wij ons aangenaam op ons gemak gevoelden, kwam misschien het order van opzadelen, en dan was het een haastig zoeken naar paarden en grijpen naar geweren en bandelieren, totdat wij later tamelijk genoeg van die valsche alarms hadden en ons er niet meer druk over maakten. Het geroep werd naderhand spreekwoordelijk: »Die Engelsche trek uit! Opzaal! Opzaal! Daar kom hulle am-me-kaaaar!!!" —

Toen wij nog niet dikwijls op de wacht gingen, zaten of lagen wij in den avond naar een wanklank van tonen te luisteren, ontstaan door het tegelijk zingen van psalmen en gezangen op verschillende plaatsen, of wij deden er aan mee. Ons volk is nog niet muzikaal ontwikkeld.

De dagwacht was voor ons het prettigste. Dan kregen wij toch dikwijls de kans om een schot op een onvoorzichtigen khaki op de Rooirandjes te lossen, en er was voor sommige jongelui iets prikkelends in, dat zij daar in levensgevaar stonden. Ook kwam er nu en dan een bom over het kamp gevlogen, die dan het geheele commando onder veel gelach en pleizier in de richting van de klippen dreef.

In dien tijd gevoelden wij ons nog eenigszins bedrukt, wanneer er een gevecht op handen was. Toen wij eenigen tijd na onzen aanval op de Rooirandjes West van Ladysmith trokken, om Platrand aan te vallen, gevoelden wij ons volstrekt niet op ons gemak, ofschoon wij vrijwillig gingen. Wel was het een heerlijke rit in den donker, bijna aldoor in vliegenden galop, maar toen wij, bij Platrand gekomen, bevonden, dat het beloofde aantal manschappen er niet was, reden wij van daar weg, heel tevreden dat wij den aanval niet gewaagd hadden. Wij hadden ons immers voorgenomen, om een herhaling van het gebeurde bij de Rooirandjes te voorkomen.

Het opblazen van de kanonnen bij Ladysmith is een van die episodes van den oorlog, waaraan wij met schaamtegevoel terugdenken. Een paar dagen nadat een »Long Tom« op Umbulwanakop, Oost

van Ladysmith, opgeblazen was, waarschuwde ik onzen veldkornet, dat de vijand bezig was om in onze nabijheid 's nachts te spioneeren. Wij konden op de wacht duidelijk de zadelklappen en het hinniken van paarden vóór ons hooren. Ik voorspelde eene herhaling van de gebeurtenis op Umbulwanakop. De Veldkornet beloofde, dat de wacht dien nacht verdubbeld zou worden. Tegen den morgen werden wij — die welke de wacht niet hadden, — uit den slaap gewekt, door een luid geroep van hoera! uit de keel van een paar honderd Engelschen die op den berg aan onze rechterhand, dus niet ver van ons, bezig waren om twee kanonnen op te blazen. Wij sprongen in onze posities, al struikelende en vallende over de klippen, niet wetende wat er gaande was en elk oogenblik de khaki's voor ons verwachtende. Het was de eerste keer, dat wij een nachtelijk gevecht hoorden en wij kregen een griezelig gevoel. Wij zagen de vuurvlammen van de geweren en van de ontploffende kogels, en hoorden het geknal van de schoten en door elkaar schreeuwen, maar konden aan het gevecht niet deelnemen, omdat wij met ons achten onze positie niet mochten verlaten. Nu en dan sloeg een kogel in onze nabijheid neer, en de Vrijstaatsche Artillerie, die zich rechts

van den kop op de bergen bevond, loste eenige bommen naar den vijand en trof ons in den donker bijna.

Toen het licht werd gingen wij, misschien uit een gevoel van bravado, misschien om ons aan dit tooneel te gewennen, naar de dooden en gewonden kijken. Die dappere daad heeft den vijand duur gekost. Het aantal dooden en gewonden zal hij wel beter weten dan wij, want hij had gelegenheid genoeg om velen weg te dragen. Van onze zijde waren er maar vier gedood, waaronder Niemeijer, Van Zijl, Villiers, en weinige gewond, waaronder Pott zeer zwaar. Niemeijer had verscheidene bajonetsteken.

Sedert dien tijd, kan men begrijpen, waren wij dubbel waakzaam. Wie eigenlijk zijn plicht op de wacht verzuimd had, heeft men nooit kunnen uitvinden. Cooper en Tossel werden verdacht en beschuldigd en onder arrest naar Pretoria gezonden, maar het onderzoek heeft nooit tot eenig resultaat geleid. Wij hebben reden om te vermoeden, dat er meer dan eens door onze burgers verraad is gepleegd geworden bij Ladysmith. De Regeering had van het begin krachtig moeten optreden tegen landverraders en spionnen.

Eenige dagen na het opblazen van de kannonnen, verstuikte ik mijn rechter knie, die ik reeds kort voor den oorlog ook bezeerd had. Generaal Erasmus gaf mij toen onbepaald verlof om naar huis te gaan. Onderweg passeerde ik, zonder het te weten, mijn broeder Willem, die van Holland, waar hij studeerde, overgekomen was om te komen vechten.

Welk een weerzien van Familie en vrienden ! Wat moest er niet veel verteld worden! Toen hadden wij nog niet eens zoo bizonder veel doorstaan, hoevele aangename uren zullen de burgers dan wel niet met hunne dierbaren doorbrengen, wanneer zij, van hun ballingschap in vreemde landen bevrijd, weer bij elkander mogen komen. Helaas! er zal ook veel droefheid zijn, want vele onzer vrienden en bloedverwanten zijn reeds in dezen oorlog gevallen en vele zullen wij niet wederzien, die nog hun leven moeten geven voor hun vaderland.

III.

Achtdaagsch gevecht aan de Tugela. — Praatjes over interventie. — Ontzet van Ladysmith.

Voordat mijn knie geheel hersteld was, keerde ik naar Ladysmith terug.

Het eerste wat mij bij mijn aankomst in het kamp alweer terstond in 't oog viel, was de luchtballon boven Ladysmith, die als een groot krokodil-oog mij intrigeerde, overal waar ik mij bewoog. Wanneer ik mijn paard ging zoeken of hout of water halen, dan stond hij daar hoog lodderig in de lucht, en ik had het gevoel, dat hij zijn blik gestadig speciaal op mij gevestigd hield en dat ik elk oogenblik een bom kon verwachten.

Zooveel vliegen als bij Ladysmith hadden wij van

ons leven niet gezien. Wij werden door hen genoodzaakt om onze etensuren te beperken, want het eten werd ons haast onmogelijk gemaakt.

Gelukkig was ik maar korten tijd bij Ladysmith, toen een gedeelte van ons commando tegen het einde van Jan. 1900, naar de Tugela als versterking afgezonden werd, waar mijn broeders en ik ons bij aansloten. Wij hadden een afstand van 4½ uur te paard af te leggen en moesten snel rijden, want de vijand wilde met alle geweld doorbreken. Wij kwamen er dienzelfden dag aan, twee dagen nadat de vijand rechts van Spionkop een poging gedaan had om door te breken en teruggeslagen was.

Onder het naderen van de hooge Tugela bergen, hoorden wij duidelijker en duidelijker het onophoudelijk geknetter van klein-geweervuur, dat afgebroken werd door het gebulder der kanonnen en het »bom-bom-bom« geluid van onze parmantigen bom-Maxim, welk laatste onze harten deed opengaan en die van khaki krimpen. En toen wij injoegen, naar den voet van de bergen, deden de kogels van den vijand, die over de bergen gezonden werden om Boeren te zoeken, »stofjes« om ons heen opslaan.

Den volgenden morgen gingen wij rechts van Spionkop op een verhevenheid in een sloot liggen,

die door onze voorgangers gegraven was. Daar waren den vorigen dag acht burgers gewond geworden. Rooi Danie Opperman was er Veldkornet. Niet ver van ons, aan onze linkerhand, stonden een paar onzer kanonnen, en links vóór ons op de lange berghelling konden we veertien kanonnen van den vijand zien. Vóór ons was een groote »boschplaat«, en niet ver van daar het Engelsche kamp. Wij konden den vijand zich in groote vierkante en dichte massas zien bewegen. Het was een vreeselijk warme dag. En wij moesten in de sloot blijven, want de vijand schoot den geheelen dag met klein-geweer op ons van de kleinere posities, die voor ons lagen, op een afstand van 1500 tree van ons verwijderd en voortdurend barstten de bommen boven onze hoofden. Van uit de »boschplaat« kwam er geregeld een lyddietbom naar de kanonnen links van ons, die ons een schok door het lichaam gaf. Een enkele maal werd het gedeelte van onze verschansing, waar toevallig niemand lag, als weggeblazen.

Wanneer er nu en dan een oogenblik pauze in het helsch concert kwam, dan staken wij onze hoofden van achter de verschansing uit en namen de posities van den vijand en de schoone natuur in oogenschouw.

Dien dag werd niemand van ons daar bezeerd. Alleen de Artilleristen leden verliezen. Wanneer onze paar kanonnen het waagden om te spreken, dan kwamen er acht of meer bommen in snelle opvolging op hen af, die hen tot stilzwijgen noodzaakten.

Naast mij lag een man, die door zijn achterrijder, een Boesman van een onrustigen, ongeduldigen aard, heel amikaal Jannie geadresseerd werd. De Boesman liep gedurig, alsof er geen bommen en geen kogels waren, heen en weer naar een »maat« van hem, die achter een klip »vlak« achter ons verscholen lag. Eens toen hij zich weer op een bezoek naar zijn »maat« begaf, »klapte« een kogel kort achter hem in den grond. Hij stond stil, keek van zijn hielen langzaam parmantig naar den vijand op en zeide op geaccentueerden toon: »Jou verflakste Engelschman!« en ging onverschrokken naar zijn »maat.«

Rechts van deze positie was een gelijk vlak, bijna even hoog als de onmiddelijke omgeving, maar hetwelk 900 tree verder steil afliep. Daar gingen we 's avonds met een versterking van het Pretoria dorp commando, die ons gevolgd was, heen. De Veldkornet liet ons in rijen staan en telde veertig man-

schappen af, die hij opdroeg om dien nacht daar een sloot te graven, dan zou de andere helft van de manschappen ons den volgenden avond komen aflossen. Mijn broeders en ik waren onder de eerste helft.

Terwijl wij nog bezig waren met graven, werd tegen den morgen over de geheele vechtlinie het vuren geopend. Wij meenden dat er een aanval op onze stelling gemaakt werd en wrongen ons in de nauwe sloot. Maar toen de aanval niet geschiedde en de kogels hoog over ons heen vlogen, gingen wij door met aan de sloot te werken totdat het dag werd. Toen bemerkten wij, dat de vijand op een afstand van 800 tree vóór ons achter een verschansing gelegen was. Wij losten ook enkele schoten op hen, maar spaarden onze ammunitie voor een eventueele bestorming.

Dien geheelen dag en de twee volgende dagen bleef het een aanhoudend salvo over onze hoofden; de kogels vlogen als vinken over ons heen en deden ons geen kwaad. Het eenige waar wij ons voor moesten hoeden, waren de scherpschutters, die nu en dan dicht bij ons schoten. Dien dag, den 24sten Jan., vond het heldhaftig gevecht op Spionkop plaats, waar onze burgers, nadat zij op den kop in den nacht door den vijand overrompeld en er afgedreven

waren, dezen er den volgenden dag in een hardnekkig gevecht er zoo van langs gaven, dat hij gedwongen was om den kop in den nacht te verlaten. Daar namen de Pretorianers een leeuwenaandeel aan, die ons hadden moeten komen aflossen uit de sloot, waarvan o,a. Reineke, Jeppe, Malherbe, de Villiers, Olivier sneuvelden, en Ihrige zwaar gewond werd.

Den geheelen dag hoorden wij het gevecht aan, want slapen konden we niet. Wij moesten nu drie dagen en vier nachten in de sloot blijven, voordat de aflossing kwam. Water en voedsel werd ons 's nachts gebracht of door een paar onzer gehaald, daar maar weinigen het waagden om de positie overdag te verlaten. Wij waren er veilig, want daar de wal van de sloot uit zand bestond, hadden de bommen er geen bizonder effect op. En wij konden deze altijd hooren aankomen om in tijd te bukken.

Den volgenden morgen kwam iemand van onze aflossing ons berichten, dat de vijand de geheele vechtlinie verlaten had, zich in de richting van Chievely terugbewegende.

Het gevecht aan de Tugela had acht dagen geduurd.

Bij die gelegenheid had ik ondertusschen mijn knieschijf weer bezeerd, en moest van Ladysmith eenigen tijd later naar Pretoria terugkeeren van waar

ik naar Warm Bad, in Waterberg, een paar weken bij Mevr. Klein-Frikkie Grobler ging logeeren, waar ik zeer vriendelijk ontvangen werd. Frits kreeg ook toen voor het eerst verlof en Willem bleef bij Ladysmith.

Gedurende mijn afwezigheid braken de Engelschen bij Pieters Heights door, waar o.a. Willem gevangen genomen werd, en Luttig, Malherbe en een onzer tentgenooten, Stuart de Villiers, sneuvelden, en Ladysmith werd ontzet.

Frits had zich intusschen met andere Pretorianers naar den Vrijstaat begeven, waar de vijand Gen. Cronjé omsingeld had.

Sedert het beleg van Ladysmith hebben de burgers altijd gemeend, dat het dorp binnen korten tijd zou vallen. »De khaki's kunnen het niet langer uithouden! Zij hebben geen proviand en de ammunitie moet haast beginnen op te raken! En Buller kan nooit over de Tugela komen, de posities zijn daar te goed! Wat doet het er toe, of ik óók nog verlof krijg? de khaki's komen immers toch niet door!" Dat was de opinie onder de meesten der burgers. En wanneer iemand er hun op wees, dat de vijand mocht doorbreken, omdat allen niet eendrachtig hun plicht deden, dan werd hij wel eens wantrouwend als Engelschgezind of ongeloovig aangezien. En

intusschen verflauwde de ijver en de burgers bleven in de lagers liggen of gingen naar huis, vertrouwende op de gewilligen, die eindelijk niet bestand bleken te zijn tegen de overweldigende macht, die Buller op één positie concentreerde, toen hij die met opoffering van hoeveel levens ook, met alle geweld nemen moest.

Daar had bijna geen verlof moeten zijn, voordat de oorlog ten einde was. En hier zij de opmerking niet misplaatst, ofschoon mijn verhaal geen aanspraak maakt op eene geschiedenis van den oorlog, dat deze, door de onkunde onzer Generaals en den demoraliseerenden invloed van nepotisme en eigenbelang, aanvankelijk veel te laks gevoerd was. Wij hadden onze strijdmachten ver in de Kaap-Kolonie moeten werpen, om van onze broeders in de ons door Engeland opgedrongen strijd hulp te erlangen. Deze hebben de gelegenheid nooit gehad, om ons bij te staan, omdat wij de noodige ammunitie niet brachten en hun de hand niet reikten. En waar zij het krijgsvertoon en de demonstraties van het invallend leger niet ontvingen, die voor een algemeenen opstand in hun geval noodzakelijk waren, konden zij, uit vrees van de verbeurd-verklaring hunner goederen in

geval van eene mislukking, den opstand niet wagen.

Verder hebben de praatjes over interventie ontzenuwend op de commando's gewerkt. In ons leger voor het grootste deel uit ongeletterde mannen bestaande, namen die de vreemdste vormen aan. Zoo ging het praatje eens rond, dat de Russen met 100 kanonnen ergens in Zuid-Afrika geland waren. Voortdurend deed het praatje de rondte, dat er een Europeesche oorlog uitgebroken was. Het gevolg was, dat de Boeren op buitenlandsche hulp rekenden, in plaats van zelf met ijver te volharden. De verstandigen zagen de onwaarschijnlijkheid van eene interventie wel in. Het was immers niet in het belang van vreemde mogendheden, om tusschenbeide te komen, daar zij geen vasten voet op Zuid-Afrika's bodem hadden, vooral niet wijl Chamberlain, door een reeks van slimme zetten, ons de aggressieve partij gemaakt had.

Deze oorlog was onvermijdelijk. Vroeg of laat moest hij komen. Na den Jameson inval, die eigenlijk het begin van den oorlog was, heeft de Transvaalsche Regeering gevoeld, in welke gevaarlijke positie zij zich als geïsoleerde Republiek tegenover Engeland bevond, en was verplicht, om zich met de meest moderne krijgstoerustingen te wapenen. Terwijl

vóór den Jameson-inval de rassenhaat snel was beginnen te verdwijnen, was het gevolg van den inval, dat de kloof tusschen Engelsch- en Boergezinden dieper en breeder werd, ja meer, de sympathie van de Uitlanders met ons werd grooter en de Koloniale Bond bij den dag sterker. Engelands prestige in Zuid-Afrika werd bedreigd en daarmede haar rang als eerste mogendheid in de wereld. Zij moest hare suprematie in Zuid-Afrika handhaven, terwijl het voor ons een kwestie werd van er op of er onder. En Engeland heeft vermoedelijk de groote mogendheden zoo tot vriend gehouden, dat geen tusschenkomst mogelijk was.

Het ontzet van Ladysmith vond op 27 Febr. plaats, Amajubadag, de dag, die op onze kalenders als een Feestdag met roode letters was aangeduid. Negentien jaren lang had onze vijand gewenscht, om de herinnering, aan dien dag verbonden, uit te wisschen, en hij heeft dat schitterend en venijnig gedaan. Sedert dien tijd zijn wij vernederd en verkleineerd geworden. Onze val was groot. Voor het eerst was er een algemeene paniek. De twee Republieken, die, daartoe geforceerd, het gewaagd hadden, om een machtig rijk den oorlog aan te doen, voelden zich onder den zwaren slag wankelen.

IV.

Dewetsdrift. — Terugtocht naar en vlucht van Pretoria.

Na het ontzet van Kimberley en Ladysmith meenden wij, dat de beslissende slagen spoedig zouden volgen. Ofschoon mijn knie nog niet gezond was, ging ik naar Glencoe, tot waar onze commando's zich teruggetrokken hadden, en was naar nog geen vijf dagen toen ik weer, onbekwaam voor den velddienst, moest terugkeeren. Daarop ging ik weer naar Warm-Bad voor eenige weken met Mr. Burgemeester Potgieter en Familie en in Pretoria teruggekomen bleef ik in mijn kantoor tot begin Mei.

Intusschen was Frits van den Vrijstaat teruggekeerd. Mijn knie was nu gezond. Wij kochten ons

elk een sterkgebouwde ponie en begaven ons met eenige burgers per trein naar Klerksdorp, van waar wij naar Dewetsdrift aan de Vaalrivier vertrokken. Gen. Viljoen, Mijncommissaris van Heidelberg, was er met een paar honderd burgers gelegen om de drift te bewaken. Wij reden van daar patrouille 4 à 5 uur te paard den Vrijstaat in, om de beweging van den vijand te bespieden.

Van Dewetsdrift trokken wij, onder Commandant Boshoff, naar Schoemansdrift, Venterskroon en Lindequidrift. Ons corporaalschap vormde een deel van de kanonwacht. De natuur was schoon. De Vaalrivier kronkelt zich tusschen twee hooge bergmuren, die zich aan weerszijden van de rivier slingeren, als de paden, die khaki met zijn dubbele rij wagens op de »bulten« van het Hoogeveld trekt. Waar de bergen een opening maken voor de verwijding der vallei, zijn er »plaatsen« aangelegd met armoedige huizen doch weligbegroeide landerijen. Bijna op elke »plaats« was er een gezin dat de gevangenneming van een bloedverwant betreurde, die met Cronjé prisonier gemaakt was, en van wien men niet wist of hij dood of levend was. De menschen ontvingen ons daar goed. Overal kregen wij beschuit en melk. Wij hebben later gezien, dat de

vriendelijkste menschen die waren, welke het zware van den oorlog ondervonden hadden.

Daar de vijand nu al op weg naar Johannesburg was, moesten wij ons zoo snel mogelijk terugtrekken, eerst naar Bankstation, nabij Potchefstroom, en van daar per trein naar Langlaagte. Ten Noord-Westen van Johannesburg hadden wij onder Gen. Liebenberg eene ontmoeting met den vijand, die ons aanviel terwijl wij onze paarden voer gaven. Het bleek dat onze brandwacht niet uitgezet was. Zoo gauw heb ik nog niet zien opzadelen. De meeste burgers reden en lieten ons bij de kanonnen achter. Een amunitiewagen, die in den modder vastviel, bleef achter, doch werd later met behulp van Frans Lottering, een mijner makkers, die terugreed, toen wij vluchtten, en eenige Artilleristen, veilig uitgehaald en naar Pretoria gebracht. Lottering ontving van Gen. de la Rey voor dit moedig gedrag een zwaard.

Ten gevolge van de nalatigheid onzer officieren verloren wij bij die gelegenheid een kanon, een paar wagens en eenige voetgangers.

Wij trokken nu bijna den geheelen nacht met de kanonnen naar Pretoria door. Onze moed was niet gezonken. Iedereen sprak er over, hoe goed de Regeering

Pretoria wel verschanst zou hebben, en welk een groote slag daar geleverd zou worden. Het was ons aller voornemen, om bij de Hoofdstad een heftigen weerstand te bieden. Maar wat was onze teleurstelling toen wij vonden, dat de Regeering besloten had, om het dorp niet te verdedigen. De feiten, die met dit voornemen in verband staan, zal de geschiedkundige aan het licht brengen. In alle geval was er het gevolg van, dat vele burgers mismoedig »huistoe« reden, en dat de groote slag, die er had moeten zijn, niet geschiedde.

Frits en ik besloten, om de paarden eerst een paar dagen in de stal rust te geven, voordat wij den vijand tegemoet gingen.

Op 4 Juni, terwijl wij om 12 uur aan tafel zaten, viel een lyddietbom nabij het fort, een groote stofwolk opwerpende. Mijn Moeder ging naar buiten en kwam ons haastig zeggen, dat het niet een schot van uit het fort was, maar een bom van den vijand. Nu kwam de lyddiet in geregelde opvolging. De bommen, die rakelings over Schanskopfort vlogen, vielen niet ver van onze woning en daar de grond rotsachtig was, ontploften zij goed. Mijn Moeder en zuster vluchtten met de buren naar het dorp en Frits en ik zadelden in

allerijl op en begaven ons naar Quaggaspoort.

Over de bergen, die aan den zuidelijken kant van het dorp loopen, kwamen reeds overal granaatkartetsen aangevlogen, vriendelijke waarschuwingen van khaki, dat het beter was om de hoofdstad maar over te geven, ten einde een groot kwaad te voorkomen. Het was treurig om te zien, hoe weinig paarden er daar aan den voet van de bergen waren; hier een troepje van vier, daar van tien, een bewijs, dat het getal burgers in posities zeer klein was. Toen de vijand zich aan ons oog begon te vertoonen bij Quaggaspoort, bemerkten wij, dat de burgers van de richting van de Krokodilrivier retireerden. En een oogenblik later waren al de burgers op de vlucht. Een mijner makkers, een broer van Frans Lottering, werd onder het uitvluchten door een granaatkartetskogel in den arm gewond en moest in Pretoria achterblijven.

Dien nacht brachten Frits en ik nog thuis door en verlieten het dorp den volgenden morgen, 5 Juni, even voor dat de vijand binnenkwam, in de richting van Silverton.

Men moet den toestand van ons land en de gezindheid der burgers nu goed begrijpen. Daar de hoofdstad in 't bezit van den vijand was, was het

niet moeielijk om den eenvoudigen burger wijs te maken, dat het land nu onherroepelijk verloren was. Daarom volgde er een periode van verslapping en moedeloosheid. Daarbij bleven vele burgers, die in het begin dapper gestreden hadden, in de dorpen en op de »plaatsen« achter, uit een teer gevoel voor de Familie, die, wie weet, misschien aan de bandeloosheid van verhitte soldaten overgelaten zouden zijn. Wij zullen die mannen niet oordeelen en wij mogen het ons niet als verdienste toerekenen, wanneer wij, uit plichtsgevoel of een avontuurlijke begeerte, niet als die personen gehandeld hebben. Verder waren er velen onder de achtergeblevenen die meenden, dat het argument, dat de Regeering corrupt was en den oorlog had moeten vermijden, of dat de Boeren niet vechten wilden, voldoende redenen waren, om de getrouwen, met wie zij den krijg begonnen waren en de groote zaak te verlaten. En zoo ontstond de naam »hands-upper« als epitheton van den burger, die zich vrijwillig onder den vijand liet inlijven. Nu werd tevens het kaf eenigszins van de koren gescheiden, want lafhartigen en verraders bleven meest achter en de gewilligen togen ten velde, al was dat met een achterwaartsche beweging.

Wij waren nog hoopvol. Daar waren nog altijd de goede posities van het Lijdenburg distrikt. En het was ons reeds ter oore gekomen, dat de Wet de communicatie achter den vijand afgesneden had. Ook hadden wij nog een ongeschonden lijn naar Delagoabaai.

Mijn broer en ik ontmoetten onzen ouden strijdmaker Frans Lottering en met ons drieën zochten wij Gen. Grobler van Waterberg op, die met zijn commando ten oosten van Pretoria bij Franspoort, niet ver van Donkerhoek lag en bij wien wij ons aansloten. Ons kamp was bij een Kafferstatie opgeslagen, en daar de Kaffers zindelijk waren, bestelden wij er dikwijls gekookte patattas en gestampte mielies.

Bij Franspoort viel er niet veel bizonders met ons voor. Er werd links en rechts van ons een paar dagen hevig gevochten, en bij Donkerhoek een groote slag geleverd, maar op onze stelling geen aanval gemaakt.

Toen het rapport kwam, dat de vijand bij Donkerhoek doorgebroken was, en dat wij moesten retireeren, verlieten mijn broer en ik het commando van Grobler en begaven ons, in de meening, dat de commando's naar de posities van Belfast terug zouden vallen, naar een oom van ons, den zendeling Jan

Maré, in het dorp Middelburg, ten einde onze paarden rust te geven. Onze vriend Frans hadden wij door een ongelukkig toeval verloren. Onderweg kochten wij, waar wij konden, brood op de »plaatsen,« of kregen het voor niet; sneden een stuk vleesch van een os af, die voor een commando geslacht was; sliepen nu eens in de krib van een stal dan weer, als gewoonlijk, buiten in de kou van het Hoogeveld, en kwamen uitgeput van vermoeienis te Middelburg aan. De gastvrijheid en vriendelijkheid, die wij bij mijn oom genoten, zullen wij niet licht vergeten.

Toevallig ontmoetten wij onzen vroegeren Commandant Boshoff, die ons meedeelde, dat hij met tiental manschappen achter Gen. de la Rey aan zou trekken, die juist met een commando in de richting van Rustenburg vertroken, om de communicatie van den vijand tusschen Mafeking en Pretoria af te snijden. Wij sloten ons zeer bereid bij hem aan, en verlieten mijn Oom nadat wij een tien dagen heerlijke rust genoten hadden.

Het commando van Commandant Boshoff bestond nu uit negen burgers met een ambulance wagentje dat voor het commissariaat en ons slaapgoed gebruikt werd, en een Franschen dokter, twee Kaffers en

drie tenten. Het was als gingen wij voor een »picnic« uit. Dat wij ons zoo goed inrichten, was noodzakelijk, want de reis zou door het Boschveld gaan, waar in den zomer wegens koorts en paardeziekte geen »witmensch« of paard leeft, en dat alleen gedurende zekere maanden in den winter bewoonbaar en derhalve haast onbebouwd en onbewoond is. In den winter trekken de Boeren met hun vee van het kale, kille Hoogeveld daarheen. Ik had altijd gewenscht om dat gedeelte van Transvaal eens te zien.

V.

Trek van Middelburg naar Rustenburg. — Slag van Selikatsnek.

Eenige uren te paard Noord van Middelburg zakt men plotseling van het hooge plateau naar het Boschveld af, tusschen hooge bergen, over een moeielijk begaanbaren weg, die slingerend afdaalt, afdaalt naar een zich verwijderend vlak van boschen. Onder in de kloof kronkelt zich een ruischende stroom, die op verscheidene plaatsen den weg, die langs zijn oevers naar beneden loopt, afsnijdt, en die, naar zijn baas de Groote Olifantsrivier zich beijverende, eindelijk daar heel bezadigd aankomt, alsof hem die drukte van den aanvang volstrekt niet paste. Men kan daar het gezang en getjilp van vele

mooie vogels hooren, die op het Hoogeveld niet te vinden zijn.

Het was er heerlijk warm in vergelijking van het gure weer van het Hoogeveld. 's Avonds maakten wij groote vuren — want droog hout was er volop — en zaten daaromheen te keuvelen of te luisteren naar de geestige liederen, die een onzer makkers bij zijn banjo zong. Het was een gezellige tijd, vrij van khaki, ver buiten het bereik van het verontrustend kanongebulder, een heerlijke rust voorafgaand aan de dobberingen, die ons wachtten.

Overal zagen wij kudden groot en klein vee tusschen de bosschen weiden, altijd een aankondiging dat er ergens onder een boom een of meer wagens stonden met eenige tenten er naast of een bokzeil er over heen gespannen. Somtijds, bij een drift, of een goed uitspanningsoord, had er zich een lagertje gevormd van trekboeren, of liever, trekboerinnen, want de mannen en zoons van vele vrouwen waren op den oorlog. Wij noemden de Boeren, die zoo met hun vee rondvluchten en nooit vochten: de Boschlanciers.

Niet ver van de Elandsrivier haalden wij het lager van Gen. de la Rey in. Later maakten wij kennis met het verkenningscorps van Kapitein Kirsten en boden dezen onze hulp aan. In dien tijd was het

nog prettig om bij een verkenningscorps te behooren. Wanneer wij op verkenning uitgingen, kregen onze paarden op de plaatsen veel voer, en omdat wij maar weinig in getal waren, en altijd de eerste voor het lager uit, waren er altijd eiers, melk en brood te koopen. En dan hadden wij altijd wat te doen, want wij moesten de oogen goed opendoen en waren in voortdurend gevaar, doch volstrekt niet bang voor de patrouilles van khaki, daar deze in kleine troepen, zonder hun kanonnen, niet veel beteekenen.

Wij trokken in bijna evenwijdige lijn met de Magaliesbergen, die zich van Pretoria naar Rustenburg strekken, totdat wij in de nabijheid van Selikatsnek kwamen. Iemand die op dezen tocht de wegen en zijwegen niet goed kende, zou al spoedig den weg verliezen, want het was ééne »plaat" bosschen, bestaande uit den bekenden doornboom van het Boschveld, over een afstand van tientallen mijlen, waar wij doorheen trokken.

De voornaamste passen van de Magaliesbergen waren door den vijand bezet: Wonderboompoort, Hornsnek, Selikatsnek, Commandonek, Olifantsnek. Gen. de la Rey had zijn zinnen op Selikatsnek gezet en op 11 Juli nam hij met zijn sterken wil en Generaalstalent dien pas.

Terwijl wij met de verkenners van Kapitein Kirsten op een verkenningstocht uit waren, werd ons bericht, dat de la Rey Selikatsnek, meer dan één uur te paard van ons verwijderd, aangevallen had, en dat het gevecht nog voortduurde, waarop bijna allen zich opmaakten en reden. Mijn broer en ik bleven met een paar anderen achter om op den Kapitein te wachten, die afwezig was, en toen deze kwam reden wij zoo snel mogelijk naar Selikatsnek, waar wij ongeveer om 9 uur aankwamen.

Onze burgers hadden reeds twee kanonnen van den vijand genomen.

Selikatsnek (of Moselikatsnek) is een nauwe opening in de Magaliesbergen, met hooge schouders aan weerszijden, die langzaam hellend afloopen naar een wit kopje in het midden. Wanneer een aanvallende partij eens de schouders in bezit heeft, kan hij van daar den vijand met gemak beneden zich houden op het kopje en op de beide hellingen. Toen wij arriveerden hadden onze burgers al de voornaamste posities reeds in hun bezit; de beide schouders en de kleinere posities voor het kopje. De vijand had zijn gekortwiekte vleugels moeten intrekken en concentreeren op en in de nabijheid van het witte kopje.

Maar daar de schouders van den nek aan den

anderen kant steil naar beneden liepen, konden onze burgers niet verder omtrekken ten einde den vijand in den rug te schieten. En wijl er niet genoeg schuiling voor hen was om zonder groot verlies langs de helling naar beneden te dalen en den vijand met geweld uit zijn positie te jagen, bleven de burgers »klipvast« in hun posities liggen en vorderden met hun werk niet. Op deze manier zou de vijand óf hulp uit Pretoria krijgen, óf zich bij het vallen van den avond uit de voeten maken. Onze beide flanken schoten wel voortdurend op de lagere posities aan de hellingen en naar het witte kopje, maar de schouders waren te hoog voor een zuiver schot, en de khaki's lagen ook »klipvast« achter de rotsen en in klipscheuren.

Kapitein Kirsten met ongeveer tien man kreeg van Commandant Coetzee opdracht, om rechts van het witte kopje een positie te houden, welke bestond uit een kleine verhevenheid van rotsblokken, van waar wij op het kopje met een vizier van 550 tree konden schieten. Rechts van deze verhevenheid, op een afstand van 80 tree verwijderd, was een kloofje, begroeid met bosschen, en aan den anderen kant van van de kloof liep een »kliprif« in de richting van het witte kopje. Hier hadden

eenige burgers voor onze komst elf khaki's tot overgave gedwongen, maar zij hadden deze positie niet in bezit genomen, omdat, zooals zij ons meedeelden, sommige khaki's in de kloof achtergebleven waren, en geschreeuwd hadden, dat zij zich niet zouden overgeven. Wij werden dus voor die kloof gewaarschuwd.

Maar terwijl de anderen bezig waren om naar den vijand op het kopje te schieten, ging een onzer alleen naar de kloof om te onderzoeken of er werkelijk nog khaki's waren. Hij hield zich goed schuil waar hij kon, achter de klippen en achter de muren van een oude kraal, en kwam tot nabij de kloof, doch er werd niet op hem geschoten. Aan den overkant hoorde hij, op een afstand van ongeveer 50 tree vóór zich, een gewonde kermend om water smeeken, en daar hij alleen was, waagde hij het niet om de kloof door te gaan, maar keerde naar de anderen terug. Deze wilden aan zijn verzoek, om naar de overzij te gaan, geen gehoor geven, in de meening, dat de vijand maar zijn kans afwachtte en van de overzij eerst vuren zou, wanneer er meerderen onder schot kwamen.

Daarop bleven wij naar het witte kopje vuren, van waar de vijand op ons schoot. De Kapitein

had een goeden verrekijker, waarmede hij duidelijk de gezichten van den vijand op het kopje zien kon. Wanneer een khaki zich van achter een klip vertoonde, wees de Kapitein hem aan een goeden schutter Alec Boshoff, die door den verrekijker de positie goed bekeek en dan somtijds raak schoot. De Kapitein zeide dan dat hij het bloed duidelijk aan het gelaat van den geraakte zien kon.

De persoon, die de kloofhelling verkend had, bleef er bij de anderen op aandringen, om met hem naar de overzij te gaan, omdat hij uit de gegevens, dat de vijand van het »rif« in het geheel niet schoot en dat daar iemand lag te kermen, opmaakte, dat er geen vijand kon zijn, die nog erg geneigd was om weerstand te bieden. Eindelijk, na twaalven, ging hij met twee mannen naar de overzij van de kloof, na aan de beste schutters opgedragen te hebben, om een oog op de tegenovergestelde positie te houden en »schoon« te schieten.

Zij gingen heel voorzichtig naar beneden door de kloof en tegen den anderen kant op. Het was nu gevaarlijk, want er waren overal boschjes en groote klipscheuren, van waar elk oogenblik een geweer kon losbranden. Maar men moet deze wijze van avanceeren zoo verstaan, dat het niet onafgebroken

gaat, maar dat er snel een klip tot dekking gekozen wordt, en dan voorzichtig geloerd of de vijand zijn vertooning niet maakt. Alle drie gaan ook niet tegelijk voorwaarts, maar nu de een dan de ander. Bij elke paar schreden, die zij voorwaarts deden, vroeg een hunner aan den gewonde, die voor hem lag te kreunen of hij alleen was. Toen zij bij hem kwamen, leiden zij gras onder hem en gaf iemand hem brandewijn uit een fleschje, die hij voor zulke gevallen altijd bij zich droeg. De arme man lag onder een struik op een steenrots in een poel van bloed. Hij was door het been geschoten, waarschijnlijk een »opslagschot,« want de wond was groot. Het was Lieutenant Pilkington.

Toevallig las ik later in een brief, dien wij onderschepten, van een officier aan een vriend in Engeland gericht: »Lieutenant Pilkington is also dead, you know that famous cricketer.«

De gewonde nam den persoon, die hem met brandewijn gelaafd had, bij de hand en smeekte hem om bij hem te blijven, maar hij achtte het zijn plicht om voorwaarts te gaan, en zeide, dat de andere burgers, die aan het komen waren, ook Engelsch spreken konden en hem wel oppassen zouden. De meesten der achtergeblevenen sloten zich nu lang-

zamerhand bij de eerste drie personen aan. Het rif, waar wij ons tegen aan bevonden, bood ons met zijn groote rotsblokken en »klipknoppen« een goede schuiling tegen den vijand, die ons van het witte kopje beschoot.

Een weinig meer links lagen er nog eenige gewonden tusschen de klippen, waarvan er een, met een akeligen wond in 't hoofd, door mijn broeder verpleegd werd. Er werden daar eenige prisoniers gemaakt, die te bang waren om zich te verdedigen. Een paar onzer makkers brachten ze naar beneden. Men kon het aan de geweren en dekens, die er overal rondlagen zien, dat de vlucht in groote paniek geschied was, anders hadden wij niet zoo vrijmoedig gewaagd, wat wij later deden.

Wij konden den vijand op het witte kopje nu van veel nader beschieten, maar nog niet in den rug. Daarvoor moesten wij de volgende positie nemen, een rif, dat ongeveer tachtig tree verder, evenwijdig aan het rif, waar wij ons tegen aan bevonden en aan een laatste rif op de helling, naar het kopje liep. Doch die positie konden we niet nemen, wijl onze kanonnen van uit de vlakte, schuin achter ons aan onze linkerhand, bom op bom daar op wierpen, zoodat de klippen in de lucht vlogen. Daarbij

liepen wij het gevaar van door onze vrienden voor khaki's aangezien te worden, daar niemand van onze beweging wist. Daarom zond de Kapitein een rapport naar beneden, dat de kanonnen op moesten houden, met die positie te bombardeeren, daar wij die nemen wilden.

Middelerwijl bleven wij naar het kopje schieten en schoot khaki naar ons.

Ik ging een oogenblik naar den gewonden officier terug, die nu door den Kapitein verpleegd werd. Terwijl wij nog stonden te praten, gaf hij, door bloedverlies uitgeput, den geest. En o, wreedheid van het verhardend krijgstooneel! de gewonde was nog geen vijf minuten dood, toen men zijn cigaretten zat te rooken.

Wij gingen nu weer een weinig meer links naar de groote rotsblokken. Khaki was aan den eenen kant, wij aan den anderen. De wijze, waarop sommigen hen daar trachten uit te halen was origineel en grappig: »Come out, you rabbits, come out of your holes, else we'll shoot down the lot of you!«[1]) Dan antwoordden zij: »We're afraid to come out, you'll

[1]) „Kom voor den dag, konijnen, kom uit je holen, of we schieten je dood."

kill us.« [1]) De arme drommels dachten nog, dat zij gedood zouden worden, zoodra zij zich overgaven. De officieren hadden het contrôle over de soldaten verloren. En het bleek ook later bij Nooitgedacht, waar wij evenals khaki goede schuiling hadden, dat de soldaten te bang zijn om zich bloot te geven, en achter de klippen blijven liggen zonder een schot te lossen, zoodra de officieren geen contrôle over hen meer hebben. De meesten hadden de bandelieren daar, evenals hier, nog vol patronen, toen zij zich gevangen gaven. Vóór den oorlog plachten de Engelschen te zeggen, dat zij ons op onze manier zouden bevechten, van achter de klippen; maar zij dachten er niet bij, dat de soldaten, wijl zij niet voor hun onafhankelijkheid vochten, uit gebrek aan zelfvertrouwen de hoofden niet van achter de klippen zouden uitsteken, zoodra de officier zijn oog niet meer op elken soldaat achter de bonte massa klippen houden kan, omdat hij zelve zich ook dekken moet. Op een terrein als dat van Selikatsnek zijn wij hun verre de baas.

Ten einde de khaki's van achter de rotsblokken uit te krijgen, liep iemand zoo hard hij kon naar

---

[1]) „We durven niet voor den dag komen, jelui schiet ons dood."

een groote klip in hun nabijheid en legde op hen aan. Dan gooiden sommigen hun geweren weg en staken de handen in de lucht, anderen gaven zich meer bedaard over. Zoo liet hij somtijds yijf à zes zich overgeven, zonder dat zij een schot op hem losten. Alleen van het witte kopje kwam er dan een hagelbui kogels, maar doordat hij zich snel en onverwacht bewoog, hadden zij geen goed mikpunt op hem. Een van de khaki's zei toen hij zich overgaf: »It is better to surrender than to be a dead man!«[1]) Een ander: »Just fancy! in the hands of the Boers, I wonder what poor mother 'll say.«[2])

Intusschen hadden de kanonniers het rapport van den Kapitein ontvangen en hielden op met het rif te bombardeeren, dat wij wilden bestormen. En daar het laat begon te worden en er niets anders op was, liep een onzer zoo hard hij kon voorwaarts, van elke kleine dekking gebruik makende, terwijl de rest op het witte kopje bleef schieten, om den vijand, in het vuren, dat hij op hem richtte, te hinderen. Achter dit rif waren niet vele khaki's en zij vuurden ook niet op hem. Bij tusschenpoozen volgde de rest

[1]) Beter overgeven dan dood!"

[2]) Verbeeld je, in handen van de Boeren, wat zal mijn arme moeder zeggen!"

hem nu, terwijl die welke op het rif aankwamen, weer naar het witte kopje vuurden, ten einde de anderen te dekken. De weinige khaki's die zich bij dit rif overgaven, lieten wij, na ze ontwapend te hebben, zich achter de klippen voor de kogels van hun vrienden verschuilen.

Van deze positie konden wij den vijand nu op het kopje in den rug zien. In het nauwe pad stond, op een afstand van ongeveer 150 tree van ons, naast het kopje een ammunitiewagen, met prachtige paarden bespannen, die zich niet konden draaien om den wagen terug te trekken. Een paar khaki's vertoonden zich een oogenblik bij den wagen, maar werden direkt neergeschoten.

Een weinig verder, tegen het kopje aan, stond een ambulance-wagen, ook ingespannen. Men kon duidelijk zien, hoe de draagbaar leeg naar boven en met een gewonde naar beneden gebracht werd. Eens liep er een man los naast de draagbaar, toen deze naar beneden kwam. Ik maakte er mijn broeder, die zich een weinig hooger bevond dan ik, opmerkzaam op, want ik vermoedde er de bedoeling wel van. En jawel, juist bij den ambulance-wagen verdween hij in een donga, die naar de vlakte liep. Mijn broeder kon hem niet goed schieten, omdat

hij zich maar een oogenblik later weer vertoonde. Het was zeker een rapportganger, die de wacht in Commandonek ging waarschuwen om te retireeren. Verder waren er nog eenige paarden te zien, en een eind verder de kleine tentjes, waar het kamp uit bestond.

Wij bleven aanhoudend vuren, maar de vijand scheen nog voldoende schuiling op het kopje te hebben en was hardnekkig. Een geruimen tijd hield men met schieten van de schouders van den berg op, en wij kregen in de donkere schaduw, tusschen de hooge bergen een oogenblik het gevoel alsof wij door de onzen verlaten waren, doch maar een oogenblik, want het kon niet, wij hadden den prooi voor het grijpen.

De zon neigt zich ten onder, en als de vijand nu niet tot overgave gedwongen wordt, zal hij in het donker ontvluchten. Er is nog een positie, het laatste rif, waarheen de meesten van den vijand zich van de positie, die nu in ons bezit is, teruggetrokken hebben, die noodzakelijk genomen moet worden. Een onzer laat derhalve de zes anderen salvo's naar het kopje maken en loopt zoo hard hij kan naar een klip, die op een afstand van 25 tree voor hem, ongeveer halverwege naar het laatste

rif, ligt. Maar nu schieten de vijand van het kopje en onze eigene burgers onder Comdt. Coetzee, die hem van een van de schouders van den berg voor retireerenden khaki aanzien, zoo vinnig op hem, dat het hem een verlichting is als hij bij de klip aankomt, waar hij zich zoo stil mogelijk houdt met den blik op het rif gevestigd, aan welken kant hij bloot ligt. Het is een kritiek oogenblik.

Gelukkig hoort hij terstond een van de zes makkers, genaamd von Zulch, uitroepen: »Oh! the white flag! Holloa! the white flag!« en ziet hem naar beneden stappen. Nog een oogenblik blijft hij liggen, om zich van het feit te overtuigen, en gaat dan kalm naar het laatste rif, waar vele khaki's zich overgeven, met wie hij zich naar beneden begeeft.

Nu komen de andere burgers van alle kanten aanstroomen en ontwapenen den vijand in het schemerdonker, en maken buit, wat er buit te maken valt en — laten ondertusschen, gedurende het woeden van den buitmaakgeest een officier ontsnappen, Majoor Scobel genaamd.

Daar ik een weinig laat bij het gevecht gekomen was, weet ik niet in welke orde Gen. de la Rey zijn veldkornetschappen opgesteld heeft, en kan daar derhalve geen verslag van geven. Ook het aantal

dooden en gewonden van den vijand weet ik niet te noemen, noch het getal manschappen, waarmede wij de overwinning behaald hebben, daar mij dit, nog nooit van officiëele zijde ter oore gekomen is. Veldkornet von Zulch, die met Comdt. Boshoff de gevangen officieren naar Machadodorp bracht en op het oogenblik met mij gevangen zit, deelt mij mede dat er drie officieren: Col. Roberts, Lieut. Lyall en Davis gevangen genomen werden, en 210 soldaten van het Lincolnshire regiment; en dat de Scotch Greys met vier compagniën en twee kanonnen in den morgen reeds ontvlucht waren.

Ons verlies aan dooden en gewonden bedroeg niet meer dan dertien à veertien burgers. De vijand had, te oordeelen naar het aantal dooden en gewonden, die er lagen, een hardnekkigen weerstand geboden.

Van ons zevenen, die den vijand tot overgave dwongen door hem in den rug te schieten, werd, ofschoon wij de aanvallende partij waren, niemand bezeerd.

Men zegt, dat de khakigevangenen, die wij bij een van de riffen achtergelaten hadden, den geheelen nacht daar gebleven en den volgenden morgen naar beneden gekomen waren met witte vlagjes, die zij met behulp van takjes en de linnen verbanden gemaakt hadden, welke een soldaat altijd bij zich draagt.

VI.

Guerilla-leven in de Magaliesbergen. — Nauwe ontkoming. — Met President Steijn en Gen. de Wet.

Aan Commandant Boshoff werd opgedragen om de gevangen officieren naar Machadodorp te brengen. Hij liet mijn broer en mij bij Kapitein Kirsten achter, die in de richting van Rustenburg al langs de Magaliesbergen moest verkennen. Eerst spioneerden we Commandonek en vonden dien schoon; de vijand had den pas na de nederlaag bij Selikatsnek verlaten. Wij hadden geen avonturen op onzen verkenningstocht naar Rustenburg.

De Rustenburgers, die reeds bijna alle de wapens afgelegd en den eed van neutraliteit gezworen had-

den, kregen weder moed bij het zien van het groote commando van de la Rey en sloten zich eenparig bij ons aan. Hieruit leerden wij een grove karakterfout van onze menschen, dat zij zonder eenige gewetenswroeging eerst den eed van getrouwheid, die hen aan hun eigen land bond, en daarna den neutraliteitseed braken, terwijl het contrakt, dat zij met den vijand gesloten hadden, door dezen toch in elk bizonder geval nog niet geschonden was. Zij werden er door ons eenigszins toe gedwongen om de wapens weder op te nemen, want wij namen de geweren en paarden van degenen, die zich suspitieus gedroegen of zich onwillig betoonden, weg, en bestempelden hen met den naam van verraders; doch de meesten sloten zich uit eigen beweging bij ons aan. Velen die de vijand niet in zijn macht gekregen had, hadden den neutraliteitseed niet afgelegd, en velen waren, na de dreigende proclamaties van Lord Roberts, naar den vijand overgereden om de wapens neer te leggen, terwijl sommigen de geweren van mindere kwaliteit afgestaan hadden en de Mausers voor gebeurlijkheden (om het historisch geworden woord „eventualities" van Sir Alfred Milner te bezigen) verborgen hadden.

Ter hunner verschooning hebben enkele eedschen-

ders het Jezuïtisch argument aangebracht, dat zij bij het afleggen van den neutraliteits-eed het in hun hart niet gemeend of de eeds-formule opzettelijk verdraaid hadden. Bij eene beoordeeling van het gedrag dergenen, die vooral later den neutraliteitseed gebroken hebben, diene men echter ter verontschuldiging van velen vooral in 't oog te houden, dat ook de vijand zijnerzijds zich veelal aan het contrakt van een neutraliteits-eed niet hield, waardoor de andere partij gerechtigd was, om het contrakt als verbroken te beschouwen. Verder was immers, volgens W. F. Stead, het afpersen van den neutraliteits-eed in ons geval in strijd met de Genève-conventie.

Doch de kwestie is te netelig dan dat ik mij bevoegd zou achten, om er een uitgebreide kritiek over te geven.

Toen de vijand onze menschen eenige dagen later bij Olifantsnek verdreven had, zond Gen. de la Rey Kapitein Hirsten met ongeveer twintig man naar de kopjes in de nabijheid van dien nek, om den vijand afbreuk te doen, wanneer hij soms op een roof- en vrouwenmishandel-expeditie uittrok.

Bij die gelegenheid zag ik voor het eerst een huis op een plaats door den vijand verbrand worden. Wij konden met een verrekijker van een hooge kop

duidelijk de beweging van de khaki's bij het huis zien. Men kan het bittere gevoel begrijpen, dat in onze hulpeloosheid bij ons opkwam.

Gen. Baden Powell bevond zich nu in Rustenburg, terwijl ook Magatonek in het bezit van den vijand was.

De tijd, dien wij aan de Magaliesbergen, in de nabijheid van Olifantsnek doorbrachten, was voor ons interessant en avontuurlijk. Overdag gingen wij langs de kleine kopjes, die aan de bergen liggen, in de richting van Olifantsnek op verkenning uit, en trokken ons 's avonds in de diepe, met hooge boomen begroeide klooven terug, waar het voor ons en onze paarden heerlijk warm was. Wanneer de vijand soms in kleine troepjes in onze richting uittrok, vuurden wij onverwacht van de kopjes op hen en beschermden op die wijze de huizen aan de bergen. Nu en dan waagde khaki het, om een weinig naderbij te komen, maar moest dan altijd holderdebolder retireeren.

Bij een dergelijke gelegenheid was ik eens bijna in hun handen gevallen. Terwijl wij op een kopje zaten te spioneeren, stelde ik aan een kennis voor, om naar een plaats, die voor ons lag, te gaan, waar niemand onzer meer geweest was, nadat de vijand zich van Olifantsnek meester gemaakt had.

Wij moesten door de drift van een spruitje gaan, waar een draad langs liep. Toen wij bij de plaats kwamen, werd ons verteld, dat de vijand daar niet weer geweest was, behalve een verdwaalde khaki, die zes rauwe kippeneiers, die hij in een nest bij de kraal vond, gulzig ingeslokt had en daarna, zonder een woord te spreken, langs de onschadelijke, nieuwsgierige vrouwen voorbij, naar den tuin gestapt was en zich aan lemoenen (oranje-appelen) vergast had.

Voorzichtigheidshalve liet ik echter de jongens op de wacht staan en de paarden werden vastgemaakt. Het uitzicht was zoo slecht, dat de vijand onverwacht zijn vertooning aan Olifantsnek zou kunnen maken. Wij waren er slechts korten tijd, toen ons bericht werd, dat de vijand in groote massa van den kant van Rustenburg aankwam. Wij bestegen haastig onze paarden en reden terug, want naar de kopjes, die in de onmiddelijke nabijheid waren, konden wij niet vluchten, daar wij niet door het draad, dat langs de spruit liep, naar onze makkers zouden kunnen terug gaan. De vijand kwam door de landerijen aanjagen, en wij waren juist zoo wat 250 tree door de drift, toen khaki, jolig en vlug, zijn doortocht maakte, doch, op buit belust, zijn blik op de huizen gevestigd hield, en ons niet

zag. Waren wij dus eenige seconden later geweest dan waren wij in hun handen gevallen.

De weinige burgers, die wij achtergelaten hadden, begonnen nu van het kopje op de vijand te schieten, en toen ik boven kwam, zag ik deze overijld vluchtten, ten getale van honderd, en niet ophouden voordat hij ver uit de voeten was. Die expeditie kostte hem een paar man aan dooden en gewonden, behalve het geroofde meel, hoenders, en andere dingen, die hij op zijn vlucht overal liet vallen.

Toen ik een poos later weer naar de plaats ging, vertelde men mij, dat een van de jonge dames, terwijl de vijand in allerijl voorbijvluchtte, in de handen geklapt had van vreugde. Het zal zeker om deze reden zijn, dat de khaki's de dames van ditzelfde gezin, later op de meest onbeschaamde wijze beleedigd en geplunderd hebben.

De menschen bejegenden ons bizonder vriendelijk gedurende ons verblijf aan de Magaliesbergen. Wij kregen altijd iets te eten en kochten tegen den avond eenige brooden, die wij naar onze schuilplaatsen meenamen. Ook was er toen nog veel voer voor onze paarden te krijgen, die in goede conditie waren.

Gen. de la Rey was intusschen van de Zwartkoppen met een commando Noord-òm naar het

Westen van Rustenburg getrokken en had ten Noord-Oosten van Rustenburg in de Zwartkoppen twee commandantschappen achtergelaten. Toen wij het rapport ontvingen, dat de vijand zich weer van Selikatsnek meester gemaakt had, trokken wij zoo snel mogelijk over naar de Zwartkoppen, doch niet zonder avonturen. Mijn broeder en ik reden vooruit, in de meening, dat de anderen langs denzelfden weg zouden volgen, maar zij namen een grooteren omweg en kwamen niet bij ons aan. Toen wij de breede strook boekenhout uit waren, die langs de Magaliesbergen loopt, bemerkten wij, dat de vijand van Rustenburg de kolonne, die van Selikatsnek kwam, tegemoet trok. Gelukkig waren onze paarden goed en ontkwamen wij dat gevaar, door de bosschen weer in te rijden naar een plaats die ik kende. Terwijl wij daar onze paarden een weinig rust gaven, kwam er een rapportrijder aan, die naar het verkenningscorps zocht. Met hem reden wij voort op het spoor van onze makkers, die een grooteren zwaai om Rustenburg gemaakt hadden, en kwamen veilig bij Commandant Boshoff in de Zwartkoppen aan. Deze was van Machadodorp teruggekeerd, en wij sloten ons terstond weer hij hem aan.

De Commandantschappen trokken nu achter Gen.

de la Rey aan, wiens commando wij ten Westen van Rustenburg inhaalden, alwaar hij een afdeeling van den vijand omsingeld had. Commandant Boshoff echter werd direkt naar Olifantsnek teruggezonden, daar de vijand Rustenburg verlaten had en de nek derhalve open was.

Het was opmerkelijk, hoe beweegbaar de gemoederen van het publiek in 't algemeen waren. Bij het minst gunstige bericht, dat er inkwam, steeg de moed van de burgers hoog, terwijl een tegen-bericht den moed plotseling tot in de schoenen deed zakken. Zoo hadden de burgers weer allerlei praatjes over de terugwaartsche beweging van den vijand, en meenden, dat er interventie moet gekomen zijn, of dat de soldaten onwillig waren om langer te vechten, of dat de Kolonie in opstand was, en dergelijke meer. Zelfs onder de hoofdofficieren gingen er van die praatjes rond, misschien omdat zij de bewegingen van den vijand niet begrepen.

Wij weten nu wat de drijfveer van den vijand was. Het was al weer de Wet, die er achter zat, of liever, die achterna gezet werd; want wij waren nog geen twee dagen bij Olifantsnek toen, tot ons aller verbazing, de Wet met een commando van 2800 man daar aan kwam, achtervolgd door ongeveer

40000 Engelschen. Hij was, met Pres. Steyn, van zijn hoofdcommando door verraad afgekeerd en een maand lang aangedreven geworden.

't Was een lang lager, dat door de Olifantsnek trok en zich tusschen dezen pas en Rustenburg legerde, het grootste commando met al zijn toebehoorende wagens, karren en trekdieren, dat wij nog gezien hadden. Toen had ik de eer, persoonlijk met Pres. Steyn en Gen. de Wet kennis te maken. Ons commandantschap kreeg het voorrecht om Z. H. Ed. naar Pres. Kruger te Machadodorp te mogen wegbrengen, en voorloopig sloegen wij onze tenten bij die van den President op, zoodat wij ruim de gelegenheid hadden om met deze beroemde mannen kennis te maken.

Toen de vijand een paar dagen later bij Magatonek, ten Westen van Rustenburg, doorbrak, werd ik 's avonds in de tent van Gen. de Wet binnengeroepen, die mij met een rapport naar Rustenburg belastte en mij eenige instructies aan de Commandanten, die zich daar bevonden, opdroeg. Ook voor den President moest ik in Rustenburg een boodschap overbrengen, dat de Vrijstaatsche ambulance in de richting van den Krokodilrivier het lager moest volgen. Ik kwam 's avonds laat te Rustenburg aan, waar

ik vernam, dat de lagers reeds gevlucht waren; men verwachtte den vijand elk oogenblik in het dorp. Maar de ambulance was er nog, die ik toen bijna den geheelen nacht door leidde, in de richting, welke den Generaal mij verteld had, dat het lager nemen zou. Den volgende morgen laat kwam ik eerst weer bij het lager van de Wet aan, hetwelk zich een paar uren te paard verder aan Sterkstroom opgeslagen had.

Vandaar bewoog het commando zich dien middag langs de Magaliesbergen naar Commadonek. Dien middag en dien nacht maakten wij voor de eerste maal kennis met die langdurige, vervelende tochten van de Wet, waarmede hij de vijand zoo vele malen achter zich rond gelokt had. In onze gesprekken met Pres. Steyn dien nacht, maakte Z. H. Ed. een gunstigen indruk op ons. Geheel anders dan zoovele onzer hoofdofficieren hield Z. H. Ed. den moed der burgers niet gespannen door praatjes van interventie, doch wees ons er op, dat de oorlog nog lang kon duren, en dat wij de Kolonie nog zouden intrekken.

Bij Commandonek rustten wij een paar uren uit, terwijl de Wet zelf ging spioneeren en een rapport aan den Engelschen bevelvoerenden officier in den

nek richtte, dat hij zich moest overgeven, die hem het antwoord terugzond, dat hij eigenlijk niet begreep, wie zich over moest geven, hij zelf of de Wet. Ik geloof, dat het maar een voorwendsel van de Wet was, om uit de onderteekening van het antwoord uit te vinden, wie aan het hoofd van het regiment in Commandonek was, en daaruit de getalsterkte van den vijand te gissen. Hij besloot om den nek niet aan te vallen, en voor dag en voor dauw waren wij al weer op den trek. Later heeft men mij bij het Warm Bad meegedeeld, dat een Eng. Generaal van dit staaltje van de Wet's list verteld had, maar dat hij onder de indruk was geweest, dat de Wet hem daar maar met een kleine macht gedreigd had, want dat de Wet zijns inziens nog in de nabijheid van Olifantsnek was. Een bewijs, hoe wij met onze vlugheid van beweging den vijand in de war brachten.

Ik maak van deze gebeurtenissen melding, omdat ik mij destijds in goed gezelschap bevond en nog nooit aanleiding vond om de waarheid er van te betwijfelen.

VII.

Met Pres. Steijn naar Pres. Kruger.

Bij de Krokodilrivier, op de »plaats« van Carlyle, scheidde zich Pres. Steijn met zijn gevolg van de hoofdmacht van de Wet af, in de richting van Zoutpan, op zijn weg naar Machadodorp. Wij waren ongeveer 75 man sterk. Het commando'tje bestond uit karren en een paar trolleys, en ruiters met sterke, vette paarden. De Vrijstaters hadden bijna alle een of twee handpaarden. Ons commandantschap bestond nog altijd uit 12 à 13 man, en het ambulancewagentje, dat ons als proviandwagen diende. De Fransche dokter was bij de la Rey achtergebleven. Wij trokken bizonder snel. Bij Zoutpan, een ingevallen kopje, als de krater van een vuurspu-

wenden berg, met een pan op den bodem, waar het zout uitgehaald wordt, ontmoette ik een paar oude kennissen, die — naar zij beweerden — toevallig daar waren om zout te halen. Onder het gesprek wekten zij mijn wantrouwen op, vooral door de mededeeling, dat zij van de komst van Pres. Steijn gehoord hadden, en door de nieuwsgierigheid, die zij aan den dag legden. Ook betwijfelde ik de waarheid hunner bewering, dat hun trolley achter een zeker kopje zou staan en niet bij Zoutpan.

Ik waarschuwde den Commandant tegen hen, die niet weinig verontrust werd, en ons dien nacht bizonder snel liet trekken. Wanneer wij eens de Pienaarsrivier door waren, was het gevaar voor khaki voorbij. En gelukkig, dat de Commandant zoo haastig was, want wij waren den volgenden morgen vroeg slechts korten tijd bij Pienaarsrivier uitgespannen, toen de bom-Maxim van khaki niet ver van ons op de voorposten van Gen. Grobler's Waterberg commando, hetwelk daar gestationeerd was, begon te schieten. Wij hadden ternauwernood den tijd om in te spannen en ons uit de voeten te maken, het Boschveld in, naar de Olifantsrivier, waarheen onze veiligheid lag, terwijl Gen. Grobler zich zeer ernstig in de richting van Warm Bad verwijderde.

Bij Pienaarsrivier maakte ik kennis met Gen. Celliers, die typisch lawaaiïg stond te roemen, hoe hij den khaki zóó en zóó er van langs zou geven, wanneer de menschen maar net vechten wilden; een eenige uitzondering op den regel, dat alle lawaaimakers lafhartig zijn, want terwijl de grootsprekers van vóór den oorlog zoo langzamerhand stilletjes van het tooneel waren verdwenen, bleven de daden van dezen held nog altijd in overeenstemming met zijn luidruchtige woorden.

Wij vernamen een poos later, dat een detachement van den vijand ons achtervolgd had, maar wij hadden een te grooten voorsprong boven hem gehad en waren bovendien een zijweg ingeslagen, waar hij niet op bedacht was geweest, en die ons den omweg, dien de trekboeren naar een anderen drift van de Krokodilrivier gewoon waren te nemen, bespaard had. Het zou ook niet gemakkelijk voor khaki geweest zijn, om een goed bereden commando, als dat van Pres. Steijn, in te halen.

Het werd ons ook later medegedeeld, dat de vijand overal verteld had, dat hij van de komst van Pres. Steijn verwittigd was geweest, waarom ik in mijn vermoeden gestaafd werd, dat de beide verdachte personen van Zoutpan de informanten geweest

waren. Afgezien van het feit, dat altijd wanneer wij in een gevecht, waarin wij aanvielen, prisoniers gemaakt hadden, deze zeiden dat zij op den aanval bedacht waren geweest, waarschijnlijk met de bedoeling, om ons moedeloos te maken door de wetenschap, dat wij geen beweging konden maken, waar de vijand, door het verraad van onze eigene menschen, niet van wist.

Een groot gedeelte van onze reis door het Boschveld ging langs denzelfden weg, dien wij onder Commandant Boshoff naar Rustenburg gevolgd waren. Wij kwamen ongestoord te Waterval Boven, (Pres. Kruger had zich reeds van Machadodorp teruggetrokken), alwaar wij een paar dagen overbleven en het bekende gevecht bij Dalmanutha (27 Aug.) aanhoorden, met het hevigste kanongebulder dat ik nog gehoord heb.

Van Waterval Boven verzetten wij ons lagertje naar Nelspruit, waarheen Pres. Kruger zich in zijn logiestrein verder teruggetrokken had. Wij bemerkten, dat Z, H. Ed. zich in zijn voorkomen, naar de veranderde omstandigheden, weer »nieuwerwetsch« had laten maken.

Wij gaven onze dieren meer dan een week rust en brachten den tijd door met visschen in de rivier en

jagen op bokjes, die in de bergen talrijk waren. Wij gevoelden ons daar tevreden, want wij kregen er goed eten en onze paarden veel voer, en dit was immers voor ons eenvoudige burgers het voornaamste, want de omstandigheden, waaronder wij verkeerden, neigden gestadig om ons veel waarde aan kleinigheden te doen hechten, die onder gewone omstandigheden als vanzelf spraken.

Wanneer iemand eens werkelijk honger geleden heeft, dan leert hij de weelde en het gemak van het huiselijk leven waardeeren, en wanneer iemand eens weken lang rondgezworven heeft, zonder een vrouw of een kind te zien, dan leert hij deze in hun zachtheid en aanvalligheid op prijs stellen, en voelt de waarde van de beschrijving van de »Züchtige Hausfrau« in »Das Lied von der Glocke« van Schiller. Hoe menigmaal hebben wij niet naar dergelijke lektuur gesmacht op de vermoeiende, eentonige, geestdoodende ritten, die wij, vooral later, op onze zwerftochten maakten. En hoe vreeslijk, vreeslijk was de gedachte aan de moreele schade, die wij leden, vrijwillig maar toch door plichts- en eergevoel daartoe gedwongen. Want dit was het grievende van den oorlog, dat de eene partij, door het toedoen van enkele gewetenlooze volksleiders, op onchriste-

lijke wijze een klein volk trachtte uit te roeien, hetwelk het recht van zijn voortbestaan eischte, terwijl aan dat volkje het noodzakelijk kwaad werd opgedrongen zijn recht te verdedigen.

Het was dan een verademing voor ons, toen wij in de gelegenheid waren om eenige dagen aan lektuur en andere dingen dan het commandowerk te wijden. De ontberingen, die ons sinds dezen tijd wachtten, zouden verreweg die, welke voorafgegaan waren aan deze rust, overtreffen.

Hier eindigt de geschiedenis van den Uitlander optimist en van zoo menig ander die in ons land bleef, zoolang de beide kleine staten hem nog het gerief konden verschaffen, waarop hij aanspraak maakte, maar die, toen de dingen verkeerd begonnen te loopen en hij niets dan ellende in het verschiet zag en zich bedrogen gevoelde in de verwachtingen die hij als optimist van het boerenvolkje gekoesterd had, ontrouw werd en zich haastig uit de voeten maakte, terug naar zijn eigen land, om daar in *be*oordeeling en *ver*oordeeling als autoriteit te gelden.

En nu zou ik wel willen beschikken over de gave van het schrijven en over de feiten, die de Geschiedenis van onzen reuzenstrijd uitmaken, om een waren indruk te geven van de opoffering, die

wij maakten en de ellende, waarin wij gedompeld werden. Hoe bloedt ons het hart bij de gedachte aan het groote leed, dat ons volkje te dragen kreeg!

Toen de vijand langs de Delagoa-spoor naderde, vertrok Pres. Steijn met zijn escort naar Hectorspruit. Ik moest nog met een trolley, waarvoor geen plaats op den trein was geweest, achterna komen; en wegens de wanorde, die er heerschte, moest ik bijna drie dagen wachten, voordat ik de trolley met den trein kon wegkrijgen. Ik was dan ook tamelijk uitgehongerd, toen ik te Hectorspruit aankwam, en at met gretigheid het gemors van het overschot pap, door eenige burgers, waaronder een paar zoons van den Heer Reits, Staatssecretaris van de Z. A. R., overgelaten, nadat zij met behulp van stokjes of hun handen zich verzadigd hadden.

Het lager van Pres. Steijn, dat nu door Kolonialen, onder Comdt. Lategan, en anderen tot ongeveer 250 man aangegroeid was, bevond zich aan de Krokodilrivier, anderhalf uur te paard van Hectorspruit. Ik begaf mij daarheen, vergezeld o.a. van een paar oude vrienden, die ik tot mijn groote vreugde bij Nelspruit ontmoet had, Malherbe en Celliers. Het waren beide Transvalers, die naar Nederland voor de opvoeding geweest waren, maar die hun

studie nog niet voltooid hadden en overgekomen waren, de eerste gedurende en de tweede vóór den oorlog. Zij sloten zich bij ons aan.

Het commando was goed van krijgsbenoodigdheden voorzien, daar de Delagoabaai-lijn er een grooten voorraad van had. Wat van het overige geworden is, weet ik niet, want Pres. Steijn was haastig en ons commando vertrok het eerst naar het Noorden.

De drift aan de Krokodilrivier, wel 50 tree breed, was voor die gelegenheid gemaakt en was moeielijk doorwaadbaar. De trolleys en wagens, die naar het lagertje aan den overkant gingen, zakten diep in het dikke zand weg, en gaven ons veel moeite. Wij spanden een dubbel span trekdieren voor de wagens, trokken onze kleeren uit en dreven de dieren al zwemmende en wadende aan. Somtijds viel er iets van een wagen af, dan moest iemand haastig het voorwerp uit den sterken stroom redden. Het was een vroolijk gejoel en gelach en lawaai van belang. En als er misschien een krokodil in de buurt mocht geweest zijn, dan zal die wel door het ongewone verschijnsel den schrik op het lijf gekregen en zijn honger bedwongen hebben totdat de storm voorbij was.

Aan de oevers van de rivier was het een voortdurend schieten naar visschen en wild en ook wel

naar krokodillen, die zich hier en daar in het water vertoonden. Wild was er in de omstreken in menigte. Het was alsof al het wild van Transvaal, waar het tegenwoordig zoo schaarsch is, naar dit oord gevlucht was.

Wij waren op onze reis naar Pietersburg, door het Boschveld van Zuid-Oost Lijdenburg, dat in den winter wel een woestijn kan geheeten worden; eene onderneming, die voor een trekboer groot is, maar waaraan voor een groot commando ontzaglijk veel moeielijkheid verbonden is. Onze gids was een Boer, genaamd Bester, die voor twee jaren die reis gemaakt had op een jacht-expeditie en die nu het spoor van zijn wagen volgen zou, hetwelk door de zomerregens wellicht dieper gespoeld was. De vervoermiddelen van ons goed waren meerendeels karren en trolleys, waar wij ons slaapgoed ook op zetten, ten einde het den rijpaarden gemakkelijker te maken.

VIII.

Met Pres. Steyn in het Boschveld.
Alleen verdwaald.

Wij verlieten de Krokodilrivier op 12 Sept. vroeg in den morgen, nadat wij eerst ons vee hadden laten drinken en onze waterkannen gevuld hadden, want onze gids vermoedde, dat wij geen water zoude krijgen voor de Sabie, welke rivier wel twee dagreizen van ons verwijderd was. Er waren wel een of twee bronnen ongeveer halverwege naar de Sabie, maar niemand kon met eenige zekerheid zeggen, of er water in zou zijn, want deze streek werd in den zomer, den regentijd, wegens de ongezondheid voor mensch en paard, nooit bezocht, zoodat niemand wist, wanneer er het laatst regen gevallen was.

De boschjes en struiken waren over het twee jaar

oude wagenspoor hoog gegroeid en een groote hindernis voor de vlugge beweging van het lager. De weg werd meer slingerend gemaakt dan wenschelijk was, maar goed begaanbaar voor de lagers, die ons zouden volgen. De ruiters reden veelal bezijden van het lager, om bokjes te schieten, want wij hadden geen slachtvee bij ons, en moesten van het wild leven, dat wij schoten.

In de nabijheid van de rivier troffen we nog vogels aan en zagen allerhande insecten, doch hoe meer wij ons verwijderden, hoe eentoniger en doodscher de natuur werd. Ik had mij zoo'n levenlooze boschwereld niet kunnen denken. Men hoorde er het gezang en getjilp van een vogel niet, geen geluid van een insect en zag zelfs geen slangesleepsel. Het was er weemoedig stil. Sporen van wild waren er overvloedig. Het scheen als of zich daar alleen gedierte ophield, dat, gewoon aan die eentonige stilte, zich in geruischlooze wildheid aan het oog van den indringer onttrok, of nieuwsgierigheid in hun onwetendheid bleven staan, totdat een kogel van den schutter hen voor hun gevaar waarschuwde of een einde aan hun leven maakte. Wij moeten in het oog van het wild wonderlijke rustverstoorders geweest zijn. Zoo'n drukte hadden zij zeker van hun

leven niet gehoord. Overal vielen er schoten, somtijds werden er wel salvo's gemaakt, wanneer wij op een kudde bokken afkwamen.

De bosschen bestonden niet uit den bekenden doornboom van het Boschveld, maar hier trof men vele doornlooze boomen aan, die gewoonlijk alleen staand, zich statig boven de anderen verhieven. Wij lieten onze paarden zich somtijds aan het zoete buffelgras te goed doen, dat aan zijn breeden halm te kennen was en slechts onder een boom groeit.

Wanneer men van een verhevenheid een uitzicht over het Boschveld kreeg, dan was het niets dan boomen, boomen overal waar men heen keek. En dan kwam er een huivering op, bij de gedachte, wat van den persoon zou worden, die hier zijn weg verloor, want water was er mijlen en mijlen ver niet en er was geen teeken, waarbij men zou kunnen gaan, Dan spoedde men zich haastig nader bij het lager, waar men zich veilig gevoelde, vertrouwend op de bekwaamheid van den gids.

Tot ons aller vreugde bevatte de eerste zuipplek van het wild water, een kuil door groote klippen ingesloten. Wij kwamen er tegen den middag aan, namen een paar uren rust en zetten de reis met vernieuwden moed voort.

Daar de wagens zich te langzaam naar onzen zin bewogen, reden de ruiters naderhand ver vooruit, waarvan het gevolg was, dat wij ons slaapgoed niet kregen toen het donker werd en wij afzadelden, want bijna al de wagens waren verplicht om, wegens de afwezigheid van een pad, bij het vallen van den avond achter te blijven.

Wij spanden de paarden kort, voor het geval dat er leeuwen in de buurt mochten zijn, en droegen veel hout aan, om de vuren den geheelen nacht aan te kunnen houden. De gesprekken liepen natuurlijk dien avond, in overeenstemming met de omgeving en de omstandigheid, waarin wij ons bevonden, over leeuwenjachten en jachtexpedities. Daarna vlijden wij ons zoo dicht mogelijk bij het vuur neder en de meesten lagen weldra, rustig en onrustig, waarschijnlijk over leeuwen en ongedierte te droomen. Maar ik, die kouwelijk van gestel ben, kon zonder mijn velkombaars niet slapen, en keerde mij telkens om, van de eene op de andere zij, om beide zijden beurtelings te verwarmen. Had ik maar twee vuren gemaakt, dan had ik mij deze omslachtigheid bespaard. In een gevecht vond ik het nooit aangenaam tusschen twee vuren, maar in dit geval kwam het mij gewenscht voor.

Terwijl ik zoo wakker lag en op het derde vuur, de roode dageraad wachtte — kwamen vier aan elkaar gekoppelde muilen al grazende dichter en dichter bij ons vuur, en ik bewoog mij voor het oogenblik niet en lag te luisteren naar het naderend eigenaardig geluid, dat het plukken van elken bekvol maakte — want het was mij als verwachtte ik een grap — toen een van de muilen »onklaar" raakte en op zijn rug viel. Toen was het één, twee, drie! en onze helden stonden overeind, gereed om zich tot het uiterste te verdedigen tegen een khaki of een leeuw, al naar hun droomen hen geïnspireerd hadden. En ik lachte, ja, ik lachte, dat de hyena's mij wel duizend tree ver konden hooren; en bij wijze van reactie begonnen de verschrikte leeuwenjagers ook te lachen, tot het heele kamp er wakker van werd.

Dit voorvalletje bracht mijn bloed in circulatie, zoodat ik weldra ook in de gelegenheid was, om over leeuwen te droomen.

Daar de burgers, op avonturen belust, al het wild voor het lager verjoegen, was de President met Commandant Boshoff overeengekomen, dat zij beiden den volgenden morgen vooruit zouden gaan, teneinde Z. H. Ed. in de gelegenheid te stellen, om ook eens

de veelsoortige bokken en groot wild in hun natuur te zien. Ik had het voorrecht om mee te gaan.

Tot mijn groot nadeel verzuimde ik, om van den gids, dien ik goed kende, te vernemen, welken koers wij dien dag, ten opzichte van de zon, zouden inslaan, iets wat een ervaren jager niet nagelaten zou hebben, omdat de ondervinding hem geleerd heeft, dat wij ons door onze hartstochten somtijds ver uit den eenmaal ingeslagen weg laten vervoeren. Dat verzuim bekwam mij zuur, en die dag werd voor mij onvergeetlijk.

Ik reed op eenigen afstand, in rechte lijn links van den President en den Commandant, steeds zorg dragende, dat ik hen telkens in 't oog kreeg. Maar een Boer is wonderlijk ongehoorzaam tegenover zijn overheden, en het duurde niet te lang of twee heeren maakten hunne verschijning aan mijn linkerhand, en ik zag, dat, wanneer ik gelijken tred met deze hield, zij mij spoedig voor zouden zijn en al het wild voor mijn neus zouden wegjagen. En daar de donga, waar wij langs reden, een gezochte plaats voor wild scheen te zijn, veranderde ik met hen mijn koers meer links. De donga's liepen in elkaar en met krommingen en waren nu eens met hoog gras begroeid dan weer kaal, en ik sloeg niet goed acht op de richting, die wij reden.

Na verloop van eenigen tijd kwetste een van de beide mannen een bokje en zij gingen beide door een donga het dier achterna. Ik reed door, om een eind verder de donga over te steken, ten einde niet op het spoor van de andere mannen te moeten volgen, en zag een rooibok aan de overzij, die ik ook kwetste, maar zoo zwaar, dat ik het overbodig achtte om hem nog een kogel te geven en op mijn gemak naar hem toe reed. Maar toen ik de donga door was, vond ik den bok niet, en ik begon naar het bloedspoor te zoeken, doch moest het zoeken spoedig opgeven, om de beide andere mannen niet uit het oog te verliezen. Deze echter bleken reeds ver weg te zijn; en het gelukte mij niet, om hun spoor te vinden.

Daarom reed ik naar de donga terug en overlegde wat ik doen zou. Overal hoorde ik schoten vallen, voor en achter, rechts en links van mij, en ik stond besluiteloos. Ik had geen horloge bij mij om op de mij bekende wijze de vier windstreken te vinden, maar de zon was nog niet lang op en het was nog mogelijk om het kompas, dat ik mij voorstelde, met eenige nauwkeurigheid te benaderen. En ik mag wel van geluk spreken, dat ik mij volgens de kaart een goede voorstelling maken kon van de

plaats, waar ik mij bevond, en dat ik de richting, welke wij, ten opzichte van de zon, genomen hadden, wel degelijk gadegeslagen had. Zoodat ik er zeker van was, dat ik op het spoor van het lager uit zou komen, wanneer ik maar binnen de zijden van een zekeren rechten hoek bleef, tenzij het lager in het begin een scherpen zwaai naar rechts of links gemaakt had.

Maar nu deed zich aan mij een andere mogelijkheid voor, die mij een weinig begon te verontrusten, of wij niet misschien heel in 't begin het oude wagenspoor, waar het lager op zou volgen, in onzen ijver, ongemerkt overgegaan waren, en dat het lager geheel rechts van mij wegtrok. Ik moest handelen en koos de veiligste van de twee zijden van mijn rechten hoek, n.l. de linkerzijde, omdat ik mij dan in alle geval niet in de richting van het Portugeesch gebied bewoog en desnoods later naar de Krokodilrivier terug zwenken kon.

Ik gevoelde mij nog tamelijk zeker van mijn zaak, omdat het waarschijnlijk was, dat wij het oude wagenspoor nog niet overgegaan waren en ik verwachtte elk oogenblik het geklap van de zweepen te hooren. Maar toen ik een eind gereden had, was ik verplicht, om naar de donga terug te keeren, ten

einde den zekersten, ofschoon omslachtiger weg te volgen, n.l. op ons spoor terug naar de plaats, waar wij geslapen hadden. Een flinke Boer zou hierin geslaagd zijn, maar ik begon al spoedig te dwalen; ik verloor het spoor van de paarden, en de donga's leken mij nu zoo anders, dat ik bij een tweesprong niet wist, welke donga ik moest nemen.

Nu kwam er een beklemd gevoel van verlatenheid over mij. Alleen verdwaald in een wildernis, zonder kost of water! Ik dacht onwillekeurig aan de twaalf à dertien personen, van wie men mij verteld had, dat zij in die bosschen op een jachtexpeditie verdwaald waren geraakt en dat er maar één van levend uitgekomen was; en natuurlijk drong zich bij mij, door mijn kennis van de Natuurlijke Historie, het feit op den voorgrond, dat:

„Een leeuw is eigenlijk iemand,
Die bang is voor niemand."

Langzamerhand begon ik te bedaren en mijn toestand kalmer te overwegen. Ik moest toch maar links houden, waar ik reeds een alleenstaanden berg in 't gezicht gekregen had. Daar zou wel ergens water te vinden zijn.

Mijn geweer was met dum-dum kogels geladen, die ik speciaal voor bokjes bereid had, door het staal tot op het lood door te vijlen, zoodat de kogel

bij het treffen van een been gemakkelijk splijten zou. Ik kreeg een bokje »zoo wild, dat hij mak was", doch schoot mis, omdat, zooals ik later uitvond, de korrel van mijn geweer, een fijne „sporting" Mauser, waarschijnlijk door de takken der boomen, gebogen was. 't Is maar goed, dat ik geen leeuw op 't lijf geloopen heb, of liever, dat geen leeuw mij op 't lijf liep. Het waren nu eens boomen, dan struiken, dan hoog gras, waar ik door reed, en ik moest de oogen goed openhouden voor den koning van het woud, die zich somtijds verwaardigt, om den heer der schepping sluipender wijze te naderen. Ook moest ik immers van de eerste de beste gelegenheid, die zich voordeed, gebruik maken, om een bokje te schieten, het eenige voedsel, waar ik eenige kans op had.

Hoe meer ik den berg naderde, hoe vaster bij mij de gedachte werd, dat ik volstrekt uit den koers was, en hoe meer ik in mijn lot begon te berusten. Ik maakte al plannen, hoe ik in den nacht een groot vuur voor mij en mijn paard zou maken en met een gloeienden stomp hout den vermetelen leeuw op zijn tabernakel zou spelen.

Eensklaps begon mijn paard sneller te loopen en meer naar mijn linkerhand te dwingen. Ik vond na weinige oogenblikken, tot mijn groote verbazing en

483094

vreugde, dat de attractie een stroompje water in een donga was, hetwelk het dier geroken had. Daar zadelde ik af en liet het paard aan het malsche gras weiden.

Nu was ik natuurlijk geheel in mijn vermoeden gesterkt, dat ik in de verkeerde richting was, want wij waren alle onder den indruk geweest, dat wij niet spoedig bij water zouden komen. Ik liet mijn paard niet te lang grazen, maar spoedde mij naar den berg om te zien, of er geen beter verblijfplaats voor den nacht was; wat was mijn blijdschap groot toen ik een duizend tree verder op het pad uitkwam, dat mooi open gereden was!

De weg voerde mij nu langs den langen berg een half uur te paard verder naar het lager, dat bij het water gelegerd was, waarschijnlijk hetzelfde stroompje, waar mijn paard en ik onzen dorst aan gelescht hadden.

Terwijl wij dien avond om onze vuren zaten, hoorden wij heel in de verte geweerschoten, in de richting, vanwaar wij gekomen waren. Er werden terstond eenige mannen heen gezonden, die na verloop van geruimen tijd een man aandroegen, die, door honger en dorst uitgeput, en — vermoedelijk ook lam van angst geworden, het lager niet meer inhalen kon. Hij was

ons met een paar makkers gevolgd, die vooruit gereden waren, omdat het paard, dat hij reed, ziek was en niet meer goed voort kon. Naderhand had hij het paard aan een boom vastgebonden en was te voet voortgegaan.

Er zijn nog meer menschen verdwaald geraakt, die echter alle goed uitkwamen.

IX.

Praktische wenken. Avontuur aan de Sabie. Noord om Lijdenburg.

Het zal niet verkeerd zijn, als Oom Dietlof hier eenige praktische wenken aan de neven van Zuid-Afrika geeft, die een gewonen burger op den oorlog of op reis van nut kunnen zijn.

Wanneer iemand ooit, als in mijn geval, verdwaald mocht raken, dan herinner hij zich de volgende wijze, waarop hij de vier windstreken gemakkelijk vinden kan.

De kleine wijzer van een horloge beschrijft een cirkel in 12 uren, terwijl de schijnbare beweging van de zon om de aarde in 24 uren is. De beweging van de kleinen wijzer is derhalve tweemaal zoo snel als de schijnbare van de zon. Wanneer iemand

den kleinen wijzer van een in de hand horizontaal gelegen horloge om twaalf uur naar de zon laat wijzen, dan liggen de wijzers en het cijfer XII, even als de zon, in den meridiaan.

In het Noordelijk halfrond bewegen zon en wijzers zich in de zelfde richting. Na verloop van één uur heeft de kleine wijzer een afstand van $\frac{360^\circ}{12} = 30^\circ$ en de zon van $\frac{360^\circ}{24} = 15^\circ$ afgelegd. Wanneer men om één uur n.m. den kleinen wijzer van het horizontaal liggend horloge naar de zon laat wijzen, dan ligt de lijn, die den scherpen hoek tusschen de cijfers I en XII midden door deelt in den meridiaan. En zoo kan men den meridiaan elken tijd van den dag vinden.

In het Zuidelijk halfrond bewegen zon en wijzers zich in tegenovergestelde richting, derhalve moet men het cijfer XII naar de zon laten wijzen en dan den scherpen hoek tusschen het cijfer XII en den kleinen wijzer midden door deelen om den meridiaan te vinden.

Op deze wijze kan men zich op elken tijd van den dag oriënteeren, maar men heeft niet altijd een goedloopend horloge bij zich en de zon houdt zich somtijds achter de wolken schuil. Dan is het beter, om een goed kompas bij zich te hebben. Maar het beste van alles is, om te zorgen, dat men niet verdwaalt,

Behalve de eenvoudige dingen als een knipmes, een . waterkan, enz., die voor een reiziger te paard in ons land onontbeerlijk zijn, diene men een goede trekpleister, (als de Nürembergsche) een mondzak en slangengift bij zich te dragen. Men kan altijd in een mondzak een weinig mielies voor het paard ronddragen, in verhouding tot de quantiteit het goedkoopste en meest versterkende voedsel, dat wij kennen; en er gaat niets mee verloren, terwijl, wanneer de mielies op den grond gegooid wordt, het dier niet zoo smakelijk eet en er veel gemorst wordt.

Slangengift, door een goed Kafferdokter bereid, is de eenige medicijn, die in bijna alle gevallen den beet van een slang of van een giftig insekt geneest. Zooals men weet, bereiden de kafferdokters dit vergift van zekere ons onbekende bladen en het vergift van sommige der giftigste slangen, dat zij tot een poeier maken. Dit poeier wordt als tegengift gebruikt door de plaats, waar de slang gebeten heeft, onmiddelijk met de punt van een knipmes open te kerven, en er een weinig van het poeier op te doen en de hoeveelheid van een knipmespunt er van in te slikken.

Sommige menschen maken zich tegen den beet van een slang immuun door zich geregeld met dit slangengift in te enten en door geregeld een kleine hoeveelheid

er van in te slikken en zich onmiddelijk na het innemen er van sterk te laten transpireeren. Zelfs tegen den beet van de giftige veilslang (of driekantige slang) van het Boschveld, een soort mampa, die den vorm van een driekantige vijl heeft en die ik wel tot de lengte van vier voet gezien heb, kan men zich zoodoende immuun maken. Het is een feit, dat de persoon, wiens lichaam door dit slangengift eenmaal doortrokken is, door een slang niet gebeten, maar integendeel gevreesd wordt. Vroeger heb ik er niet aan kunnen gelooven, maar er bestaat nu bij mij geen twijfel op dit punt meer, omdat ik menschen gezien heb, die deze wijze van zich te genezen of immuun te maken, zelf in toepassing brachten, en omdat deze dingen mij verzekerd werden door personen in wie ik een onbepaald vertrouwen stel.

Sterke drank is ook een goed tegengift tegen een slangenbeet, mits men er zonder verzuim zooveel van gebruikt, dat men er »hoenderkop" van wordt, d.w.z. dat hij naar het hoofd stijgt. Inderdaad zou ik het een ieder aanbevelen, om altijd een weinig brandewijn als medicijn op commando of op een tocht bij zich te dragen, had de ondervinding mij niet geleerd, dat zeer vele menschen aan een onweerstaanbaren drang naar een slokje van de

medicijn zouden toegeven bij den eersten moskietebeet of bij de eerste dorst, die maande, en daar ben ik principieël op tegen.

Dikwijls is bij mij de gedachte opgekomen of een paard niet somtijds, terwijl wij bezig waren om maar op te pakken, het weerspannige gevoel kreeg: »Nee, maar nou wordt dit toch te erg!" En dat geeft mij tot den vriendelijken wenk aanleiding, dat men niet te veel praktische dingen op zijn paard laadt en zijn knapzak niet als een volslagen egoïst vol babomielies voor zichzelven stopt, terwijl de mondzak van het dier leeg blijft, maar dat men met de krachten van het stomme, gedweë beest rekening houdt. Want al moge de bewering van den schoolmeester waar zijn:

„Met iemand onder den man
Is hij nog zoo'n Jan,
Dat je hem met je grootmama niet inhalen kan,"
dan zijt gij, mijn waarde neef,
Met den zadel op uw rug toch niet zoo'n man.
Dat „ou" khaki u niet inhalen kan.

En dat heeft meer dan één krijgsgevangene in dezen oorlog tot zijn groot verdriet persoonlijk ondervonden, omdat hij verzuimd had, om de krachten van het getrouwe dier steeds met erkentelijkheid te onderhouden.

Den volgenden morgen zou het lager om drie uur vertrekken en daar mijn paard in goede conditie was, verzocht de eigenaar van het achtergelaten paard mij, om het dier te gaan halen voordat het lager vertrok. De ruiter beduidde mij, waar ik het aan een boom, een half uur te paard verwijderd, vastgebonden kon vinden, en ik reed vergezeld van een kennis 's nachts om twee uur terug. Onderweg kwamen wij een muil tegen, die, onbekend met de gevaren, waaraan zijn gewild vleesch in een door menschen onbewoonde boschwereld blootgesteld was, rustig grazend afgedwaald was in de richting, die wij gekomen waren, en die ons in het donker veel last gaf, door zich niet te laten vangen en zich elk oogenblik achter een bosch zoek te maken, zoodat wij veel tijd verloren.

Op onzen terugweg hoorden wij, niet ver van de standplaats van het lager, het gehuil van een »wilden hond", den bekenden, gevreesden wolf. Wij vonden het interessant, om kennis te maken met het geschreeuw van een ons onbekend wild dier, dat ons op het oogenblik geen vrees inboezemde. Maar toen wij bij de standplaats van het lager kwamen waar nu alleen nog de trolley stond, waar de zoekgeraakte muil bij behoorde,

vonden wij tot onze verbazing dat de Witmenschen en Kaffers, uit vrees voor den »wilden hond", het zoeken van den muil hadden opgegeven en zich om de vuren hadden geschaard. De »wilde hond" is echter schadeloos als hij alleen is, en zoekt zijn kracht en zijn moed, evenals khaki, in het aantal. Wij moesten het zieke paard nu achterlaten om, als het mocht beter worden, zich maar bij de »elanden" van het Boschveld aan te sluiten, totdat de tijd van de paardeziekte kwam.

Na een langen, vermoeienden, doch zeer interessanten rit kwamen wij eindelijk bij de Sabie aan, waar het commando reeds gelagerd was. De Sabie is ongeveer even groot als de Krokodilrivier, en de natuur van de omgeving vormt een scherp contrast, door hare kopjes en valleien, met het eentonige, doodsche boschveld, dat achter ons lag. Wij waren de dorre wildernis door en bevonden ons in een door Kaffers bewoonde streek.

Den volgenden dag werd het lager een half uur te paard verder aan de Sabie verplaatst, waar wij een paar dagen overbleven. In den avond lieten vier onzer zich door iemand overhalen, om palingen te gaan vangen in een groot krokodilgat, dat hij een half uur te paard verder ontdekt had. Wij maakten

een groot vuur om de palingen aan te lokken, doch daar de meesten onzer geen hartstochtelijke liefhebbers van visschen waren, maakten wij er een luidruchtige pret van en werden meer en meer opgewonden in onzen ijver om het vuur zoo groot mogelijk te maken, waar voor droog hout genoeg te vinden was.

Er was iets bijzonder aantrekkelijks in die vuren, in de stille, donkere nachten van de wildernis. De gloed wierp een somber schijnsel op het water, hetwelk somtijds een rillend gevoel bij iemand verwekte, door de gedachte, dat er waarschijnlijk voor ons in het water lodderoogige krododillen lagen te loeren en misschien achter ons tusschen de donkere boomen, gluipende leeuwen.

De wal scheen zoo wat zes voet hoog te zijn en hellend af te loopen. Wij maakten het vuur nader en nader aan de schijnbare helling van den wal. Ik zag iemand een grooten stomp hout opnemen, daarmede tot aan den kant van den wal gaan, en den linkervoet ferm op de schijnbare helling zetten. Het riet kraakte onder hem; wat in den schijn van het vuur op de helling van den wal geleek, bleek riet en gras in elkander gegroeid te zijn, en — de man stort hals over kop zes voet naar beneden, in

zijn val meer hulpeloos verhaast door het gewicht van het stuk hout. Een oogenblik staan wij besluiteloos. Iemand achternaspringen in een krokodilgat! Maar de persoon roept om hulp en er dient haastig gehandeld te worden. Gelukkig dat men in zoo'n geval als bij ingeving handelt. Een onzer laat zich langs den wal naar beneden glijden — onwillekeurig komt bij hem de gedachte op: als er maar niet twee krokodillen zijn, — toevallig landt hij op een horizontaal liggenden boomstam, en reikt den drenkeling de rechterhand. Een ander neemt hem van boven bij de linkerhand, en op deze wijze wordt de man uit het water gesleurd.

Dit grapje maakte een eind aan de palingvangst. Wij hadden niets gevangen dan een baber en — een man.

Den volgenden morgen was er parade voor Pres. Steyn. Wij reden in gelid naar de tent van Z.H.Ed. en brachten hem onze hulde. Zijn toespraak was, voor de plaats en de omstandigheden, waarin wij verkeerden, treffend en gaf blijk van een goede verwachting van den uitslag van den oorlog, wanneer de burgers zich zoovele ontberingen getroostten als op dezen ondernemenden tocht. Voorts wees Z.H.Ed. er met nadruk op, hoe haastig hij was om bij de

Vrijstaatsche burgers te komen, want dat het heel waarschijnlijk was, dat de vijand zich beijverde om gedurende zijn afwezigheid de burgers afvallig te maken.

Wij hielden allen veel van Pres. Steyn.

Op onzen tocht door de Selatigoudvelden, over de Marietjierivier, naar Pelgrimsrust, gingen wij den steilsten berg uit, dien ik ooit ben gegaan. De wagens werden met een dubbel span ossen bespannen, die voor die gelegenheid van Boeren gekregen werden, die woonden op het plateau, dat voor ons lag, en door zijn hooge ligging bewoonbaar was. Bij elke paar schreden, die de wagens bij de bestijging deden, moesten wij steenen achter de wielen zetten om het achteruitschuiven te voorkomen. Het duurde bijna een geheelen dag voordat ons lagertje boven op het plateau was.

Nu hadden wij een magnifique uitzicht op de boschwereld, die achter ons lag. Heel in de verte waren de Lebombobergen zichtbaar op den grens van het Portugeesch en Transvaalsch gebied. De eerste regens waren op het plateau reeds gevallen, zoodat het gras zich als een groen kleed voor ons uitstrekte: een verkwikkende verandering voor onze oogen. En de paarden konden zich nu weer eens

te goed doen en zouden weldra, door deze gunstige verandering van spijze, beginnen te verharen en de gladde, blinkende kleur aannemen.

Van het hooge plateau daalden wij over een knopperig veld, met hier en daar een oase in een duik of een vallei, of in den hang van een kop, langzaam hellend in de richting van Pelgrimsrust af, en toen wij nog ettelijke mijlen van dit dorpje verwijderd waren, reden wij al langs de groote waterleiding, die een sterken stroom water voor de machinerie van het goud-dorpje aanbrengt. Onze hongerige lichamen bestormden in het dorp de winkels, die van alles nog een grooten voorraad hadden, en wij kochten lekkernijen en benoodigdheden voor de reis.

Van Pelgrimrust gingen wij weer eens een steilen berg over, langs een pad, dat in lengte en hoogte zijn weerga niet heeft. In de nabijheid van Ohrigstad, welk dorpje wij rechts van ons lieten liggen, vroeg ik aan een Boerenvrouw of de koorts daar het leven niet onmogelijk maakte, en kreeg het naïeve antwoord: »Nee, die koors was hier die jaar nie al te straf nie, ons het net allemaal ziek geworde, maar geen een het daaraan gesterf nie."

Het verdere van den tocht Noord om Lijdenburg,

over Groot Spekboomrivier, langs Waterval op, over Steenkampsberg naar Roossenekal begon ons (de beschrijving er van begint mij) nu te vervelen. Terwijl het onbewoonde Boschveld voor ons veel interessants opgeleverd had, toen onze voorraad proviand nog toereikend was, verschaften de door arme, achterlijke Boeren bewoonde streken van Lijdenburg ons de levensbehoeften niet, welker gemis wij begonnen te gevoelen. Nergens konden wij een stukje brood te koop krijgen. En dan is het niet aangenaam om in den oorlog bij menschen te komen, zoo laks en lamlendig als de bewoners van Noord-Lijdenburg bleken te zijn. De mannen waren meestal thuis en gaven den indruk van moedeloosheid en gebrek aan vechtlust.

Onze suikertanden waren reeds uitgetrokken, dat kon men wel merken aan dergelijke uitdrukkingen als: „Al gee jij mij ook suiker." Maar we kregen nu en dan in een klipscheur op een boomstam een plaatsvervangend artikel, wanneer iemand n.l. een vet bijennest ontdekt had. Sommige menschen hebben een bizondere vaardigheid, om die nesten te vinden. Meer dan eens zag ik een eenzamen man in de lucht staan kijken, dan weer loopen en weer staan kijken en later met een emmer honing aan

komen. Dan vernam ik dat men door de vlucht der bijen gade te slaan te weten komt, in welke richting een bijennest moet zijn. Door geoefend opmerkingsvermogen kan men het vallen en stijgen van de bijen boven het nest op verren afstand ontdekken.

X.

Van Roossenekal naar Pietersburg. - Onder Gen. Beyers naar de Magaliesbergen.

Wij zijn dan een geheel anderen koers gegaan dan het commando van Gen. Ben Viljoen, die den weg over Leydsdorp naar Pietersburg genomen had.

Te Roossenekal, alwaar wij eenige dagen overbleven, vierde Pres. Steyn op 2 October zijn verjaardag, bij welke gelegenheid Z.H.Ed. ons wederom op treffende wijze, in denzelfden geest als bij Sabie toesprak, toen wij Z.H.Ed. onze ovatie brachten.

Roossenekal is beroemd wegens de grotten, waarin de Mapochers zich zoo langen tijd in den Mapoch-oorlog schuil gehouden hebben. Wij maakten van de gelegenheid gebruik om de grotten te gaan bezichtigen, die een wonderlijke formatie zijn.

Wat van buiten op een gewoon kopje geleek bleek een natuurgebouw te zijn met de wonderlijkste kamers. De oude kraalmuren en de turkschevijg- en perzikboomen, doorgroeid met wilde boomen, en hier en daar in de grotten een stomp hout op een aardevat, waren de overblijfselen van de Kafferstad. Als kwajongens hebben wij natuurlijk onze namen op de muren van de gewelven vereeuwigd. Wij konden niet nalaten om met bewondering te spreken van dien wilden Kafferstam, die in zulk een schuilhoek maanden lang gestreden had voor een onafhankelijk leven. Wij hadden geen tijd om de ver afgelegen grotten te gaan zien.

Ofschoon onze dieren goed voer kregen, hebben zij bij die rust, wegens den kouden regen, die aanhoudend viel, niet veel baat gevonden, Wij hadden gelukkig nog tenten, waar wij alleen in geval van regen gebruik van maakten.

Onze Commandant was nog altijd in twijfel, of wij wel naar Pietersburg zouden gaan, want wij waren geheel onbekend met de beweging, die de de vijand de laatste weken gemaakt had. Toen hij later de informatie kreeg, dat de vijand bij Pienaarsrivierbrug gestationeerd was, en dat wij derhalve tusschen Warm Bad en Pienaarsrivier niet veilig

door konden, moesten wij in de nabijheid van den Kobaltmijn, dien wij op onze reis achter Gen. de la Rey aan, begin Juli gepasseerd hadden, rechts afzwenken en de Olifantsrivier lager af oversteken.

Het laatste gedeelte van de reis, langs de Olifantsrivier af, door Zebedelsland naar Pietersburg, was afmattend voor mensch en dier. Sommigen onzer kregen somtijds voor een paar dagen niets dan rijst en een klein stukje vleesch, en er was bijna nergens gras voor de paarden, terwijl wij daarbij snel dag en nacht trokken.

Na een vermoeienden tocht van een volle maand kwam het commando van Pres. Steijn op 11 October te Pietersburg aan. Hoewel het altijd ons voornemen was geweest, om met Pres. Steijn om te trekken naar de Wet, namen Malherbe, mijn broer Frits en ik, na verlof van onzen Commandant verkregen te hebben, de vriendelijke uitnoodiging van mijn Oom Ignace Maré aan, om op zijn plaats te Marabastad een poos te vertoeven, Pres. Steijn vertrok met zijn commando naar Nijlstroom. De paarden van Frits en mij waren afgewerkt en konden met Pres. Steijn niet verder mee, omdat bijna een ieder van zijn gevolg handpaarden had, die nog in goede conditie waren, en wij bovendien met een enkel paard het meeste werk moesten doen.

Mijn Oom en Tante deden wat zij konden om ons het verblijf aangenaam te maken, en onze paarden kregen goed voer. Weldra kwam het commando van Gen. Ben. Viljoen te Marabastad staan, waar het een paar weken bleef, zoodat wij ook eens het lastige en onaangename er van ondervonden, wanneer een lager een lang verblijf op iemands plaats maakt. Een Boer wordt door zoo'n lager totaal van het noodige ontbloot, er is een voortdurend bezoek van welkome en onwelkome gasten, van het ongemanierde schorrie-morrie van het lager, dieven en overtreders, die aan het commando een slechten naam geven; moedwillige menschen, die hun vee in de landerijen van de plaats jagen. Draadpalen werden nog ongeschonden gelaten; de burgers waren nog gewoon om in het Boschveld volop hout te krijgen, en wij waren nog niet zoo gedemoraliseerd, dat wij zoo maar zonder eenige gewetenswroeging een draadpaal uit konden trekken.

Wij bleven veel langer bij mijn Oom dan wij aanvankelijk bedoeld hadden. Het zadel had den rug van mijn paard leelijk bezeerd, zoodat ik het binnen twee maanden niet kon gebruiken, en mijn broer kreeg malaria en toen hij aan het beteren was een instorting, terwijl intusschen Pres. Steijn ons zoo ver

vóór was, dat er van inhalen geen sprake meer kon zijn. De commando's waren reeds van Marabastad vertrokken, toen wij ons tegen het eind van November met vette, blinkende paarden te Tweefontein, nabij Warm Bad bij Commandant Kemp van het Krugersdorp commando, onder Wijk III, aansloten. Kemp had zich van Gen. Ben Viljoen gescheiden, omdat deze o.a. op een Zondagmiddag te Marabastad, terwijl er dienst gehouden werd, ter stichting van een paar lichtzinnige vrouwen eenige kanonschoten had laten lossen.

Malherbe, mijn broer en ik vormden, onder Corporaal Botman, een kameraadschap, of, zooals wij het uitdrukten, waren »maters.«

Te Warm Bad werd ons veel interessants van de khaki's verteld, die op hun jacht op de Wet daar 19 dagen vertoefd hadden. Wij begrijpen niet, waarom zij de badhuizen vernield hebben, tenzij zij het deden om onze gewonden de middelen tot herstel te ontnemen.

De toestand in Zoutpansberg, welk distrikt nog schoon was, en in Waterberg, dat nog maar gedeeltelijk door den vijand bezocht was, was niet erg opbeurend. De menschen klaagden er veel over, dat er geen suiker meer was, dat het boeremeel opraakte en

dat er weldra geen kleeren meer zouden zijn. Pietersburg was door de commando's totaal uitgeput en bij dit alles was de moed van de plaatsbewoners niet over van de schoenen; zij wilden nog niet die opoffering wagen, die hen van de familie wegvoeren zou; de vijand had hen nog niet door de verwoesting van land en goed tot wanhoop gedreven.

Elk verstandig mensch kon wel inzien, dat de Republieken op den duur in een guerilla-oorlog het onderspit zouden moeten delven, indien er niet iets bizonders voorviel. Mijne Moeder had, toen wij uit Pretoria moesten vluchten, gezegd, dat zij nog altijd hoopvol zou zijn, zoolang hare »gorilla's« in het veld waren. Al was het soms maar een grashalmpje, waar wij aan vasthielden, zoolang er een aanzienlijk getal burgers in het veld bleef, bestond er de mogelijkheid, dat de zaken een gunstige wending mochten nemen.

Thans waren de burgers van de verschillende distrikten, die zich in Waterberg bevonden en wien het ernst in onze zaak was, vol moed. Er waren aanmerkelijke verbeteringen aangebracht. Beijers was Ass. Commandant-Generaal geworden, een man, in wien de burgers veel vertrouwen stelden. Hij zou een gecombineerd commando van Waterbergers, Zout-

pansbergers, Krugersdorpers, e. a., een uitgelezen 1500 bereden man, naar het Hoogeveld voeren; de discipline werd onder de burgers strenger gehandhaafd; Cooper en Fanie Grobler, beschuldigd van hoogverraad, beloofden een betere vervolging van landverraders en spionnen. En daar stond nog altijd voor ons, als een reddingsboei, waar wij het oog vast op hielden, een eventueele algemeene opstand in de Kaap-Kolonie bij den inval van Gen. de Wet. Wij gevoelden, dat daar ons behoud lag. En de geestdrift van het commando werd verhoogd door de begeerte, waaraan algemeen uitdrukking werd gegeven, dat wij op 16 Dec. bij Krugersdorp het Paardekraalfeest mochten gaan vieren. Als een matroos naar de zee verlangden wij ook weer naar een ontmoeting met khaki, toen wij in het begin van December naar de Magaliesbergen vertrokken.

Ons commando was licht en mobiel ingericht, met levensbehoeften slechts voor korten tijd. Zware kanonnen als de Long Toms konden wij niet meer gebruiken. Voortaan zouden wij leven van de opbrengsten van de omgeving, waar wij ons bevonden, want er was geen basis van operatie meer. En bovendien was khaki zoo goed om ons in schermutselingen of in een gevecht nu en dan van

zijn grooten voorraad iets voor eigen gebruik af te staan en bleef onze legers voortdurend zoo vrijgevig voeden, dat wij later meer van zijn Lee-Metford geweren hadden dan Mausers.

Bij Krokodilrivier had ik het voorrecht om met eigen oogen te zien, dat de honingvogel een mensch bij een bijennest brengt. Terwijl wij onder een boom lagen, kwam een honingvogel dicht bij ons zitten. Korporaal Botman stond op en volgde hem, wanneer hij tjilpend opvloog, op een ander boom ging zitten en al luid tjilpend weer een eind verder ging zitten, terwijl de Korporaal hem gedurig toeriep, dat hij hem volgde, totdat de vogel bij het bijennest kwam en de Korporaal dat ontdekte. De dankbare vinder beloont den vogel altijd met een stukje honigraat, die hij voor hem apart zet. Maar of de vogel den honing eet of de insecten, die er op afkomen, heb ik niet kunnen uitvinden. Ik weet, dat de boschluisvogels of »beeswachters,« die altijd bij en op het vee gezien worden, niet zoozeer op de boschluizen, die aan het vee zitten, azen, als op de sprinkhanen, die voor het vee opvliegeu. Toen onze wachten ons verleden week voor een wandeling buiten het fort namen, merkte ik op, dat een soort spreeuwen in Indië hetzelfde kunstje kennen als hun broeders in

Zuid-Afrika, om de opvliegende sprinkhanen bij het vee weg te vangen.

Als elders zal ik geen beschrijving trachten te geven van de raderen van het machinewerk, dat zich op de heete dagen of in de lange nachten als automatisch naar de Magaliesbergen bewoog, omdat ik in de bizonderheden zou moeten gaan gissen. Automatisch noem ik die beweging? Er zullen nu dagen en nachten komen, dat wij door honger en vermoeienis en gebrek aan slaap uitgeput, dood naar lichaam en geest zullen zijn.

Terwijl wij te Bethanië lagen, werd een convooi van den vijand zich in de richting van Commandonek voortbewegende gezien, dat zijn gekromd lijf ernstig door den nauwen pas trok, toen het onze brandwacht bespeurde. Ik denk dat ook khaki zich op den duur op zijn lange, vruchtelooze tochten vreeslijk moet verveeld hebben.

Wij verlieten Bethanië in den avond en bevonden ons den volgenden morgen in de Magaliesbergen, na een vermoeienden trek in den nacht langs Sterkstroom op, door de Kromrivierskloof tot aan den voet van Onwapadnek of Boschfonteinnek. (De namen heb ik van de bewoners der omstreken.) Wij waren in de kloof de verbrande overblijfselen van het con-

vooi gepasseerd hetwelk door Comdt. Boshoff — die na Pres. Steijn in veiligheid gebracht te hebben zich bij Gen. de la Rey aangesloten had — met zijn dapper klompje burgers, dat nu tamelijk aangegroeid was, en met behulp van anderen bij Buffelspoort genomen, en in de steek gelaten was, toen de versterking voor den vijand naderde. De lijken van den vijand, die zij in hun vlucht onbegraven moesten laten, verspreidden een onuitstaanbaren stank.

Boven op den steilen nek namen wij een paar uren rust en begaven ons naar beneden en kwamen tot onze en zijne verbazing bij het lager van de la Rey uit, aan den anderen kant van de Magaliesbergen, aan den voet waarvan ons lager zich op de plaats van Barnard met dat van de la Rey vereenigde.

XI.

Slag van Nooitgedacht.

Tot laat dien avond hielden wij ons bezig met vetkoeken te bakken, omdat wij den order ontvangen hadden, dat wij ons gereed moesten maken om den volgenden morgen om één uur te vertrekken en dat wij kost voor twee dagen samen moesten nemen. Hoewel onze Officieren nu eindelijk het verstandige er van waren beginnen in te zien, dat zij hunne plannen geheim moesten houden, konden wij wel raden, dat wij het kamp van Gen. Clements gingen aanvallen, dat een klein uurtje te paard verder Oost te Nooitgedacht stond, te meer daar de kansen op een goeden uitslag in geval van een eventueelen aanval, door de onderofficieren openlijk besproken

werden. De algemeene opinie was, dat de macht van Clement 5000 man sterk was.

Wij vertrokken zeker wel drie kwartier later dan de bepaalde tijd, in den vroegen morgen van 13 Dec. 1900, en gingen den steilen, nauwen nek, waar wij over gekomen waren, weer over, en sloegen in de Kromrivierskloof een weg aan onze rechterhand in, daardoor een scherpen zwaai naar Elandskrans makende, alwaar een sterke buitenwacht van den vijand boven op de Magaliesbergen geplaatst was. Dat was de rijst-en-brijberg, waar wij doorheen moesten bijten, om bij een vetten buit te komen, (wij kunnen het niet ontkennen, overwinning en buit stonden in onze gedachten, onder de behoeftige omstandigheden, in nauwe verbintenis met elkander,) want het vijandelijke kamp lag aan den voet van dien langen, hoogen krans, die aan dien kant van de bergen loodrecht naar beneden loopt, terwijl de helling van den berg aan onze zijde niet steil en goed van kliprandjes en groote rotsblokken voorzien was. Het grof geschut was in den nek voor de bescherming van het lager met verscheidene voetgangers achtergelaten en Beyers was met de Zoutpansbergers rechts van ons afgezwenkt, om zich al langs den bergrug naar Elandskrans te bewegen.

Het bleek derhalve, dat Beyers en Kemp den aanval van het Noorden zouden maken, en wel met duizend man, en dat Kemp het centrum en den linkervleugel kreeg. Wij waren al weer te laat; toen wij den aanval begonnen was de zon reeds uit. Aan onzen korporaal, Botman, werd door Kemp opgedragen, om de rechterpunt van den vijandelijken rechtervleugel met een dertig man om te trekken.

Wij moesten nu, waar wij ons bloot gaven onder een regen van kogels, door ravijnen en klipriffen, nu eens jagende dan weer de paarden leidende, en van elke dekking gebruik makende, linksom stormagen, ten einde den vijand in de halve maan geheel ingesloten te krijgen; want Gen. Beyers, met zijn uitstekende wildschutters, was reeds in hevig gevecht op den rechtervleugel en Commandant Kemp, in het centrum, had zich reeds tot in de nabijheid van den vijand ingedrongen. Wij bonden onze paarden achter een kliprandje aan elkander vast en lieten een paar man bij hen achter, en stormden voorwaarts, terwijl wij ons wijd van elkander in »klompjes" van drie, vier, à vijf spreidden.

Er volgde een oogenblik van uiterste spanning. Ten einde ons niet noodeloos bloot te geven, moesten wij van achter de klippen loeren en »schoon" schieten

en dan snel vooruit loopen naar een andere dekking. Malherbe en ik bleven zoo dicht mogelijk bij onzen koelen, voorzichtigen, onverschrokken korporaal, en wij moesten net adem scheppen om bij te houden; de anderen drongen zich meer links naar boven, en vormden zoodoende de uiterste linkerpunt van den halve cirkel.

Terwijl wij met ons drieën van positie tot positie voorwaarts drongen, tot in de nabijheid van de weinige khaki's, die reeds hun koppen van achter de klippen niet meer uit durfde steken, bemerkte ik op een afstand van ongeveer 500 tree voor ons een groot aantal khaki's zich in onze richting bewegende, en waarschuwde Malherbe, dat wij ons nu goed moesten houden, want dat de vijand versterking kreeg. Onmiddelijk daarna, terwijl onze korporaal reeds weer een weinig vooruit geloopen was, werd ik verscheidene hunner in een kleinen gang van klippen op een afstand van 150 tree vóór ons gewaar. Het bleek, dat zij door een gedeelte van den rechtervleugel en het centrum waren aangejaagd, want na nog een paar minuten verschenen twee mannen achter hen, in wie ik terstond den Boer herkende, wegens de kleur hunner kleeding en de vlugge manier, waarop zij, anders dan de khaki's, die zij aanjoegen, vlug

op mij aanlegden. Ik bukte als een haas en stond onmiddelijk weer overeind. De vijand gaf zich, toen hij op onzen vleugel stuitte en begon te vallen, nu over, ik meen ten getale van tusschen de 200 à 300, de Northumberland Fusiliers, wegens hun moed en dapperheid in de wandeling ook wel de »Fighting Fifth" genoemd. Wij maakten o.a. ook een heliographisch toestel op den berg buit, hetwelk den vijand echter eerst gebroken had.

De khaki's erkenden, dat wij de posities met de grootst mogelijke vlugheid genomen hadden. Wij waren wel in de meerderheid, maar men moet niet vergeten, dat wij de aanvallende partij waren en ons bloot moesten stellen, en dat, behalve dat het gevecht op den berg zich over een lange linie uitstrekte, onze rechtervleugel bovendien rekening moest houden met de versterking, die in een nauwe kloof van het kamp naar boven gezonden werd. Het was hetzelfde geval van Selikatsnek: Khaki had goede positie en wij goede schuiling achter de klippen van de oneffene helling van den berg, en dan is hij tegen ons niet opgewassen.

Nu nog een paar honderd tree over een eenigszins effen grond en wij zagen op het kamp, voor ons beneden aan den voet van den berg, neer, bestaande

uit eenige honderden tenten en vele wagens, waarvan een klein gedeelte ingespannen gereed stond om te vertrekken, terwijl sommige reeds aan het retireeren waren, maar verreweg het grootste deel niet ingespannen was. Het kamp lag op het erf en aan de landerijen van een toen onbewoonde plaats.

Later vernam ik, dat Commandant Badenhorst van Pretoria, die den vijand voor onze komst onder aan den berg aangevallen had en dientengevolge de zwaarste verliezen leed, reeds bezig was geweest om te retireeren, en, bij het hooren van ons gevecht op den berg, den aanval hernieuwd had.

Den vijand kon nu het vuur, dat wij van boven op hen richtten, niet staan en moest uit het kamp in de richting van Commandonek retireeren, terwijl hier het noodzakelijke gevolg van was, dat de troepen tegenover de la Rey aan den Westelijken kant haastig moesten wijken, om niet afgesneden te worden door den wig, die zich nu langs de bergen naar het kamp indrong. Zij waren ver buiten het bereik van onze kogels. Waar de kanonnen van de la Rey waren, en waarom zij zich niet lieten hooren, weet ik niet, en waarom Gen. Smuts den vijand niet Zuid-Oost om voorkeerde, weet ik ook niet. De vijand had een paar kanonnen links voor ons in de vlakte opge-

steld en bombardeerde ons hevig op den berg, doch zonder veel effekt, terwijl de kogels van een kleine Maxim sissend over ons heenvlogen en ons in 't vuren hinderden.

De ingespannen wagens vluchtten vrij uit in de richting van Commandonek en hielden op een eerbiedigen afstand van ons in de vlakte halt. Maar ofschoon het kamp bijna geheel verlaten scheen te zijn, deed zich een aanhoudend geknetter van geweervuur beneden ons hooren, en ik kon maar niet uitvinden, van waar het kwam, totdat ik eindelijk kleine »klompjes" ruiters ontdekte, die van achter een door boomen overschaduwde muur bij tusschenpoozen door de landerijen joegen, en die vermoedelijk als dekking van de retireerende wagens daar gelaten waren. De enkele schoten die wij op hen loste troffen hun doel niet.

Wij zagen de burgers van de la Rey een groote kudde vee in de vlakte buit maken en terugdrijven.

Terwijl Malherbe en ik van achter de kleine verschansing, die wij haastig gemaakt hadden — want de dekking was er niet voldoende — lagen te loeren en een paar schoten te lossen, ontdekte ik een vier à vijf dappere khaki's, die recht vóór beneden ons bezig waren, om een ammunitiewagen of een kanon

— vermoedelijk, want wij konden van uit de hoogte niet precies onderscheiden — voort te duwen. Wij losten ettelijke schoten op hen, met een vizier van ± 800 tree, maar troffen niet, omdat, zooals ik later vernam, de horizontale afstand niet meer dan 400 tree naar het kamp was en wij wel met een van 600 tree hadden kunnen schieten. De hoogte van den berg had mij in mijn schatting geheel bedrogen. Terstond daarna kwam een span muilen in de richting van het door ons gewaande kanon, en Malherbe en ik, die van de hoogte meenden, dat de vijand ons van nabij kwam bombardeeren, retireerden zoo hard wij konden, om meer links een betere schuiling te zoeken. Het is vreemd, hoe iemand, in een gevecht als het gevaar nadert, altijd het bevreesde, ingebeelde gevoel krijgt, alsof de bedreiging speciaal op hemzelven gemunt is.

Wij moesten nu zorg dragen, dat wij niet op onze eigene menschen vuurden, waarvan er reeds hier en daar een enkele zich in het kamp vertoonde. Malherbe en ik gingen naar ons korporaalschap en begaven ons met mijn broer naar de nauwe kloof, waar ik reeds melding van maakte, nadat wij eerst lang vruchteloos naar onze paarden gezocht hadden, die intusschen door anderen naar den ingang van het

kloofje gebracht waren. Van mijn broer vernam ik toen, dat onze dappere korporaal door een granaatkartetskogel in het been gewond was.

Onder het zoeken naar onze paarden hadden wij een lange stofwolk aan het eind van Kromrivierskloof bij Buffelspoort gezien, zich van de richting van Rustenburg waarschijnlijk naar Commandonek bewegende, vermoedelijk een versterking van den vijand, die dus te laat was.

De Waterbergers en Zoutpansbergers, onder wie nog geen behoorlijke discipline heerschte, waren reeds door het kloofje naar beneden gedaald om buit te maken. Maar de Krugersdorpers, die zich overal zoo dapper gedragen hebben, beproefd en gewogen, voorheen berucht om hun ruw optreden, thans zich in degelijkheid onderscheidend, gingen niet naar beneden voordat de manschappen bij elkander waren. De ruwe kloof was bezaaid met tientallen lijken van de khaki's, die als versterking opwaarts gezonden, maar door de burgers van boven meedoogenloos neergeschoten waren. Het stroompje water was rood van bloed gekleurd, en wij konden onzen dorst daar niet eens aan lesschen, Sommige khaki's waren, evenals hunsgelijken in 1881, op Amajuba, van de hooge kransen naar beneden gestort, waar zij onbegraven moesten blijven liggen.

Wij leidden onze paarden tot waar het kloofje, aan den voet, zich opende en joegen het kamp in, onder het donderend knallen der granaatkartetsen, die den vijand nu van uit de verte in de opening van de kloof naar ons wierp.

Er was geen contrôle onder de woelende burgers in het kamp mogelijk. Een ieder eigent zich de benoodigdheden toe, waar hij de hand op kan leggen, totdat de paarden overladen zijn, en aan het vervolgen van den vijand wordt op 't oogenblik niet gedacht. Maar deze laat ons in onze glorie niet ongestoord en gooit ons met lyddiet, waarop de voor hem gewenschte uitwerking volgt, dat wij in onze wanorde niet naar de voorste posities, een paar randjes stormen, maar in de richting van ons kamp, een kwart mijl tusschen de boomen in, retireeren, waar Veldkornet Klaassen de mannen, die er van hem zijn, beveelt, om de paarden af te zadelen en hen een weinig te laten rusten. Het kamp wordt intusschen verbrand en de tenten en wagens gaan in lichtelaaie vlam op, terwijl duizenden patronen knetterend ontploffen.

Nadat wij onze paarden in een naburig spruitje hebben laten drinken, leggen wij ons een poosje ter ruste neder. Maar het duurt niet te lang of daar komt Gen. de la Rey met een karwats in de hand

op ons of en jaagt de heele boel op, terwijl hij ons toornig toeschreeuwt, of wij ons dan niet schamen, om daar nietsdoend rond te liggen in plaats van ons voordeel op te volgen, nu wij de kans daartoe hebben, terwijl de vijand anders vrouwen en kinderen pleegt te mishandelen en huizen verbrandt. Een van ons korporaalschap voegt den Generaal op een wel eenigzins oneerbiedigen toon toe, dat hij onder een ander Generaal staat en de bevelen van geen ander gehoorzaamt, waarop de Generaal naar hem toerijdt en hem een gevoelige raps met de karwats toedeelt. Daarop treed ik op den Generaal toe en verklaar hem, dat wij zeer gewillig zijn, om te vechten, doch dat wij op bevel van onzen Veldkornet een poosje afgezadeld hebben. In zijn woede heft de Generaal de karwats op, maar laat die oogenblikkelijk weer zakken, als hij mij vermoedelijk herkent, Had ik het er maar op toegelegd, om een houw met de karwats te ontvangen, dan had ik, evenals de Hollandsche Boeren, wanneer zij een oorvijg van den Tsaar aller Russen, Peter de Groote, ontvingen omdat zij zich uit nieuwsgierigheid te dicht om hem heen drongen, terwijl hij zich te Zaandam op den scheepsbouw toelegde, vereerd kunnen uitroepen: „Ik heb er óók een gehad! Ik heb er óók een gehad!"

Wij rijden nu met den Generaal naar het afgebrande kamp mee. De vijand vindt de kool de saus niet meer waard en bespaart zijn lyddiet voor een betere gelegenheid. Men kan zich de verontwaardiging van Gen. de la Rey voorstellen, als hij ziet, dat wagens, proviand en ammunitie bijna alles verbrand is. Hij wijst er op, hoe er van alle kanten om ammunitie en geweren gevraagd wordt. Gen. Beyers, dien wij daar ontmoeten, brengt ter zijner verontschuldiging in, dat hij bevolen had, dat slechts alles verbrand moest worden, wat wij niet noodig hadden. Daarop rijden wij naar de eerste posities aan de andere zijde van het kamp, maar de vijand is reeds ver op de vlucht in de achterhoede schermenderwijze door enkele burgers achtervolgd.

Ik acht mij niet bevoegd om uit de gegevens, die ik had, een oordeel te vellen over de wijze, waarop onze officieren elk in 't bizonder, het geheele gevecht bestierd hebben. Maar een ieder kon wel inzien, dat er ergens een grove fout begaan was, want ofschoon wij veel stof tot dankbaarheid hadden, had de afloop van den slag gunstiger kunnen zijn: het geheele kamp met al zijn kanonnen had met een geringer verlies moeten genomen zijn dan van ongeveer tachtig man dood

en gewond aan onze zijde (het aantal dooden en gewonden van den vijand weet ik niet officiëel) want met Gen. de la Rey vereenigd, minus de kleine macht, die voor de bescherming van het gecombineerde lager achtergelaten was, waren wij toch zeker wel sterk genoeg geweest om den vijand, bij den eersten aanval, totaal te overbluffen, wanneer die maar onverwacht en eendrachtig geschied was. De krijgsgevangenen beweerden wel, als altijd, ook nu, dat zij op onzen aanval voorbereid waren geweest maar waarom kwam de versterking dan te laat, of liever, in 't geheel niet, boven op den berg. Hoe het ook zij, wanneer Gen. de la Rey een aanval organizeert en zijn instructies goed uitgevoerd worden, dan twijfelen de burgers niet aan den goeden uitslag. Zij hebben vertrouwen in zijn goed beleid, en houden van hem — niettegenstaande hij, of, in de meeste gevallen, juist omdat hij er wel eens op los slaat.

De krijgsgevangenen werden, als al de andere, die in dat lot deelden, weer op vrije voeten gesteld. In mijn tegenwoordigheid werden zij goed behandeld. Ik heb vele khaki krijgsgevangenen in dezen oorlog gezien, die in geen enkel geval, voorzooverre ik het weet, slecht behandeld zijn geworden.

XII.

Paardekraalfeest. -- Gevecht in de Moot. — Aanval op Kaalfonteinstation.

Van Ouwapadnek zonderden wij onze lagers naar de plaats Rietfontein, bij de Witwatersrandjes, af, waar wij den 16den Dec. het Paardekraalfeest vierden. Helaas! onder welke bedroevende omstandigheden!

Ds. Kriel van Langlaagte, die met zooveel zelfopoffering en toewijding ons overal in gevechten en op lange tochten vergezeld heeft, ging ons dien dag in de Godsdienstoefening voor. Halverwege op een kopje, hetwelk wij in dichte massa in diepen ernst beklommen, zond Z.Eerw. een gebed tot God op, en drukte ons daarna het gewicht en de beteekenis op het hart, die aan het bestijgen van dat kopje

verbonden waren. En toen Z.Eerw. boven op het kopje een korten dienst hield, dacht ik eraan, hoe men mij dikwijls op waardeerende wijze van wijlen mijn zoo algemeen beminden Eerw. Vader gesproken had, hoe Z.Eerw, in 1880, te Paardekraal, voor een vergaderde menigte van burgers, die gereed stonden om een trouw verbond met hun God te maken, een hartroerende toespraak hield, die een blijvenden indruk op de hoorders maakte; en hoe wijlen mijn Vader, trouw aan het aangenomen vaderland, als veldprediker in den worstelwedstrijd, die volgde, en vele jaren daarna, lief en leed met ons volkje gedeeld had.

Nadat Gen. de la Rey, Gen. Smuts, commdt. Kemp, de Heer Naudé, e.a. hunne toespraken geëindigd hadden, las Ds. Kriel een dokument voor, waarin, in korte bewoordingen, de beteekenis geformuleerd was, welke een ieder, door het bijleggen van zijn steen, aan het gedenkteeken moest hechten, hetwelk daar opgericht zou worden; en drukte het den burgers op het hart, om zijn steen niet bij te dragen, wanneer hij het niet oprecht meende.

Zoo werd dan het verbond hernieuwd op een andere plaats, onder andere omstandigheden en op een andere wijze dan de gedaante, die het Paardekraalfeest in de laatste jaren had aangenomen. En toen

de burgers van het kopje naar beneden daalden, waren zij door een nauweren band in hun voornemen versterkt, om voor land en volk tot het uiterste te volharden.

De plaats waar het monument opgericht werd, ontving den naam van Ebenhaëzer.

Tusschen de Magaliesbergen en de Witwatersranden strekt zich een laag terrein als een breede vallei uit, wetwelk den naam van de „Moot" draagt. In het midden daarvan loopt een vale rand, evenwijdig aan de bergen, die oostelijk nabij Hekpoort, in gebroken kopjes overgaat. Daar toog ons commando een paar dagen later heen, teneinde den vijand, die van de richting van Commandonek, waarschijnlijk met wraakzuchtige bedoelingen, aan het naderen was, het hoofd te bieden. De Moot was nog rijk voorzien van graan en maakte ook wel aanspraak op onze bescherming. Wij bleven aan den valen rand een dag over. Toen de vijand den daaropvolgenden dag naar ons optrok, had Gen. de la Rey ergens in de nabijheid van Nooitgedacht zijne stelling opgenomen en vormde derhalve den linkervleugel. Commdt. Kemp was met zijn manschappen aan den Zuidelijken voet van den valen rand, terwijl Veldkornet van Tonder zich met een klompje Zoutpansbergers

op het voorste losse kopje bevond, en Gen. Beyers met de Waterbergers en Zoutpansbergers hield den rechtervleugel, bij en ten Westen van Hekpoort, in de Witwatersranden.

Den geheelen voormiddag van dien dag stond het lager van den vijand ingespánnen gereed om te komen en wij bleven kalm wachten. Toen zijn linkervleugel tegen den middag naar het voorste losse kopje optrok en buiten het bereik van de Zoutpansbergers, die op de Witwatersranden bij Hekpoort lagen, de positie van Veldkornet van Tonder van ter zij met kleingeweervuur begon te beschieten en deze, doodelijk getroffen door den kogel van een granaatkartets, van schuins links komende, viel, waren de Zoutpansbergers verplicht, om van dat kopje te retireeren.

Onze toenmalige Veldkornet, Kruger bij name, een flinke, dappere man, voerde daarop een vijf-en-twintig burgers in de richting van Hekpoort aan. om te zien of wij den vijand in zijn vaart niet zouden kunnen stuiten. Daar bevonden mijn broer, Malherbe, en ik ons ook onder. (Ik kan derhalve niet getuigen, wat er met de la Rey aan den anderen kant van den valen rand voorviel.) Wij drongen ons te veel naar voren en moesten al spoedig een

eind terugtrekken. Onze veldkornet bleef daarop met ons drieën en een paar anderen op een kleine verhevenheid achter, terwijl onze paarden een 300 tree verder teruggebracht werden, en de rest van ons klompje reed meer in de richting van Hekpoort. De vijand had het voorste losse kopje reeds in het bezit en vuurde van uit de verte op ons. Wij maakten gauw een paar verschansingen van klippen en lagen te wachten. Maar onze menschen begonnen op de achterste losse kopjes te wijken en wij moesten zoo hard mogelijk naar onze paarden loopen. Eenige lafhartige burgers zagen ons van den valen rand voor zich indringende khaki's aan en vuurden. Toen ondervond ik, hoe juister de schoten van een Boer dan die van de khaki's zijn, want terwijl wij gewoon waren, dat de kogels van deze altijd ver over onze hoofden heen vlogen, sloegen die van de Boeren griezelig bij ons neer.

Tot nog toe hadden wij ons in goede orde teruggetrokken. Maar er volgde nu spoedig een vlucht in groote paniek. De vijand was van de richting van Krugersdorp met een overgroote meerderheid aangerukt en had de hooge Witwatersranden schuins achter ons, reeds in bezit.

Die nu een zwak paard heeft, kruipe maar liever

met de arme, verschrikte vrouwen achter een slootwal of tusschen de boomen weg. Ja, mijne lieve lezeressen, arme, verschrikte, hulpelooze vrouwen, hebben wij, als hier, meer dan eens gedurende een gevecht, met kleine, schreiende kinders aan de handen een schuiling zien zoeken nabij hunne woningen. Voorwaar, een tragisch schouwspel! Wij, mannen met het wapen in de hand, niet in staat, om haar in dit krijgstooneel te beschermen. En dan kwam er een weemoedig gevoel van schaamte bij ons op Deze zelfde vrouwen hadden ons, in 't voorbijgaan, de vorigen dag Gods besten zegen en allen voorspoed toegewenscht, en nu schreeuwden zij ons toe, dat wij ons moesten haasten, want dat den vijand reeds bezig was om ons om te trekken.

Wij reden in vliegend galop, wel een half uur te paard ver, langs de Magaliesrivier, tusschen de Witwatersranden en de vele randjes, op, terwijl den vijand van den linkerkant, al nederdalende, ons beschoot. De Waterbergers en Zoutpansbergers, die het rapport later dan wij ontvangen hadden, dat de vijand bezig was om ons om te trekken, waren daar alle bijna gevangen genomen, hadden zij zich niet door een moedigen aanloop door dik en dun gered. Ons verlies was er gelukkig, zoover wij weten, maar één doode.

Bij de Manharen, een eigenaardige reeks van kopjes, die het terrein dwars snijden, maakten wij rechts-omkeert en halt, doch moesten ons in den avond verder terugtrekken.

Het Commando van Beyers bewoog zich nu in de richting van Gatsrand, maar moest op de plaats Modderfontein, alwaar wij Kerstfeest vierden, niet ver van Potchefstroom en Klerksdorp, omzwenken naar Zwartruggens, in het distrikt Rustenburg. De vijand, die ons voortdurend op de hielen zat, maakte het ons van alle kanten te druk zoodat wij ons somtijds ongemakkelijk moesten haasten, om niet geheel ingesloten of vóórgekeerd te worden. Op de plaats Vlakhoek kregen wij eenige dagen verpoozing. Wij waren er bij een stroompje water gelagerd en gingen te voet of te paard naar de naburige plaatsen de eerste zomervruchten zoeken.

Op Oudejaarsavond bewoog zich het commando van Gen. Beyers op het groote, harde pad van Krugersdorp. Het ossenwagenlager was achtergelaten, daar het ons voor vlugge bewegingen in den weg stond.

Er was nog altijd één begeerte onder de burgers, om Krugersdorp aan te vallen. En toen wij op dien stillen Oudejaarsavond snel in de richting van genoemd dorp aanrukten, ging een ieders hart open

bij de gedachte, dat op dienzelfden weg, voor vijf jaren, Jameson op zijn beruchten tocht naar Johannesburg was, en dat wij misschien den volgenden dag, Nieuwjaarsdag, op een andere wijze in de annalen der Geschiedenis zouden vereeuwigen. Doch wij werden in onze verwachting zeer teleurgesteld. De Jameson-inval werd niet gewroken en wij vierden het Nieuwjaarsfeest stil en rustig te Cijferbult, op de plaats van den Heer Pretorius, met mieliepap, »biesvlijs" (rundvleesch) en — groene vruchten.

Waar wij nu op een vruchtenplaats kwamen, gaven wij onze behoeftige lichamen eene verandering van spijze in den vorm van groene vruchten, die ons anders kwaad zouden gedaan hebben, maar nu integendeel zeer gezond bleken.

Toen wij ons nu, voorbij Zwartkop over de Krokodilrivier, in de richting van het spoor bewogeu, zagen wij wel in, dat er van een aanval op Krugersdorp vooreerst geen sprake meer kon zijn, en dat Gen. Beyers zijn plannen zeker veranderd had. Dat de aanval beraamd was, werd door niemand betwijfeld, omdat enkele uitlatingen van onze officieren ons onder den indruk gebracht hadden, dat het een publiek geheim was.

Onze flinke veldkornet, de Heer Kruger, was bij

Zwartkop achtergebleven, om de burgers van Wijk III, Krugersdorp, uit hun schuilhoeken te krijgen, omdat de Generaals de kleine klompjes burgers tot één macht wilde vereenigen en dan iets groots ondernemen. Ons korporaalschap werd nu bij Wijk I, Krugersdorp, onder Veldkornet Klaassen ingedeeld.

Nabij Hekpoort werd een vijandelijk convooi, terwijl wij bij Dwarsvlei lagen, door ons gecombineerd commando op de effene vlakte aangevallen en bijna genomen, toen er versterking van den vijand kwam. Ik was er niet bij en zal derhalve geen beschrijving van het gevecht geven.

Na een vinnigen trek van langer dan een nacht gingen wij tegen half Januari, het spoor tusschen Kaalfontein en Zuurfontein-station even vóór zonsopgang, over en maakten enkele wachten krijgsgevangenen, die van onze komst niets bleken te weten. Het is ons nu nog een raadsel, waarom Gen. Beyers niet in den vroeger morgen een van beide of beide stations overrompeld had, want onze bewegingen waren bizonder vlug geweest. Het argument, dat wij te vermoeid waren, zou geen steek houden, want waarom liet hij dan een gedeelte van het lager, toen het een 20 min. te paard verder over het spoor, op een plaats rust nam, links-òm

terugzwenken en een aanval op Kaalfontein-station maken?

Ons korporaalschap was onwillig, om onszelve en onze dieren nog verder te »moorden", en maakte eerst ontbijt klaar, maar toen onze kanonnen begonnen te bulderen en Korporaal Botman, die nog aan zijn wond mank ging, op de hem eigenaardige wijze, zonder een woord te spreken, zich opmaakte en reed, gevoelde enkelen onzer ons schuldig en volgden hem. Mijn broeder, wiens paard een zeeren rug had, en nog enkelen van ons korporaalschap bleven bij het lager achter.

Met één oogopslag bemerkten wij, toen wij bij onze kanonnen arriveerden, dat het station onneembaar was, behalve met een opoffering van levens, die waarschijnlijk tegen het voordeel, er aan verbonden, niet zou opwegen; want onze bommen hadden blijkbaar de gewenschte uitwerking niet, en de bestorming zou moeten geschieden over een gelijk vlak, hetwelk geen schuiling bood. De vijand had geen kanonnen. Men zegt, dat het niet veel gescheeld had of onzen linkervleugel had een fortje nabij het station genomen, maar daar kan ik de bizonderheden niet van geven, daar onze Veldkornet met een klompje burgers, terwijl den vijand van uit de verte ons hevig

beschoot, naar rechts van het station reed en een ander fortje aan het spoor nam, hetwelk den vijand verlaten had, vermoedelijk wijl het te ver van het station verwijderd was.

Hetgeen men kon verwachten, gebeurde. Tegen den middag kwam van Pretoria een gepantserde trein en van de richting van Johannesburg kwamen er 15 ponders, die onzen linkervleugel gevolgelijk over de vlakte verpreidden. Ik bevond mij, met een paar anderen, op de uiterste punt van onzen rechtervleugel van aanval, of beter gezegd, nu het tooneel veranderd was, op den linkervleugel van vlucht. En terwijl wij op ons gemak aan het retireeren waren, kwam een oude grijsaard ons op een jaag-galop tegen, en maakte er ons met een verschrikt gelaat op attent, dat wij in de verkeerde richting retireerden, want dat den vijand het geheele lager gebuit had. Zooveel khaki's had hij van zijn leven nog nooit gezien. Zij waren bijna overal om ons heen. De eenige opening, die er nog voor ons mocht zijn, was schuinsweg in de richting van Heidelberg. Ik vroeg: »Maar Oom, is Oom zeker, dat ons la'er in die khaki's ze hande geval het?" waarop hij antwoordde: »Neef, ik het met mij eie ooge gezien, dat hulle naar die wa'ens toe rij en al die mense

laat hands-up," en voortging met de toedracht der zaak nauwkeurig te verklaren.

Waren wij nog groen geweest, dan waren wij den verschrikten grijsaard, — indien hij ons voorgegaan was — rechts door den stroom van retireerende burgers, en onder ontploffende 15 ponders — vermoedelijk echter niet al te ver — blindelings gevolgd. Maar gelukkig had de oorlog ons het een en ander geleerd, en wij wendde onzen koers, *met* den stroom, een weinig meer links, evenwel — ik kan het niet ontveinzen — met een beklemd gevoel, wat nu van ons zou worden, indien de woorden van den man mochten blijken waar te zijn.

Gelukkig bleek, dat de arme oude, wanneer hij den schrik op 't lijf kreeg, wel eens aan 't fantaseeren ging, want het lager was veilig. Mijn broeder vertelde mij, toen wij daar aankwamen, dat een kleine aanval, die de vijand gemaakt had, door de beschermende macht met gemak afgeslagen was. De oude ontrouwe had het klaarblijkelijk raadzaam geacht, om den afloop van het grapje niet af te wachten, en schijnt de lastige eigenschap van voorbarigheid in niet geringe mate te bezitten.

De algemeene opinie was, dat wij Kaalfontein station hadden moeten laten staan. Wij waren door

een reeks van snelle tochten en vooral door den trek van den afgeloopen nacht geheel uitgeput; en bovendien waren de burgers onwillig, om overdag een aanval te maken, waar zij het voordeel niet van zagen. Zonder er in het minst bij te profiteeren leden wij er enkele verliezen aan dooden en gewonden.

Het gevolg was dan ook, dat wij dien nacht een trek moesten maken, ten einde buiten het bereik van den vijand te komen, dien niemand onzer ooit zal vergeten. Men kan er zich geen voorstelling van maken, wat het beteekent, om uren lang te paard te zitten, uitgeput van vermoeienis en met een vreeselijken slaap onder de leden. De paarden werden niet gemend maar liepen automatisch voort, als waren zij te verdoofd om tegen de mishandeling op te komen. De handen lieten wij slap op den zadelknop rusten, en met de hoofden ver voorover gebogen, gaven wij den indruk als waren wij in diepe gedachten verzonken, doch zaten in werkelijkheid op de meest folterende wijze tegen den slaap te strijden. Terwijl wij met alle geweld lang ons heen en naar boven keken, gingen de oogen langzaam half dicht en de voorwerpen om ons namen vreemde vormen aan en de lucht werd een chaos en met een *knik* waren wij half wakker om een

seconde later weer te droomen, dat wij van het paard wilden vallen.

En niemand sprak een woord, want allen zaten te dommelen.

Wanneer wij bij dergelijke gelegenheden een poos op de kanonnen of wagens moesten wachten, dan lieten wij onze lichamen op het gras vallen en staken een arm door den toom van het paard, en waren weldra ongevoelig voor het geregeld plukken, plukken, en rukken, rukken van het dier, en wanneer het order tot opstijgen ons uit den sluimer wekte, stond het paard een eind van ons weg, te plukken, plukken en niet meer te rukken. Dan lichtten wij onze zware gewapende lichamen weer met doffe inspanning in den zadel, op gevaar van aan de andere zij, als een leguaan, 1) die langs een wal »afzeilt,« naar beneden te tuimelen, en zaten allen weer, zonder een woord te spreken, topzwaar te dommelen.

1) Groote soort hagedis.

XIII.

Commando-leed.

De ruiters trokken meestal in lange rijen van twee aan twee, gedeeltelijk voor de wagens uit als vóór- of achter de wagens aan als achterhoede, elke Korporaal met zijn manschappen op zijn plaats bij zijn Veldkornetschap. De Krugersdorpers mochten niet meer zoo maar hunne plaatsen verlaten, zonder vooraf verlof van den Korporaal verkregen te hebben. De burgers, die in het begin tot geen orde gebracht konden worden, gevoelden eindelijk de noodzakelijkheid van een behoorlijke discipline en waren aan de bevelen hunner officieren gehoorzaam.

Het was een bonte mengeling van oud en jong, die de commando's vormden, doch de meesten waren

nog in de kracht huns levens, bestand tegen de ontberingen van het guerilla-leven. De enkele grijsaards, die zich onder ons bevonden, waren mannen, wier krachtig gestel nog niet gebroken was. En het was wel in hen te waardeeren, dat zij, op hun ouden dag, de gevaren en moeielijkheden van een rondzwervend leven nog durfden trotseeren voor land en volk; want, ofschoon voorzien van een krachtig gestel, werden zij niet, als wij, gehard tegen koude en nattigheid, maar elke schok, die hen trof, bracht een kneus in het oude lichaam. Er waren ook onder ons dappere kleine jongens, die, ontnuchterd en ontgroend, vroegtijdig in de moeielijkheden van het leven ingewijd werden, doch tintelend van energie in de ontberingen van het commando-leven met een onbezorgd, avontuurlijk behagen deelden.

Hier en daar waren er onder de burgers nog Uitlanders, die ons trouw gebleven waren. De anderen waren langzamerhand van het tooneel verdwenen, omdat zij zich door een onverschillige dapperheid lieten uitroeien of vangen, of omdat zij, uit ontrouw of teleurgesteld optimisme, het land verlaten hadden. De dorpsmenschen overtroffen in verhouding stellig de plaatsbewoners niet; er waren evengoed verraders en »hands-uppers« onder de

eersten als onder de laatste. Onder alle klassen, maar meest onder de groote heeren, waren er velen die ons bitter teleurgesteld hebben.

De toestand, waarin wij ons bevonden en de vertooning, die wij maakten waren treffend om aan te zien. Overdag, wanneer de zon warm was en het stof dik om ons heen, zaten wij met onze havelooze kleeren en ruige, ongekamde baarden, op onze hardbehandelde ponies gedwee voor ons heen te kijken, als waren wij onverschillig geworden voor den geestelijken druk, die ons neerboog, en de lichamelijke pijnen, die ons aan het eind van een langen rit kwelden.

Wanneer misschien in den aanvang van een tocht een geanimeerd gesprek den tijd voor ons verkort had, trad er al spoedig een verflauwing in en wij zaten lusteloos en versuft voor ons heen te staren. Dergelijke gesprekken werden bij den dag meer prozaïsch en oppervlakkig, want wij hadden in ons de energie niet en gevoelden ons onder de omstandigheden er niet toe gedreven, om uiting te geven aan de sentimenten, die behooren bij onze edelste belangen; dingen, die ons vroeger aangenaam aandeden waren ons nu vreemd geworden, want de prikkel, die 's menschen gedachten verlevendigt, ont-

brak ons in ons eentonig leventje. Voor den onverschillige had deze leemte in ons geestelijk leven hare verschrikking niet; maar de fijngevoelige sloeg dat verval van zijn geestelijke krachten met schrik gade en ging gebukt onder de tastbare oppervlakkigheid, die zich met geweld aan hem opdrong.

De kleine behoeften van ons materieel leven waren voor ons vereischten geworden. Want wanneer wij een mes verloren, of wanneer een pot of ketel gebroken, of een bekertje van ons gestolen werd, gevoelden wij ons dagen lang terneergedrukt als onder een zwaren slag, die ons getroffen had. En het was niet gemakkelijk om tegen dat moedelooze of bittere gevoel te strijden, evenmin als gij, lieve lezeres of lezer, zonder eenige moeite uwe boezemzonden overwint. Maar het was ons behoud, wanneer wij ons er bewust van werden, dat de kleine tegenspoeden van het commando-leven ons verbitterd en oppervlakkig maakten, want zelfkennis is immers de eerste schrede op den weg der bekeering.

De eigenschappen, die een integrent van onze hoogste natuur zijn en den mensch veredelen, werden in ons stelselmatig onderdrukt. Wij rekenden het ons een eer toe, en beschouwden het als een noodwendig gevolg van ons vaderlandslievend gevoel,

dat wij den vijand haatten met den felsten haat, die in ons vermogen lag; zoodat wij er ons jubelend in verblijdden, wanneer hij voor onze bommen en kogels viel, of dat de pest onder hem uitgebroken was; ja zelfs wenschten wij, dat een Europeesche oorlog — zoo'n vreeselijke oorlog — mocht uitbreken, als wij maar ons eigen vaderland behielden. Zoo werd ten gevolge van ons gerechtvaardigd patriotisme de neiging tot wreedheid een prédominerend bestanddeel van het karakter der burgers.

Het commando-leven dreigde om sommigen weemoedig te maken, want overal, waar wij ons bewogen, stond ons dit feit gedurig voor oogen en drong zich deze gedachte onweerstaanbaar aan ons op, dat ons geliefd vaderland moreel en materiëel zwaar geschonden werd. Want de dingen, die zich aan ons voordeden, waren woningen en landerijen vernield, vrouwen en kinderen gevankelijk weggevoerd, vee ontnomen; en de geruchten, die ons ter oore kwamen, spraken van vrouwen en kinderen mishandeld, gewelddadige gruwelen gepleegd. En ware het niet, dat de indrukken, die wij van buiten ontvangen, naarmate zij zich te veel herhalen, hunne intensiteit verliezen, dan zou ons commandoleven zeer droef geworden zijn. En zoo werden wij ook aan

deze dingen gewoon, doch niet aan allen, want de gedurige gedachte aan de mishandelde dierbaren, wier geluk met het onze onafscheidbaar verbonden is, wordt door de macht der gewoonte niet uitgewischt.

In de smart, die de getrouwde mannen neerwoog, kan men zich indenken. Er werd veel in stilte geleden. Sommigen ontvingen een boodschap van de vrouw uit een »refugee-«kamp, in een dorp, waar zij als gevangene zat, dat de man zich terwille van haar en kinderen maar moest overgeven, want dat het vechten hem toch niet meer baatte, het land was verloren. En wie zal den man dan oordeelen, wanneer hij, bij ontvangst van het hartbrekend bericht, zich opmaakt en met een beangst gemoed zich naar zijn vrouw en kinders spoedt, wat de gevolgen voor hem zelven ook mogen zijn? Een andere vrouw, met een andere gezindheid en een ander hart, laat haar man stilletjes weten, dat het leven in het kamp wel houdbaar is, en dat hij tot het einde moet volharden; en dan blijft hij, overal getuigend van den moed zijner vrouw. En lieve »nichies!« waren er ook niet jonge mannen, die, door u in het veld gezonden, uit een ridderlijk plichtsgevoel trouw aan u en het vaderland gebleven zijn?

Van sommigen kreeg men het gevoel, dat zij voor de ellende van vrouw en kinders onverschillig waren. het schuim van het volk, menschen, die in vredestijd niet gerekend werden, doch nu voor de groote zaak onontbeerlijk waren. Doch de meesten, verreweg de meesten, waren mannen die, ook toen de verdrukking 't grootst werd, trouw bleven staan met de landgenooten, met wie zij den krijg begonnen waren. Want deze oorlog is een worstelstrijd om onze onafhankelijkheid.

Zoodra wij bij een »uitspanplek« arriveerden, moest de een haastig hout zoeken en vuur maken, de ander water halen en een derde de kleine werkjes doen. Het was de gewone strijd om het bestaan; wie het vlugst bij de hand was, kreeg het beste hapje, want hout was op het Hoogeveld, waar wij ons thans bevonden, schaarsch, en het water werd door de eerste halers troebel gemaakt. Wanneer de zon warm was, maakten wij met behulp van onze geweren en kombaarzen een beschutting. Onze maal was eenvoudig, bestaande uit mieliepap en vleesch, 's morgens, 's middags en 's avonds, somtijds weken lang zonder zout. Koffie maakten wij zelf van garst of koren of iets dergelijks, door het graan eerst te branden en dan met een koffiemolen

fijn te malen. Wij hebben in den oorlog allerhande soorten koffie leeren drinken: gersten-, koren-, haver-, patatta-, mielie- en zelfs perzikenkoffie. Aan deze eenvoudige leefwijze werden wij zoo gewoon, dat onze behoeften zeer gering werden. Zelfs het gemis van suiker gevoelden wij niet meer. En wij bleven er gezond en sterk onder.

In kleine klompjes lagen wij bij de vuren tegen onze zadels aan, en verkeerde in een betere stemming, wanneer onze vermoeide lichamen de noodige rust en versterking genoten hadden.

Wanneer wij op een plaats of elders onder de boomen gelagerd waren, maakten wij een schilderachtige vertooning, zooals wij daar op ons idyllisch gemak, met een bestoven, beduimeld boekje in de hand, rondlagen, terwijl sommigen, rondom de vuren staande, nu en dan een stukje hout onder de kookpotten legden, of anderen weer met de punt van een zakmes de maden uit de biltongen stonden weg te pikken, die voor het drogen opgehangen waren.

Een enkele regenbui had op ons geen nadeelig effekt, want wij waren er gewoon aan, dat onze kleeren aan ons lijf droog werden. Menschen, die zich, als wij, dag en nacht in de open lucht bewegen, worden door de natuur zacht bejegend.

Wanneer de zonneschijn niet spoedig op den regen volgde, leverden wij een droevig schouwspel op, met onze druipnatte kleeren en terwijl wij te paard wel eens een krachtige vertooning maakten, leken wij nu zoo min en zoo verachtelijk in den modder. Doch niemand uwer, mijne lezers, denke, dat wij er meesmuilend onder waren, of dat wij ons beklagenswaardig waanden, of als lafhartigen, met een lang gezicht onszelve gingen zitten bejammeren. Bespaart uwe sympathie en uw medelijden tot later, wanneer ik u een beschrijving zal geven van den toestand, waarin weerlooze, onschuldige vrouwen verkeerd hebben. Er heerschte onder ons een opgeruimde geest, zoolang wij niet door overspanning uitgeput werden.

Het meeste werd geleden gedurende de lange nachten, wanneer wij om de eene of andere reden niet konden slapen, maar dan in stilte, door burgers die zich bezorgd maakten over het welzijn van vrouw en kinders. Wanneer wij ons, na een lange trek in den avond, te vermoeid om kost klaar te maken, tegen onze zadels neervlijden, sliepen wij weldra rustig in en hadden den tijd niet om de gedachten te laten gaan. Doch wanneer de vijand ons niet kort op de hielen zat, lag menigeen, gedurende de lange, slapelooze uren van den nacht, tegen de sterren,

of den bewolkten hemel aan te staren. O! in welken zieletoestand? Geen wonder dan, dat menig bejaarde burger bij den dag merkbaar grijzer werd.

Ook werden wij veelal uit den slaap gehouden door de aan de voorpooten kort gespannen paarden die tusschen de rondliggende klompjes slapers rondsprongen. Somtijds sprong iemand overeind en sloeg er op los, en deed de anderen met schrik ontwaken, elk oogenblik vreezend een knauw te zullen ontvangen; en de stilte van den nacht werd door groot gelach gebroken.

Somtijds bracht een aanhoudende regen een schaduw over het zonnig landschap van het Hoogeveld, en maakte ons het leven somber en ondragelijk. Dan konden onze vodden aan onze lichamen niet droogen en alles was zoo vuil en smerig om ons heen. En terwijl het vuurmaakgoed op het boomlooze Hoogeveld bij mooi al weer niet toereikend was voor de groote commando's, die, in dezen tijd van den oorlog, reeds overal de uitspanplekken bezocht hadden, was het soms haast onmogelijk om in een aanhoudenden regen vuur aan te krijgen.

Wie in zulk weer lichamelijke kwalen heeft, wordt in zijn zwak hevig aangetast en beleeft onaangename nachten: elke nacht een nagel aan zijn

doodkist. Evenwel droegen de burgers ook deze beproeving met de grootste gelatenheid, en wisselden de weemoedige regenvlagen in den nacht af met buien van levendige scherts Maár juist het feit, dat zij er grappen over maakten terwijl het koude water de lichaamsdeelen, waar die op den grond rustten, bekroop, was een bewijs, dat zij, met kwellend geweld, uit den slaap werden gehouden. En dan zou niemand, wanneer wij ons den volgenden morgen, één voor één, uit ons modderbed langzaam oprichtten, menigeen bibberend, in ernst de conventioneele vraag doen, of wij goed geslapen hadden.

De geest, die er thans onder de burgers heerschte, was geheel anders dan voorheen. Men hoorde bijna geen vloeken en twistpartijen waren een uitzondering. Diefstal vond zelden plaats. Wij noemden ons nu »gezift"; verraders en dieven waren naar de sterkste partij overgeloopen. Mij dunkt, dat geen Europeesch leger, onder de demoraliseerende omstándigheden, waarin wij verkeerden, zijn zedelijk peil zoo hoog gehouden zou hebben als het kleine getal Boeren, met hun godsdienstigen aanleg, het zijne hield in den reuzenstrijd tegen Engeland. Terwijl in vredestrijd de geschillen op kerkelijk gebied, waar er geen verschil van geloof was, een struikelblok waren voor

de bevordering van het ééne, algemeene christelijke geloof, vooral in Transvaal, was het eensgezinde geloof in denzelfden Bijbel in den oorlog juist het middel geworden, om het moreele gehalte van de vechtende burgers te verhoogen; want de tijdelijke omstandigheden maken de mensch niet noodzakelijk slecht.

In de laatste paar maanden was er een plaag over ons gekomen, waar wij veel van gehoord hadden, en die ons thans veel verdriet bezorgde, nl. de luizenplaag. Het onderwerp is niet stichtelijk. Een ieder kan wel, zonder er zich in te denken, begrijpen, dat wij door het gekriebel menig slapeloozen nacht doorgebrachten. Echter diene ik, bij wijze van verontschuldiging, met een enkel woord, een kleinen uitleg van het hoe en waarom te geven, teneinde den schijn van blaam van ons af te werpen. Het onvermijdelijke gevolg van deze bezoeking over de rondtrekkende troepen van den vijand was, dat wij ook onze lichamen daar niet meer tegen konden vrijwaren, toen de middelen van verschooning ons begonnen te ontbreken. Want ofschoon wij onze kleeren kookten, broeiden de neten van de pestdiertjes elders weer uit, en binnen korten tijd maakten wij met weemoedigen schrik opnieuw een ontdekking..... Maar genoeg hiervan.

XIV.

Gevecht bij Boesmankop. Groote vrouwenvlucht.

Zuid-Afrikaansch volk, onmachtig ziet ge 't aan,
Bloed van uw bloed voelt gij hier stroomend gaan.
Borrelend naar boven uw opgekropt leed,
Zuid-Afrikaansch volk, hoe bloedt u 't harte wreed.

Gelukkig liet de vijand ons op de plaats van Landdrost Schutte een week met rust. Gedurende dien tijd blies Veldkornet Meijer met zijn troepje Duitschers en verscheidene anderen de Electriciteits-fabriek te Brakpan op.

Daarna bleven wij op de plaats van Mr. Brown aan de Wilgerivier eenige dagen over, alwaar vele commando'tjes bijeen kwamen, die al langs de rivier gelagerd werden. Onze paarden kregen er volop mielies en begonnen weer te blinken. Hier begonnen

wij voor 't eerst draadpalen als vuurmaakgoed te gebruiken. Ik herinner mij nog goed, toen Commandant Kemp ons verlof gaf, om palen uit te trekken, hoe wij wachten totdat het donker was, en hoe wij op onzen weg naar de palen er gedurig over spraken, hoe jammer het was, doch hoe noodzakelijk, en dat wij sinds dien tijd over onze bezwaren op dat punt heen waren. Zelfs wanneer er hout of drooge mest bij een uitspanplek te krijgen waren, ontstond er sedert dien tijd een wedren van belang om de beste draadpalen. Natuurlijk werd het uittrekken van draadpalen, waar hout in overvloed was, ten strengste verboden.

In dien tijd maakte ik kennis met een veertienjarig neefje van mij, een kleinen Maré, met een edele uitdrukking op het gelaat, die, als zoovelen van zijn leeftijd, met geweer en bandelier rondreed en zich dapper gedroeg. Toen de vijand de woning van zijn moeder naderde, maakte hij zich gereed om te vluchten, doch zij beschouwde het als een grap; maar toen zij bemerkte dat het hem ernst was en hem het weggaan ten strengste verbood, terwijl zij hem toevoegde, dat zijn vader reeds gesneuveld was, en dat hij ook mocht vallen, antwoordde hij als een man: »Juis omdat hulle mij Pa geskiet het, gaat ik hulle nou skiet," en hij reed.

Het lang stilliggend, nietsdoend leven stond ons niet aan. Zoodra wij te lang op éénzelfde plaats vertoefd hadden begonnen wij ongeduldig te vragen hoe lang wij nog moesten blijven liggen. Dan was meestal het antwoord van den Commandant dat hij niet precies wist. Doch de verstandigen dachten: »Het hangt van khaki af." Zoo was het ook nu met ons het geval. Op den avond van den 28sten Jan. kregen wij order om ons klaar te maken. En terwijl Gen. Beyers met een 400 à 500 man achter den vijand omsprong, om o.a. de Boksburgmijnen te gaan vernielen, vertrok ons paardencommando dienzelfden nacht snel in de richting van Boesmankop, in het Heidelberg distrikt, ten einde den vijand vóór te keeren, die van het spoor uit flankeerende bewegingen naar het gedeelte van het Hoogeveld maakte waar wij ons thans bevonden. De volgenden morgen kwamen wij bij Boesmankop aan.

Terwijl overal, waar wij ons in den laatsten tijd bewogen hadden, vooral in de buurt van de spoorwegen, plaatsen en woningen op de meest onbeschaafde wijze vernield en verbrand waren, waren de gedeelten der distrikten, waar wij ons thans bewogen, nog schoon en ongeschonden. Het was derhalve van groot belang, dat wij den vijand in zijn gang weerstand boden.

Hij was in de nabijheid van Boesmankop ten Noord-Westen gelegerd. Een sterke Boerenwacht hield dit kopje, het eenige in den omtrek, bezet; verder was de omgeving het gewone Hoogeveld met zijn hooge bulten. Wij trokken ons in lange linie op in den hang van een bult, die ten Noord-Oosten van Boesmankop Noord liep. Onze kanonnen (slechts een paar; de rest was ter reparatie weggezonden) stonden op deze bult zonder eenige bedekking. Luitenant Odendaal, de onverschrokken Artillerist, hield niet van kopjes, maar trok zijn kanonnen altijd liever op een bult op, daar het vijandelijke geschut dan, wegens den bedrieglijken afstand, te kort of te ver schiet. Dat bleek ook nu, want den vijand kon maar den afstand niet vinden, de bommen vlogen ver over ons heen.

Korporaal Botman droeg mij op, om bij de paarden aan den voet van de bult te blijven, terwijl de burgers tot boven op de bult, een paar honderd tree verder, kropen, in afwachting van een eventueele bestorming van den vijand. Eensklaps hoorde ik, tweemaal achtereen, een rollend geraas als van een snel loopende trein in de verte. Mijn broeder vertelde mij later, hoe hij een detachement van den vijand Boesmankop had zien bestormen en hoe de burgers gewacht

hadden totdat de khaki's nabij waren en hen toen met een tweemaal rollend salvo geheel verslagen hadden.

Een geruimen tijd hielden de vijandelijke kanonnen met schieten op, naar ik later vernam, omdat Luit. Odendaal de kanonniers weggeschoten had. Toen zij zich weer lieten hooren, waren zij meer doelmatig, en ik had de nauwste ontkoming van bommen, die ik nog beleefd heb. Vier à vijf donderden in snelle opvolging om mij heen, als probeerden zij, terwijl ik plat viel en rondbukte en naar de toomen van de tegen elkaar opdammende paarden greep, om mij een paar oorvijgen toe te deelen, zoodat ik onder een stofwolk bedolven werd. Een paar tree lager of meer naar rechts of links en ik en eenige paarden waren voor altijd buiten gevecht gesteld. Sommige paarden rukten los en renden de vlakte in. Maar den linkervleugel van den vijand was reeds bezig, om ons om te trekken, en als een zwerm vinken, die opvliegen, fladderen en koers vatten, stormden de burgers terug, warrelden onder de aan elkaar vastgekoppelde paarden rond en achter de los gerukte aan en zetten het hard op een retireeren.

Boesmankop werd nu door den vijand gebombardeerd, zoodat de retireerende burgers in de vlakte

door de bommen, die over den kop heenvlogen, het warm kregen.

Tegen de lange bulten aan waren er vele tentwagens van Boerenfamilies in vluchtende beweging, in welker nabijheid de vijandelijke bommen, die ons achtervolgden, verscheidene malen barstten, opzettelijk, mogen wij niet zeggen, toevallig, echter ook niet; maar zij zullen wel geweten hebben, dat: „*The Boer nation must be swept from the surface of the earth.*" 1)

Het scheen alsof er over de vrouwen van de omliggende plaatsen een schrik gekomen was voor een gevangenneming door den vijand, want langs alle zijwegen kwamen de families in karren en tentwagens in lange rijen aanstroomen, terwijl groote kudden klein- en grootvee door het volk aangejaagd werden, waarvan er sommigen in de handen van den vijand vielen. De burgers deden hun best om te blijven staan, totdat den vijand zoo dicht mogelijk was, voordat zij retireerden, ten einde de wagens in de gelegenheid te stellen om een voorsprong te maken. Want wij retireerden niet in wanorde, maar geregeld, omdat wij geen kans zagen om tegenstand te bieden.

1) „Het boerenvolk moet van 't oppervlak der aarde weggegeveegd worden".

De omsingeling vindt niet plaats op een vierkante mijl, maar over een afstand van vele mijlen.

Gelukkig kwam er in den namiddag een verschrikkelijke regenbui op, die den vijand in zijn vervolging hinderde, anders waren er dien dag zeker vele wagens in zijn handen gevallen.

Het was niet meer noodig, dat de burgers voor de bescherming van de wagens achterbleven. De vijand had zich gekampeerd en liet ons, met uitzondering van den brandwacht, beschaamd doch verlangend in den modder voortplassen. Met den eigenaardigen, vluggen gang van onze ponies haalden wij de zwaarbeladen wagens weldra in, na ons eerst van hoenders, mielies, meel en andere dingen voorzien te hebben, waar die door de vluchtende wagens als ballast over boord gegooid of waar een beladen wagen gebroken achtergelaten was. Zoo gaat het in den oorlog: „Liever immers in onze handen dan in die van de khaki's."

Toen wij langs de wagens opreden, vonden er ontmoetingen van vrienden en bloedverwanten plaats, die elkander in langen tijd niet gezien hadden. De vrouwen en meisjes zaten op de wagens menden de karpaarden en vele stapten met de Kaffers langs de ossen mannelijk in den modder voort. Zij deden

het werk, hetwelk in vredestijd door de mannen gedaan wordt. Er waren er onder, wie het aan dienstboden nooit ontbroken had; er waren er, die, ofschoon met de weelde van het leven onbekend, dan toch als Boerevrouwen den handenarbeid der mannen niet kenden; alle waren Transvaalsche vrouwen, verwant en dierbaar aan degenen, die deze droeve vlucht moesten aanschouwen.

En o! de lieve kinderkopjes, die van uit de overkapte wagens nieuwsgierig naar ons loerden!

Wreed schouwspel! hoe greep 't ons aan!

Ofschoon vele vrouwen druipnat waren, verkeerden bijna alle in schijnbaar opgewekte stemming, en gaven den indruk als waren zij er trotsch op, dat ook zij eens een kordaat stuk mochten doen. En wanneer een jonge burger een schoone dame uit den grap vroeg, of hij naast haar plaats mocht nemen, om haar te helpen, dan kreeg hij wel eens ten antwoord: »Nee dankie! ons kan goed klaar kom, die burgers moet nou vech.". Er waren ook grijsaards en jonge zoons, die een handje konden helpen, en sommige mannen werden liever met de vluchtende vrouwen gerekend dan, onder de bommen, met de achterhoede te moeten uitjagen. Sommige vrouwen waren zoo lief niet en verweten ons, dat

wij van die ellende de oorzaak waren, want dat wij door onze komst den vijand naar het nog onbezochte gedeelte van het Hoogeveld gelokt hadden.

De wagens waren met huisraad en graanstof zwaar beladen, sommige zelfs met kachels, en zakten diep in het pad weg, hetwelk door vele wagens en duizenden stuks vee tot één modder gereden en getrapt was. Nog steeds vertoonden zich op de lange bulten lange rijen van witte tentwagens, bespannen met donkere streepen trekdieren, zich naar éénzelfde punt voortbewegende; en toen wij bij Watervalrivier kwamen, deed zich aan ons oog een schouwspel voor, zoo grootsch, doch o, zoo droevig. De rivier was vol. Honderde wagens waren aan de oevers uitgespannen, de meeste aan deze zijde anderen in beweging naar gene zijde. Bij de uitgespannen wagens stonden de vrouwen en kinderen. Sommigen beijverden zich om met het natte hout een vuur aan te krijgen en een stukje eten klaar te maken. Het was even voor zons ondergang, doch er was geen zon om de droeve gemoederen op te vroolijken.

Tegen de bulten aan was het één bulkende, blatende massa groot en klein vee, welker woelende gedaanten, als de scherfjes glas op de lichten achtergrond van de kaleidoscoop, zich bont-geschakeerd afteekenden

op de groene vouwen van de gebroken bulten.

Toen wij door de volle drift reden, zagen wij in 't midden van den stroom een kar, die vast was blijven zitten en nu door een vrouw, die tot boven de knieën in het water stond, van achteren geduwd werd, terwijl een meisje de paarden hield. Een paar flinke mannen sprongen van de paarden en slaagden er weldra in, om de kar door de drift te halen. Doch wij konden niet blijven, om de arme vrouwen onze hulp te bieden, anders zou het geheele commando in een oogenblik tijds onder de menigte verspreid zijn geweest, en wij reden voort, overal rondvragende naar de commissariaat trolleys. Hadden de families elkander niet met hun werkvolk geholpen, dan ware deze onbedachte onderneming een veel treuriger mislukking geweest. De trolleys, die ons van het lager proviand gebracht hadden, waren hooger op aan de overzij van den rivier, zoodat wij verplicht waren, om den stroom nog eens, ditmaal in het donker, met levensgevaar over te steken.

Dien avond vernamen wij, dat twee kleine meisjes in de drift verdronken waren, en dat een wagenwiel over een been van een meisje geloopen had. Hoe hebben de families zoo een onderneming kunnen wagen! Zij hadden zich veel liever thuis aan de

genade van den vijand moeten onderwerpen; een vrouw kan immers niet als een man rondvluchten. Het leven in een »refugee" kamp was voor haar verreweg te verkiezen boven dit nomadisch leven, want het betaamt haar om stil thuis haar leed te dragen. En dit was nog maar het begin van de ellende. Waren zij thuis gebleven, dan hadden zij mogelijk nog hunne woningen kunnen sparen, terwijl den vijand nu, vermoedelijk overal, waar de plaatsen verlaten waren, alles vernielde en verbrandde.

Overdag, toen de vlucht voor de vrouwen nog een nieuwtje was, waren zij er vroolijk onder, maar wie zal hunne gevoelens kunnen beschrijven toen de motregen in den nacht stil begon te vallen en de reis moest voortgezet worden! Ik weet niet, hoe de wagens en het vee in den donkeren nacht door de nog gezwollen rivier kwamen. Een twintig tree van waar ik lag, was men bezig met een wagen in te spannen. Ik hoorde vrouwen- en mannenstemmen. Een oude man was gedurig aan 't woord. Hij zou op de eerste de beste plaats al de vrouwen afladen, want zooveel verdriet had hij van zijn leven nog niet gehad. Een kleine jongen en een Kaffer kregen er ook van langs. De jongen reed te paard en leidde een handpaard, of liever,

sleepte het dier aan den riem voort, want het was »steeksch." Hij moest het vee bij elkaar zoeken, hetgeen mij geheel onmogelijk in het donker scheen, tusschen de vele paarden der burgers. Wanneer hij Kindermeid gevonden had, dan was Witlies weer weg, en wanneer Witlies er was, dan was Vaalpens weer zoek. Kindermeid gaf de meeste moeite, een rood-bont beest. Elk oogenblik liep het ondeugende dier dicht bij mij voorbij, gevolgd door den jongen en het steeksche paard. Dan zei de jongen op verdrietigen, pieperigen toon: »Kijk, hoe rem die merrie!« Wanneer zijn vader toornig vroeg: »Het jij nou Kindermeid gekrij?« dan was het antwoord: »Ja, Pa, maar nou is Vaalpens weer weg. Die merrie rem zoo, ik kan nie die beeste bij mekaar krij nie.« Toen hij ze alle bij elkander had en het rollend geluid van den wagen in de verte wegstierf, hoorde ik hem nog lang met zijn doordringend stemmetje in de stilte van den nacht de beesten parmantig bij de namen noemen en over het remmen van de merrie nog steeds op verdrietigen toon klagen. Een kleine episode uit mijn leven, die ik niet licht zal vergeten.

Dit was het laatste, dat ik van den grooten vrouwentrek gemerkt heb, want wij moesten achterblijven om al vechtende te retireeren. Veel treurigs

heb ik er later van vernomen, de beschrijving waarvan ik aan anderen moet overlaten.

De arme vrouwen en kinderen waren beklagenswaardig, doch wij hadden geen medelijden met de mannen, die in den winter met hun vee naar het Boschveld gevlucht waren en nu, wanneer het op vechten aankwam, van ons bescherming verwachtten, en zelf nooit vochten. Het vluchtten van Boeren met vee was noodzakelijk voor de instandhouding der soort, anders zou de vijand het onder ons geheel uitgeroeid hebben; maar van dit excuus werd veel misbruik gemaakt; somtijds waren er drie, vier, sterke, uitgegroeide mannen bij één wagen, waar er maar één noodig was.

XV.

Gevecht bij Chrissiesmeer — Hereenigd met Gen. Beijers.

Ik zal niet nauwkeurig opgeven, van waar tot waar en hoe wij schermenderwijze retireerden, daar er niets bizonders aan verbonden was, wijl wij zorg droegen, dat wij ons bijtijds uit de voeten maakten, voordat de listige French ons binnen den kring had, dien hij voortdurend met zijn flanken trachtte te trekken.

Doordat onze paarden te Trichardsfontein zoek raakten, gebeurde het, dat Malherbe en ik een paar dagen van ons commando gescheiden werden, en, nadat wij ze gevonden hadden, te Ermelo kwamen. Daar bleven wij totdat de vijand zoo nabij was, dat

Comdt. Gen. Louis Botha, die zich te Ermelo bevond en ons beidjes gewaar werd, ons liet weten, dat wij het dorp moesten verlaten, waarop wij met zijn gevolg naar Spionkop reden.

In het land der blinden is Eén-oog koning. Zoo is het ook met dezen Spionkop van het Hoogeveld Ermelo. Ik heb eens gedurende drie genoegelijke jaren van mijn studieleven in een ver afgelegen landje, dat ons in dezen oorlog onbetaalbare diensten bewezen heeft, vele aangename wandelingen tegen een bult opgemaakt — ongeveer zoo hoog als deze Spionkop — die bij de bewoners van het dorp, dat aan zijn voet ligt, ja door het geheele land algemeen hoog bekend staat als de »Amersfoortsche berg.«

Terwijl de officieren op Spionkop krijgsraad hielden, reden Malherbe en ik een half uur te paard rechts naar ons commando.

Te Klipstapel, alwaar wij een paar dagen verademing kregen, maakten wij ons gereed om het kamp van Smith Dorrien, die zich van het Noorden in onze richting bewoog, in den nacht aan te vallen. Doch de gids verloor in het donker den weg en wij moesten onverrichter zake terugkeeren. Niet te min werd in den krijgsraad besloten, om het kamp

den volgenden nacht bij Chrissiesmeer, tot waar het toen genaderd was, aan te vallen. Onze kansen stonden goed, Wij waren een sterke macht van vele commando's bijeen en de macht van den vijand werd niet veel hooger geschat.

Dien avond werden wij geheel anders opgesteld, dan gewoonlijk het geval was. De manschappen van elk korporaalschap reden naast elkander; op zoodanige wijze derhalve, dat de samenstelling als volgt was: Commandant of Veldkornet vooraan, gevolgd door Korporaal aan 't hoofd van zijn 10 à 15 manschappen in de breedte, gevolgd door Korporaal aan 't hoofd van zijn manschappen in de breedte, en zoo voort. Wanneer wij in den maneschijn van boven op een bult omkeken, vertoonde zich achter ons een breede, donkere vlek van vreesverwekkende vastberadenheid. Bijna elke burger had een of twee handpaarden, meerendeels merries met veulens, die wij onder het retireeren op het Hoogeveld gecommandeerd of gebruikt, en direkt geleerd hadden: er werd niet meer gevraagd of een paard geleerd was, hij of zij *werd* voor het rijden dienstbaar geacht, of hij of zij wilde of niet. Jammer, dat deze merries met de veulens niet achtergelaten waren, want zij schopten een doordringend lawaai

met hun gehinnik. Het ging stapvoets voorwaarts. Niemand mocht een woord spreken, niemand een pijp opsteken. Dat rijmt en spreekt vanzelf, doch rijmde niet met het gehinnik van de merries en veulens. Nu en dan gaf een burger aan kort, ontevreden woord uiting, wanneer het gehinnik algemeen werd; nu en dan stak iemand een pijp aan, zorg dragende, dat noch de Veldkornet noch de vijand het zag. Alles even ernstig, maar de merries en veulens hinnikten.

De merries waren een voorwerp van zorg, het tweede was de order, dat wij, wanneer de aanval begon, eerst vinnig moesten schieten, en dan langzaam totdat het licht werd, ten einde een voorraad ammunitie voor gebeurlijkheden te besparen. O zoo! de aanval zou derhalve in het donker geschieden! En wat dan, wanneer de vijand, van onze komst verwittigd, ons onverwacht van een ander kwartier [peperde, en zijn maxims op ons stelde?

En eindelijk, de grootste fout van alles was, dat wij met onze paarden, die gelukkig aan 't eind van den langen rit, het hinniken moe, ook »stemmig« geworden waren, zoo dicht bij kwamen, dat wij aan den eenen kant van de bult waren, terwijl het khaki

kamp aan den anderen was; in plaats van de paarden een of twee mijlen achter te laten en nader te loopen en bij het licht worden het kamp tot binnen korten afstand te bestormen. Een Oom van mij vertelde me, dat hij eenige ruiters in de maneschijn over de bult had zien rijden, die hij voor onze spionnen gehouden had, maar die natuurlijk de vijandelijke brandwacht waren.

Toen wij onze paarden in den hang van de bult aan elkander gekoppeld hadden, liepen wij langzaam opwaarts, doch eer wij ons opgesteld hadden, begon de vijand geniepig te vuren. Wij stormden onder een luid geroep van hoera! enthousiastisch voorwaarts en vuurden zoo snel wij konden recht voor ons uit. De vuurvlammetjes sloegen een twintig tree voor ons op; of ze uit den loop van de vijandelijke geweren kwamen of dat het onze kogels waren, wanneer die den grond raakten, daar waren wij 't, na afloop van het grapje, niet over eens, want niemand onzer wist, waar de vijand zich bevond. Bij tusschenpoozen hoorden wij, boven ons geweervuur uit, het tik-tik-tik geluid van een kleine maxim voor ons, die ons echter in het donker niet neermaaide. Sommige burgers wierpen zich achter ons plat op den grond neer en deden iemand onwillekeurig aan

het spreekwoord denken: Zich achter het bloed van een ander schuilen. Zoodra er vertraging in het schieten kwam, stormden een paar dapperen, onder een luid aansporen, naar voren en brachten weer animo in het spel. Een burger werd aan mijn linker- en een aan mijn rechterhand gewond, welk laatste zich achter mij neerwierp en een vreeslijk kermen al rollend aanhief, een onnoodige ongewenschte demonstratie, waarvan het eenige resultaat niet anders dan een demoraliseerende invloed op de burgers kon zijn, want, zooals ik hem ook antwoordde, kon ik hem op het oogenblik niet helpen. Ditzelfde sujet, een niet gewild jongmensch, kwam echter lichtgewond te paard vrij uit. Onze dappere Korporaal, Botman, die in zijn al te grooten ijver een tiental tree voor de anderen uitging staan, zoodat zijn figuur tegen de lucht voor den vijand een goed mikpunt bood, liep zwaar getroffen, als een held, zonder een geluid te geven, terug en viel achter ons neer. Ik wist op het oogenblik niet, dat hij gewond was.

Nu begon ik om te zien, of de burgers, achter mij, niet het initiatief van de onvermijdelijke vlucht wilden nemen, want ik schaamde me om het op mij te nemen. Ik nam het hun dan ook volstrekt niet

kwalijk, toen eenige hunner eerst een paar keeren omkeken, als om te zien, of de weg schoon was, en toen als zoovele pijlen naar de paarden vlogen; want de burgers werden om ons heen gewond en wij wisten niet, waar het kamp was en met welk effekt wij in de duisternis schoten.

Er was een lichte mist opgekomen, waar de maan er nu en dan in slaagde om met een weemoedig schijnsel door te breken. De dag was reeds gebroken. Bij onze paarden gekomen »maalden« wij door elkander, terwijl wij het treurig aanzien van het wanordelijk tafereel verhoogden door een luid door elkander roepen naar vrienden en bloedverwanten. Sommigen bleven niet totdat zij hun paarden gevonden hadden, maar vluchtten te voet verder, anderen sprongen op vreemde paarden, enkelen kwamen op khakipaarden uit, die waarschijnlijk uit het kamp losgebroken waren. Terwijl mijn broeder en ik op onze paarden uitjoegen, werd iemand kort achter ons gewond. De kogel sloeg in den grond tusschen ons beide neer.

Bij de plaats, in welker nabijheid het vijandelijke kamp lag, kwamen de burgers bijeen en trokken zich naar de kanonnen terug. Sommige burgers waren te voet of te paard maar door gevlucht, de meeste retireerden

met de kanonnen naar de commissariaat trolleys, enkele bloots, sommige, ontdaan van regenjassen en kombaarzen, meer hopeloos verarmd dan voorheen, alle met bezwaarde gemoederen, doch, ofschoon afgeslagen, niet verslagen, niet ontmoedigd; want hierin lag onze kracht, dat wij door onze nederlagen niet machteloos werden, doch nog altijd in staat bleven om een steek toe te brengen en te pareeren en weer te stooten. Zoo bleven wij den vijand voortdurend door schermutselingen en kleine patrouille gevechten uitputten, welke de moeite niet waard zijn om neer te schrijven, doch te zamen genomen, hen verzwakten en ons verrijkten.

Aan onze zijde werden er dien dag ongeveer veertig gewond, en slechts een paar gedood. Het speet allen zeer, om te vernemen, dat Korporaal Botman, wegens zijn dapperheid en Christelijken wandel, zoo algemeen bemind, op het slagveld achtergebleven was. Tot ons aller vreugde vernamen wij later, dat hij hersteld op de eene of andere wijze weer in het Krugersdorp distrikt aangekomen was. Gelukkig kon den vijand ons wegens de mist niet meer veel kwaad doen en tegen den middag werd hij in zijn vervolging door onze kanonnen gestuit.

De aanval op het kàmp van Smith Dorrien bij

Chrissiesmeer was een beter uitslag waardig. De burgers hebben in dit gevecht, evenals in den aanval op het convooi nabij Hekpoort en in het gevecht bij Boesmankop, alle gevechten waarin wij geen positie hadden, een groote gewilligheid aan den dag gelegd. Wanneer ik mijn bescheiden opinie mag geven, dan zou ik zeggen, dat onze officieren van den aanval hadden moeten afzien, nadat wij den vorigen dag verdwaald waren geraakt en dientengevolge terug moesten trekken; want de Kaffers en verraders zullen den vijand waarschijnlijk den volgenden dag op zijn trek medegedeeld hebben, dat wij het plan gehad hadden om zijn kamp aan te vallen; zoodat hij zich voor ons klaar kon houden.

De vijand was nu overal om ons heen, aan alle kanten hoorden wij kanonschoten, doch dienzelfden nacht na het gevecht bij Chrissiesmeer, maakten wij een listige terugwaartsche beweging, en toen den vijand een uur later zijn cordon sloot, waren de vogels ontsnapt. Een herhaling van het gebeurde met Cronjé werd zorgvuldig vermeden.

De burgers waren erg bezorgd over ons lager geweest, hetwelk wij op de plaats van Brown, aan den Wilgerivier, immers achtergelaten hadden, den nacht toen het paardencommando naar Boesmankop

optoog. Hoe het lager veilig gebleven is, weet ik niet, want men had ons verteld, dat den vijand van Standerton, Middelburg, van bijna alle kanten aanrukte, doch wij kwamen er nu weer op af, denzelfden nacht toen wij door het cordon van den vijand heengegleden waren.

Wij waren nu veilig op onzen terugweg naar Rustenburg, en moesten Gen. French met zijn 30000 à 40000 man troepen, na zijn vruchtelooze jacht op ons, ongestoord in wilde wieling vrouwen en kinderen en duizenden stuks vee laten meesleuren. Commandant-Generaal Louis Botha had reeds terstond na het gevecht bij Boesmankop de families ten strengste belet om hunne plaatsen te verlaten, zoodat het groote vrouwenlager, hetwelk den volgenden dag tot iets verschrikkelijks moet aangegroeid zijn, naar wij vernomen daarna niet meer aanwies. Vele woningen waren verbrand geworden, doch sommige families waren ongehinderd gebleven, omdat, zooals zij ons meedeelden, de vijand zich niet op zijn gemak gevoeld had, wijl hij gehoord had, dat Gen. Beyers achter hem omgesprongen was, om hem in den rug aan te vallen. Van deze haast gaven de gedeeltelijk afgebrande graanschuren trouwens ook blijk; op sommige plaatsen waren zelfs de kamers van de

woonhuizen, die graan bevatten, in brand gestoken, onverschillig of het geheele gebouw afbrandde of niet.

Het voortdurend retireeren had op ons begrijpelijkerwijze een demoraliseerenden invloed. Zelfs in onze gesprekken en uitdrukkingen was die invloed merkbaar. Wij noemden het retireeren o.a. ook »trappen", en brachten deze uitdrukking op ons dagelijksch leven over. Zoo zeiden wij: »Kom, laat ons trap" voor: »Kom, laten we gaan," of: »Van aant gaat ons weer trap" voor: »Van avond gaan we weer op reis." Een typische uitdrukking was, dat wij voor onze onafhankelijkheid »trapten", wanneer we den vijand geen weerstand meer bieden konden, zoodat wanneer iemand er zich op bescheidene wijze op roemde, dat hij aan het volk trouw gebleven was, hij dat deed door te zeggen, dat hij overal met de burgers saam getrapt had, waar zij trapten. Zoo waren al onze gesprekken van militaire termen, figuurlijk gebruikt, doorweven, zooals b.v. »van positie veranderen" voor: »met den zadel op een andere plek gaan liggen," of voor: »zich omkeeren," of: »iemand omsingelen," voor: »iemand in 't nauw brengen," of: »ik zal jou mauser," voor: »ik zal je gooien."

Bij Grootpan sloot zich Gen. Beyers weer bij ons aan, na den vijand bij Boksburg eenige schade toe-

gebracht te hebben, en hield een toespraak, waarin hij zijn redenen uiteen zette, waarom de beraamde aanval op Krugersdorp afgesprongen was. Hij had zijn geheim aan enkele zijner officieren meegedeeld, die het publiek maakten, zoodat den vijand het te weten gekomen was en zich op een eventueelen aanval voorbereid had. Verder had de overwinning te Nooitgedacht een grove fout van de burgers aan 't licht gebracht, dat zij door hun buitmaakgeest hun plicht verzaakten, zoodat zij zich misschien, in geval van eene inname van het dorp, door dien geest zouden hebben laten vervoeren en den vijand in de gelegenheid gesteld hebben om hen te vangen of holderdebolder op de vlucht te doen gaan. En eindelijk deelde den Generaal mede, dat hij, in strijd met de orders van den Commandant-Generaal, de Waterbergers en Zoutpansbergers dien avond naar huis zou laten gaan, omdat hij onmogelijk eenige krijgsoperaties met hen zou kunnen uitvoeren in den toestand, waarin zij zich toen bevonden; en dat hij zelf ook ging, maar na verloop van een paar weken terug zou zijn, want dat een sterk Commando onder de aanvoering van hemzelve, of, indien hij niet kon, van iemand anders de Kaap Kolonie zou moeten intrekken. Kemp werd permanent als Vecht-Generaal

aangesteld. Ds. Kriel verliet ons ook met Gen. Beyers. Klaassen was in den plaats van Commandant Kemp gekomen en Liebenberg werd onze Veldkornet.

Het vertrek van de Waterbergers en Zoutpansbergers dien avond »huistoe", wekte bij ons een gevoel van ontevredenheid op. Wegens de straffe paardeziekten in Waterberg en Zoutpansberg, en den opstandigen thuisblijf-geest van deze distrikten, meenden wij, dat het een geval zou zijn van: »En hij komt nooit weerom." En dan meenden wij, dat onze intocht in de Kaap Kolonie, wanneer het dan noodzakelijk was, reeds lang had moeten geschieden in plaats van dit doelloos rondzwerven op het Hoogeveld. Misschien hebben onze Generaals den intocht zoo lang mogelijk uitgesteld, omdat er, vooral onder de getrouwde burgers, op dit punt verdeeldheid was en de Zoutpansbergers en Waterbergers er bijna eenparig tegen waren. Dit waren de moeielijkheden waarmede onze Generaals te kampen hadden. Wanneer ik privaat met Gen. Beyers of Kemp er over sprak, dan erkenden zij de noodzakelijkheid van een intocht in de Kolonie wel. Ik kritiseer dan ook volstrekt niet, maar geef alleen de gezindheid der burgers weer.

XVI.

Bij Tafelkop gelagerd.

Het leger van Gen. Beyers was weer in kleine commando's ontbonden. Het klaarblijkelijke plan van de Hoofdofficieren, om de commando'tjes tot één geheel te vereenigen en zich met vereenigde krachten een pad door den vijand te slaan, zooals ik het meer dan eens gedurende de jongst afgeloopen krijgsoperatie gehoord had, was geen succes geweest, de vijand was te sterk voor ons.

In de nabijheid van Irene station, dus niet ver van de hoofdstad van ons landje, aan welker ingang de waarschuwing van khaki »Geen Toegang" stond — zoo nabij en toch zoo ver — trok het Krugersdorp en een gedeelte van het Pretoriadorp commando in

een langen nacht, links van flikkerende kamplichten, ongemerkt het spoor over. Wij trokken Zwartkop voorbij, over Dwarsvlei, moesten van een vijandelijk kamp, links van ons, waar wij in den nacht op stuitten, rechts terugzwenken door Hartleyskloof in de voor paardeziekten zoo gevaarlijke streek van de Moot, en kwamen eindelijk, begin Maart, te Tafelkop, Noord-Oost van Lichtenburg, nabij Mabaalstad aan.

Terwijl ik op dezen trek eens tegen mijn zadel aan lag te rusten, zat een oude Boer naast mij aan iemand te vertellen, hoe goed de moed onder de burgers was, waar hij juist van daan kwam. De menschen spraken er over niets anders dan vrede. Bij zijn huwelijk mag een koning in Europa eenig verzoek doen, hetwelk niemand ter wereld hem weigeren kan. Hij mag b.v. een millioen pond of iemands hoofd eischen en niemand kan 't hem weigeren. Zoo was Koningin Wilhelmina bij haar huwelijk opgestaan, toen zij haar speech moest houden en had gezegd, dat zij niets anders eischte dan de onafhankelijkheid der Republieken. De koningen en prinsen hadden er natuurlijk tegen, maar konden niet in strijd met het oude gebruik handelen en nu zou er vrede komen.

Dergelijke vredepraatjes waren een uitzondering, geen regel. In de benarde toestanden, na vele dure lessen, na maandenlange ondervinding, hadden wij in ons lot leeren berusten, hadden wij ervaren, dat wij den tijd niet moeten vooruitloopen, dat wij aktief moeten optreden en de toekomst in Gods hand laten. Wij waren niet meer nieuwsgierig naar de plannen der Generaals, want die werden ons niet meegedeeld. Uitgeput naar lichaam en verdoofd naar geest, stoorden wij ons ook aan geen data meer, was 't ons om 't even of het morgen of middag, avond of nacht was; of wij nog één, twee of drie uur moesten trekken; of wij moesten opzadelen en uittrekken, of blijven; doch niettemin waren wij niet ontaard, niet ontzenuwd. Een afgewerkt paard laat zich na een langen rit gedwee vangen, om weer mishandeld te worden; de hongerige Koelies van het arme, zwaargeteisterde Ahmednagar gaan op spillebeentjes daarheen, met gebroken energie, niet in staat om de lusteloosheid van zich af te schudden. Wij behoefden slechts door den vijand aangevuurd te worden, om de sluimerenden krachten in ons te doen ontwaken, want wij leden vrijwillig en versterkten elkander en werden opgebeurd door de wetenschap, dat wij voor het heilig recht

van een onafhankelijk bestaan leefden en stierven.

Wij kwamen te Tafelkop in de regen aan, en toen wij er een week waren, regende het nog. Door het aanhoudend nat worden, waren de eenige kleeren, die wij hadden, aan onze lichamen beginnen weg te rotten. Sommige burgers hadden nog verschooning op de trolleys, andere maakten zelfs van bontkleurige kombaarzen broeken en sloegen een potsierlijk figuur, andere weer waren zoo haveloos gekleed, dat zij het gezelschap van de enkele dames, die ons met een bezoek vereerden, ijlings ontweken. Vele burgers hadden geen regenjassen, doch lieten zich door een regen van een paar dagen niet afschrikken, in afwachting van den zonneschijn, die gewoonlijk spoedig volgde. Maar wanneer de regen langer aanhield en wij op dezelfde plek gelagerd bleven, dan maakten sommigen grashuisjes, of scholen zich met hun natte kleeren bij anderen in de enkele tenten die er waren, of namen hun toevlucht naar de naburige plaatsen indien de woningen er nog niet afgebrand waren.

Toen de regen een paar dagen te Tafelkop aanhield en onze leden stijf werden van de kou, namen sommigen onzer ons ellendig nat boeltje samen en gingen een onderkomen in een buitenkamertje bij een naburig huis eischen, waarin wij overdag, met onze natte

kleeren aan, naar buiten zaten te kijken en onze bloote lichamen in den nacht met de vuile wol, die er lag, voor de warmte dekten. En bij al de omliggende woningen waren de buitenkamers en wagenhuizen vol gewapende burgers in lompen gekleed. En toen op den achtsten dag de lieve zon een nieuw leven op onze verstijfde leden goot, waren de kleeren nog nat.

In den laatsten tijd hadden wij een substituut voor suiker in ons diëet gehad, hetwelk ons nu ontbrak, n.l. vruchten, die door hun groot suikergehalte een goede verandering van spijze waren. Thans was het weer gewoon mieliepap met vleesch of vleesch met mieliepap; de vruchtentijd was voorbij.

In de Moot en op andere ongezonde plaatsen hadden onze paarden, vooral de handmerries, die nog niet »gebreid" waren, de paardenziekte onder de leden gekregen, en stierven nu in den kouden regen zoo weg, dat sommige burgers voetgangers werden. Op 10 Maart stierf mijn trouwe, goede, afgewerkte bruine ponnie Steenbok aan de paardeziekte, nadat hij mij bijna een jaar rondgedragen had. Ik kon het lijden van 't mij lief geworden dier niet aanzien. Een poos later kregen wij weer paarden, op welke wijze wil ik niet zeggen, omdat de mede-

deeling in de handen van den vijand mocht vallen.

Waar de bewoners zich nog op de plaatsen bevonden, werd ons soms verteld, dat de enkele hoenders, die er nog rondliepen, instinktmatig of door ondervinding wisten, dat khaki een vijand was en bij zijn komst in de heggen en struiken weggekropen. Zoo werd ook hier weer door de natuur voor de instandhouding der soort gezorgd. Ook kwamen de weggevoerde koeien, welker kalvers door den naïeven vijand op de plaatsen achtergelaten waren, spoedig weer bulkend aangeloopen, en er was weer melk voor de kleine kinderen. Zelfs bijennesten werden niet ongemoeid gelaten, maar de bij is een vijand van alle onaangename reuken en derhalve van bezweten, niet-welriekenden khaki, en er bleven angels in dezen en honingkoeken in de nesten zitten.

De vijand meende misschien, dat wij in onze armoede geheel hulpeloos werden? Zoo onbeholpen is een Boer niet. Wij schoeiden onze eigen veldschoenen op leesten, die met ons rondgevoerd werden. Hoefijzers en spijkers werden vervaardigd van wielbanden en telegraafdraad. In plaats van vuurhoutjes (lucifers) gebruikten we vuurslag en tondeldoos, en staken de pijpen op door het vuur

van de eene pijp op de andere vlug over te brengen door middel van als lont brandende kordietpijpjes uit een patroon genomen. Wanneer de vijand al de korenmolens verbrand heeft, dan zijn er nog koffiemolens, en wanneer deze den plaatsbewoners ontnomen worden, dan gebruiken zij, evenals de Kaffers, een uitgeholde en een ronde klip (steen) voor het malen van graan; en gestampte- en kaboemielies zijn ook goed eten. De oude voortrekkers droegen velbroeken, wij kunnen het evengoed, wanneer wij in langen tijd geen kleerage van den vijand verkregen hebben. Weggevoerde vrouwen en kinderen kunnen wij echter van den vijand niet terugnemen, evenmin verbannen krijgsgevangenen, en dit is de onoverkomelijke moeielijkheid, die ons in den weg staat.

Een van de grootste voordeelen, die wij tegenover hem hebben, is, dat wij hier en daar en overal onder vrienden zijn, zoodat wij ons veilig in kleine troepjes kunnen rondbewegen, zonder aan een basis van operatie gebonden te zijn, terwijl het voor hem raadzaam is, om zich niet te ver van zijn hoofdmacht in kleine of van zijn basis van operatie in groote afdeelingen te wagen.

De godsdienstoefeningen werden in ons kamp door den Heer Naudé waargenomen, een man, die

door zijn welsprekendheid en zachten christelijken wandel den moed en het zedelijk peil van de burgers hoog hield. Aan hem hadden wij ook de oprichting van de debatsvereeniging te danken, die ons in de laatste weken aangenaam bezighield. Wij hebben dikwijls gezegd, dat de vijand wel raar opgekeken zou hebben, indien hij had kunnen weten, welke moed er door onze onderwerpen heen straalde, zooals b.v.b. bij de bespreking van de onderwerpen: „Moeten de »hands-uppers" na den oorlog stemrecht hebben? Moeten wij na den oorlog aan de naturellen meer voorrechten geven? Is interventie in ons geval onder de omstandigheden wenschelijk?"

Daar de mannen van de omliggende plaatsen bij Tafelkop meerendeels onder het rubriek van de »hands-uppers« vielen, werd het goed van deze door ons gekonfiskeerd en hun graan en vee terstond voor het gebruik van de lagers aangewend, behoudens hetgeen voor eigen gebruik van vrouw en kinders noodzakelijk was. Het vooruitzicht van de bewoners van plaatsen, waar een lager langen tijd gekampeerd was geweest, kon in de meeste gevallen niet anders dan donker wezen, want zelfs het graan, dat op het land stond, werd door de oorlogsdemon verwoest. Wanneer het niet het geval van een

»hands-upper" was, slaagden de officieren er echter beter in om de vernieling tegen te gaan, doch niet wanneer door de afwezigheid van brandhout het uittrekken van draadpalen een onvermijdelijk gevolg was. De Boerenvrouwen waren dan somtijds genoodzaakt om de bescherming van den vijand tegen wil en dank aan te nemen, nadat hun graan en vee door vriend en vijand vernield of medegenomen waren.

Het onderhoud van Kitchener met Louis Botha van 27 Feb. werd ons bij Tafelkop voorgelezen. De burgers gaven eenparig hunne afkeuring over de vredesvoorwaarden van Kitchener te kennen en keurden het korte, krachtige antwoord van Louis Botha goed. Hadden wij dan zoolang voor zoo ongunstige termen gevochten, waarbij wij een kroonkolonie van Engeland zouden worden, slechts wapenen onder licentie zouden mogen houden, en waarbij de Kaffers eventueel stemrecht zouden verkrijgen? Waar hadden wij ons dan al die opofferingen voor getroost, dat wij, terwijl wij nog niet zieltogend daarneder lagen, den strijd om leven of dood zouden opgeven? De burgers, die, zoo gehecht aan de familie, zoo gebonden aan hunne plaatsen, toch liever alles verliezen wilden dan »hands-uppen" gaan, vonden daar

unaniem de vredesvoorstellen onaannemelijk en gaven in luide bewoordingen te kennen, dat zij liever lijden en sterven wilden dan zich buigen. Maar menigmaal spraken wij er met elkander over, dat daar ginds in de refugeekampen vrouwen en kinderen in schreiend rampzaligen toestand verkeerden, en of wij ter wille van deze den strijd niet moesten opgeven en het grootste kwaad vermijden; of het vaderland dan zoo ver boven de familie gaat dat deze opgeofferd, dat dit onschuldig, weerloos bloed vergoten moet worden. En het kostte menigeen uren van zwaar inhameren op het wankelmoedige brein, dat de plicht hem gebiedt te blijven en te volharden. Doch wellicht zou meer dan één man in zijn overstelpend wee zich aan de zij van vrouw en kinderen geschaard hebben, om met hen lief en leed te deelen, indien hij hun zoodoende redding gebracht zoude hebben, maar de overtuiging, dat het niet baatte, weerhield hem en hij bleef.

In dien tijd werd ons ook het terugtrekken van de Wet uit de Kaap-Kolonie bekend gemaakt, doch eerst niet officieel, in een zachten vorm met bijvoeging van de mededeeling, dat hij zijn doel bereikt had; en voor het eerst was de opinie onder ons algemeen, dat de vrede kort op handen was.

Welk een opgewekte stemming!

Doch toen ons eenige dagen later het rapport van de Wet officieel voorgelezen werd, en wij van den mislukten inval in de Kolonie vernamen, zakte onze moed plotseling laag, want hoe zouden wij het op den duur kunnen volhouden, wanneer de Kolonie ons niet bijstond. Evenwel was deze teleurstelling voor ons niet overwegend, om de zaak als geheel hopeloos te beschouwen en het wapen onverwijld neer te leggen, maar de vrede, de vrede, waar wij allen zoo zeer naar smachtten, zou dan nog lang uitblijven. Hoe lang zou dan dit rondgejaagd worden nog moeten duren? Wanneer zou er dan eindelijk rust voor onze geforceerde lichamen komen? O, het weerzien, het weerzien toch van vrienden en bloedverwanten! — als wij hen op aarde ooit zullen weerzien.

SLOT.

Gevecht bij Stompies. — In 's vijands handen.

Wij bleven bij Tafelkop wel drie weken. In dien tijd was ik als Krijgscommissaris van het Krugersdorp commando aangesteld, en reed bij de plaatsen rond om krijgsbenoodigdheden te commandeeren. Daar Gen. de la Rey langen tijd niet ver van ons te Rietfontein gelagerd was geweest en er nog was, viel er niet veel meer te commandeeren, tenzij wij de vrouwen van mannen, die in het veld waren, geheel van het weinige, dat zij hadden, wilden berooven.

Van Tafelkop werd ons lager naar Rietpan verplaatst, van waar een 200 bereden man met eenige kanonnen en een paar trolleys naar Groot Kaffer-

kraal in Wijk Hartbeestfontein, dist. Klerksdorp, vertrok. Gen. de la Rey was persoonlijk voor de organisatie van de beweging overgekomen en vergezelde Gen. Kemp op de expeditie. Ik ging dientengevolge met een zekeren Jooste in de nabijheid van Lichtenburg en in de buurt van Groot- en Klein Kafferkraal rond om groot vee te commandeeren, en hoorde in dien tijd vele staaltjes, hoe de vijand zich gedragen had, toen hij voor een week die streken bezocht had.

Om de eene of andere reden waren de woningen door den vijand niet verbrand; misschien ten gevolge van het mondelinge onderhoud van Botha en Kitchener te Middelburg. Ik weet maar van één geval, n.l. het huis van den Heer Willem Basson, hetwelk het mooiste gebouw van de omstreken was. Mrs. Basson heeft mij zelve verteld, hoe de zaak zich toegedragen had. Haar man was met het vee gevlucht toen de vijand kwam. De soldaten vroegen haar om geld, zeggende, dat er in zulk een mooi huis veel geld moest zijn, en toen zij het niet ontvingen, werden zij meer brutaal in hun optreden.

Het vinden van een pakje dynamiet in het wagenhuis, hetwelk de Heer Basson voor het maken van putten gebruikte, was koren op hun molen. Zij hieven

een luid hoera! aan en liepen met de vondst hardweg naar het kamp, hetwelk niet ver van de woning stond. En toen zij een poos later terugkwamen, joegen zij het huis storm en bombardeerden de vensterruiten met steenen.

Voorwaar, een heldhaftige aanval op het vrouwenfort!

Daarop werd het geheele huis van binnen totaal vernield en de vrouwen en kinderen waren verplicht om zonder levensbehoeften en van al het noodige ontbloot naar Mrs. Scheffers te Klein-Kafferkraal te vluchten, waar ik haar ontmoette.

Vele gevallen van afpersing door middel van dreigementen en vele gruweldaden, door den vijand gepleegd, zijn ons in dezen oorlog ter oore gekomen, die het verbitterd gevoel met schrijnend geweld deed bruisen in ons.

De gevallen van gewelddadige gruwelen, die voorgekomen en, ofschoon uit den aard der zaak niet rondgebazuind, een publiek geheim geworden zijn, waren, dunkt me, door de vijandelijke overheden niet gewettigd. Deze zullen daar ook meestal niet van geweten hebben. Want het is te begrijpen, dat de geïsoleerde gevallen van gruwelen gepleegd werden door patrouilles, die, ver van de hoofdkwartieren,

aan hunne hartstochten vrij bot vieren konden. Wij kunnen de Engelsche Hoofdofficieren niet altijd aansprakelijk houden voor de daden van individueele soldaten, evenmin als onze officieren overal aansprakelijk waren voor de ongewettigde handelwijze van individuen. Maar wanneer de Engelschman met de hem ingeboren, verblinden nationalen trots deze gruweldaden van soldaten beslist ontkent, dan kunnen wij hem het onweerlegbare getuigenis in zake van dergelijken aard in meer dan één geval aanbrengen.

Toen de Krugersdorpers op den 22sten Maart bij Leusdenplaats, niet ver van Groot-Kafferkraal, op de open vlakte moedig een detachement van Babington force bestormden, was ik er niet bij, maar den volgenden dag, toen zij aan het retireeren waren, kwam ik bij het gecombineerd Smuts-Kemp lagertje met eenige beesten aan, en was den daarop volgenden dag, Zondag, bij het gevecht bij Stompies tegenwoordig.

Terwijl ik op den avond, voorafgaande aan den slag, bij het wagentje van Gen. Kemp, een kwartier te paard van de plaats Leeuwfontein van den Heer Bodenstein, lag, hoorde ik iemand een rapport van Gen. de la Rey aan Kemp geven, dat deze den volgenden morgen om vier uur zijn manschappen in

de richting van den vijand moest laten oprukken, en dat hij, wanneer den vijand een aanval mocht doen, al vechtende moest retireeren, ten einde de versterking, die er gekomen was, in de gelegenheid te stellen om den vijand in den rug aan te vallen. Kemp gaf toen order, dat het lager, of liever de enkele wagens, die er waren, den volgenden morgen naar de plaats van den Heer Bodenstein moesten verzet worden.

Terwijl wij den volgenden morgen bezig waren met inspannen, hoorden wij den bom-Maxim van den vijand, en nog eer de wagens door de leelijke drift van het spruitje bij den Heer Bodenstein heen waren, knalden de tjoeka-schoten van boven de lange bult achter ons, en deed het vinkengeluid van de kogels, over onze hoofden heen, de vrouwen het huis in vluchten en de retireerende burgers hun gang verhaasten. De vijand had ons in den nacht òm-geflankeerd en elke burger moest maar net zijn best doen om zijn persoon uit de halve maan te redden.

De enkele burgers, die achterbleven, om de kanonnen te beschermen moesten al spoedig achter de massa aan vluchten en het eene kanon, dat nog aan de overzij was, in den steek laten. Nu zouden de

overige kanonnen waarschijnlijk nog veilig uitgekomen zijn, had het vrouwenlager, dat daar gekampeerd was geweest, in haar vlucht voor de kanonnen uit, dezen den weg niet geblokkeerd.

Wij retireerden in de richting van Vetpan. De burgers, die, als ik, meer rechts naar Stompies hielden, alwaar een groote lap bosschen was, waren er het best aan toe, omdat den rechtervleugel van den vijand zich voor deze boschplaat moest hoeden. Onder het stormjagen vuurde den vijand zoo maar van het paard in onze richting, ten einde ons meer schrik aan te jagen; een listig plan, want er was geen keeren meer mogelijk. Het paard, dat ik reed, was afgewerkt en had zijn elastischen gang reeds in een zwaren galop veranderd, een teeken, dat het dier het niet meer lang zou maken. Wanneer ik omkeek, zag ik een paar khaki's, die »los-voor" reden, de menschen laten handsuppen; gelukkig liet iemand een handpaard voor mij los, dat ik bloots besteeg, omdat ik geen tijd had, om mijn zadel op zijn rug over te brengen, en ik kwam vrij uit, onbekwaam om de eerste dagen weer paard te rijden.

Weinige burgers wendden een poging aan om den vijand in zijn overmoedige vaart te stuiten, maar bijna alle gingen in egoïstische vlucht voort: een

Boer, als hij eens op de vlucht is, laat zich niet keeren. Maar men moet ook niet vergeten, dat de paarden in de laatste week veel werk gedaan hadden. Onze paarden kregen in den laatsten tijd geen voer en moesten alleen van gras leven. Verder gevoelde een ieder wel, dat het ons niet veel baten zou, om weerstand te bieden, daar wij gevaar liepen van onze vrienden en vriendinnen te schieten; en zoo lag onze veiligheid en onafhankelijkheid maar achter de hazen aan.

De vijand, wiens logge paarden door de achtervolging bek-af werden, moesten zich tevreden stellen toen zij de kanonnen hadden: twee groote, die wij bij Colenso van hen genomen hadden, een beschadigde bom-Maxim en eenige van kleiner calibre. Zij maakten er 136 gevangenen, waaronder Luitenant Odendaal, 32 Artilleristen, 13 burgers, en de rest vrouwen en kinderen en groote uitgegroeide mannen, waarvan de meeste gewoon waren om met de vrouwen en kinderen rond te vluchten. Het grootste deel van het vrouwenlager, meerendeels uit karren en trolleys bestaande, viel in hun handen, doch de enkele wagens van Generaals Smuts en Kemp, die zij buit maakten, waren onbeduidend. Jooste en mijn maat Malherbe werden daar ook gevangen.

Van Vetpan reed ik met Gen. de la Rey naar Tafelkop, alwaar ons lager weer gestationeerd was.

Na verloop van een week was ik weer bij Stompies, doch nu alleen, en was er nog geen uur toen het bericht kwam, dat den vijand zich op de plaats van den Heer Willem Basson gekampeerd had. Den volgenden morgen vóór dag was ik al op weg naar Putfontein, en was daar ook geen uur toen een andere kolonne op de verre bult van de richting van Ventersdorp op mij afkwam. Ik vluchtte naar Twee Buffelgeschiet, een halfuur te paard ver, met twee gekookte mielies en een stuk vleesch in de hand, maar voor dat ik de plaats bereikte, was mijn paard, hetwelk ziek bleek te zijn, flauw; en toen ik mij achter een mierhoop gereed maakte om mij tegen vier flankverkenners te verdedigen, zwenkten deze naar hun hoofdwacht af, omdat, zooals ik later vernam, acht onzer verkenners hen van de zij gedreigd hadden.

Doch de khaki's, welke mij op den voet gevolgd waren, kwamen aan, en ik was verplicht om mijn paard tusschen de mielies te leiden en zelf langen tijd, ver van het dier in den motregen plat te liggen. En toen zij hun opwachting niet maakten en ik uit hun beweging heel in de verte bij Putfontein tot

de conclusie kwam, dat zij daar gekampeerd moesten zijn, reed ik een duizend tree stapvoets verder naar het huis van Mrs. Jansen, een van die vriendelijke, gastvrije tantes, die in ons ijlbewoond land hier en daar door den guerillaman met den vinger aan te wijzen zijn. Zij deelde mij haastig mee, dat de khaki's daar geweest waren.

Weldra kwamen de acht burgers terug, waaronder een jonge man, die een gewonde op de plaats oppaste. In den nacht gingen wij met een broertje van hem, die een ezel reed, het veld in en kwamen 's morgens vroeg naar het huis terug, om van het dak de beweging van den vijand gade slaan. Mijn paard had de paardenziekte zoo erg, dat het onder mij waggelde. Plotseling maakte de vijand, tegen onze verwachting in, zijn verschijning op de lange bult, waarlangs ik den vorigen dag gekomen was. Ik liet het zadel in het huis dragen en moest het veld te voet in vluchten en van achter een mierhoop liggen toezien, hoe de vijand het zieke paard doodschoot en ongehinderd voorbij mij heen reed, totdat ik ontdekt werd en mij en mijn geliefde »sporting"-mauser, zonder eenige kans van verdediging, onvoorwaardelijk moest overgeven. De beide anderen reden veilig uit.

Dit gebeurde op 3 April 901.

Gelukkig viel ik in de handen van fatsoenlijke khaki's, die niet handtastelijk insinueerden, dat ik mijn twee oude veldschoenen wel eens als spaarpotten gebruikte, zoodat ik de vier ponden behield, die ik daar voorzichtigheidshalve in weggelegd had en slechts enkele kleinigheden minus werd, die men als curiositeiten van mij afbedelde, onder de vaste verzekering, dat de soldaten in het kamp mij er toch anders van berooven zouden.

Op heel sympathieke, doch nog altijd zenuwachtig-aanstellerige wijze werd mij te kennen gegeven, dat ik wel van geluk mocht spreken, dat ik voor goed buiten gevecht gesteld was, want dat vele kolonnes van alle kanten op ons kamp bij Tafelkop afkwamen, hetwelk zich dientengevolge die dag zou moeten overgeven, waarop ik antwoordde, dat de oorlog genoegzame bewijzen geleverd had, dat deze gevolgtrekking niet geheel juist was.

Toen de officieren van de wacht vernamen, dat ik onder het wapen gevangen was, werd kort-af geordend: „Let him walk," doch toen ik er op wees dat ik geen crimineel- doch krijgsgevange was en als een „gentleman" wenschte behandeld te zijn, ontving ik verder van hen een goede behandeling

als gewoon soldaat. Het was »Babington force", die mij had.

Den volgenden dag kwam het wagenlager bij Tafelkop aan, en de cavallerie die vooruitgegaan was om onze lagers te vangen vereenigde zich weer met het kamp *zonder* krijgsgevangenen; en toen het vijandelijke lager na verloop van bijna een week te Potchefstroom arriveerde, bracht het zeventien à achttien hands-uppers, een ambulance dokter, verscheidene families en één krijgsgevangene mede. Zes van de eersten deelden mij mee, dat zij zich gedurende ons verblijf van bijna een maand bij Tafelkop voor ons in hunne slaapkamers verscholen hadden, omdat zij hun eed van neutraliteit niet wilden breken. Zij gaven mij echter den indruk niet, dat zij in hun handelwijze door zulke edele beginselen gedreven waren.

Er bevond zich in het lager een oude kennis van mij, Phister genaamd, die lang onder Commandant Boshoff geweest was, en van wien ik wist, dat hij na het gevecht bij Stompies door onze menschen op het slagveld met een gebroken been gevonden en naar Rietpan gebracht was. Op den trek van Ventersdorp naar Potchefstroom ontdekte ik hem op een open trolley in de warme zon op zijn rug hulpeloos

liggende en nabij Potchefstroom schreeuwde hij mij toe, dat hij op dien trek (in achtien uren) in 't geheel geen eten gehad had.

In Potchefstroom scheidde zich de trolley, waar twaalf hands-uppers, de ambulance-dokter (die later weer op vrije voeten gesteld werd, omdat hij onschuldig gevangen was) en ik ons op bevonden, naar de gevangenis af. Van alle kanten kwam men nieuwsgierig aanloopen. Sommige vrouwen schreeuwden ons toe, hoe wij dan zoo »slecht" waren om ons te laten vangen, andere informeerden schreiend naar mans en zoons, een enkele liep handenwringend den vijand hysterisch uit te schelden.

In de gevangenis werd ik alleen aangehouden en ondervond de onaangename gewaarwording, die iemand gevoelt, wanneer voor het eerst van zijn leven slot en grendel achter hem toeschuiven. De hands-uppers werden naar het refugeekamp verwezen.

De behandeling van krijgsgevangenen, voor zooverre ik het gezien heb, is verschillend, somtijds goed, somtijds slecht; het hangt van den persoon zelven af en van den vijand, in wiens handen hij valt. Zoo had ik in Johannesburg het voorrecht, om mijn Moeder en Zuster te ontmoeten, die van Pretoria met een verlofbrief overgekomen waren, om mij te

zien; terwijl ik vrouwen schreiend heb zien smeeken, om slechts een paar woorden met hun familie te mogen spreken, die door de wacht op ruwe wijze werden weggejaagd.

Te Elandsfontein station werden de vierkleurlintjes, die sommige krijgsgevangenen als teekenen van hun gezindheid aan zich droegen, met ruw geweld van hen afgenomen, en op de lange reis naar Ladysmith moesten wij als haringen opgepakt de heete dagen en koude nachten in open »trucks" verduren, zonder voldoende dekking voor den nacht.

In het Ladysmithkamp werden bijna uitsluitend burgers aangehouden, die voor den vijand mak waren geworden en voornemens waren om den eed van getrouwheid aan zijn Majesteit af te leggen, en die zich daar wel bevonden.

Op 3 April was ik nabij Lichtenburg gevangen genomen, in den avond van den 6den Mei voerde de stoomboot de Manila 490 krijgsgevangenen van Durban naar Indië, waar onder ik mij ook bevond. Zoo gauw ging het in zijn werk.

Nu bevonden de burgers, gewoon aan een vrij en onafhankelijk leven, zich daar eng ingesloten op den onmetelijken oceaan, klagende over het slechte eten en de beperkte ruimte. Zij konden zich maar niet

met het idee verzoenen, dat zij, waar hoegenaamd geen ontkoming mogelijk was, toch tweemaal daags geteld moesten worden, en pruttelden er telkenmale over wanneer de order van »roll call" ons naar beneden dreef, maar bleven er niettemin geestig onder. Eens vroeg, in mijn tegenwoordigheid, een oude man aan een jongeling, wat eigenlijk het woord »roll call" beteekende, waarop hij het antwoord ontving: »Oom, dis iets wat hulle ons alle dag beloove, al dag tweemaal beloove, maar wat ons nooit krij nie." Dit antwoord gaf mij stof voor de twee laatste regels van het laatste complet van mijn gedicht, een beroep op de buitenwereld, dat ik in een medicijn-bolletje, binnen een »pickel"-flesch deed en overboord wierp:

Hulle beloove ons al dag „roll call" en stuur ons tweemaal onder,
Maar of dit ooit zal kom, zit ons nou nog en wonder.

Hoewel de burgers erkennen, dat reizen leerzaam is, komen zij er onbewimpeld mee voor den dag, dat zij liever de ondervinding als 1ste of 2de klasse passagiers, als vrije mannen, onder andere omstandigheden, opdeden, en dat zij liever in het Ahmednagar fort, ofschoon bovendien nog nauwer ingesloten door doorndraad, tegen de hooge muren aan zitten kijken dan krijgsgevangenen op zee te zijn.

De lange, gegalvaniseerd-ijzeren bungalows, waar

wij alhier in gehuisvest zijn, hebben zinken daken als beschutting tegen de tropische zon, maar laten vrij spel voor den wind door de reten van de zinken platen, die aan weerszijden als kleppen naar boven openen. De burgers worden in het leven gehouden door de matigheidskuur en blijven daarom voorloopig betrekkelijk gezond. Eens per week worden zij onder een sterke wacht van lanciers en voetgangers voor een wandeling van een uur buiten het fort genomen, maar onder parool komen zij niet uit. Voor ons part kunnen zij kanonnen mee laten gaan, als zij ons maar vaker voor een wandeling wilden nemen.

Ook hier, als in het veld, worden de geestelijke krachten der burgers voor verdooving en ondermijning behoed door de handhaving van den Godsdienst onzer vaderen en wel door de groote toewijding van Ds. Viljoen, Predikant te Reitz, O. V. S., thans krijgsgevangene met ons.

De vroolijkheid wordt gaande gehouden door sport op het gedeelte van het kamp, dat er voor afgepaald is en door het gezelschap van vele kinderen, en de droefheid wordt verhoogd door de tegenwoordigheid van vele ouden van dagen en door de ontvangst van hartroerende en hartbrekende tijdingen.

»Wachter, wat is er van den morgen?"

Evenals het naar boven vlug klapwieken en naar beneden lang treurig fluiten en het al hooger en hooger klapwieken en fluiten van de Zuid-Afrikaansche leeuwerik in het oor van den somberen reiziger droevig wegsterft, zoo voelden wij ons weemoedig van de Zuid-Afrikaansche kust verwijderen; maar wachten hier thans met den vurigen wensch getroost, dat de tortelduif ons dra een takje brengen moge met groen oranje, rood, wit, blauw gekleurd: vrede en onafhankelijkheid.

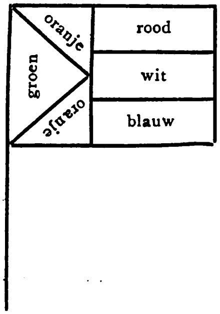

EINDE.

INHOUD.

Hoofdst.		Blz.
I.	Aan de grens. — Intocht in Natal. — Dundee. — Ladysmith	11
II.	Beleg van Ladysmith. — Gevecht bij de Rooirandjes. — Opblazen van kanonnen	23
III.	Achtdaagsch gevecht aan de Tugela. — Praatjes over interventie. — Ontzet van Ladysmith	35
IV.	Dewetsdrift. — Terugtocht naar en vlucht van Pretoria.	45
V.	Trek van Middelburg naar Rustenburg. — Slag van Selikatsnek	54
VI.	Guerilla-leven in de Magaliesbergen. — Nauwe ontkoming. — Met President Steijn en Gen. de Wet	70
VII.	Met Pres. Steijn naar Pres. Kruger	81
VIII.	Met Pres. Steijn in het Boschveld. — Avontuurtje — Alleen verdwaald	90
IX.	Praktische wenken. — Avontuur aan de Sabie. — Noord om Lijdenburg	102
X.	Van Roossenekal naar Pietersburg. — Onder Gen. Beijers naar de Magaliesbergen	115
XI.	Slag van Nooitgedacht	125
XII.	Paardenkraalfeest. — Gevecht in de Moot. — Aanval op Kaalfontein station	138
XIII.	Commando leed	152
XIV.	Gevecht bij Boesmankop. — Groote vrouwenvlucht	164
XV.	Gevecht bij Chrissiesmeer. — Hereenigd met Gen. Beijers.	177
XVI.	Bij Tafelkop gelagerd	190
Slot.	Gevecht bij Stompies. — In 's vijands handen	201

JUN 22 1913